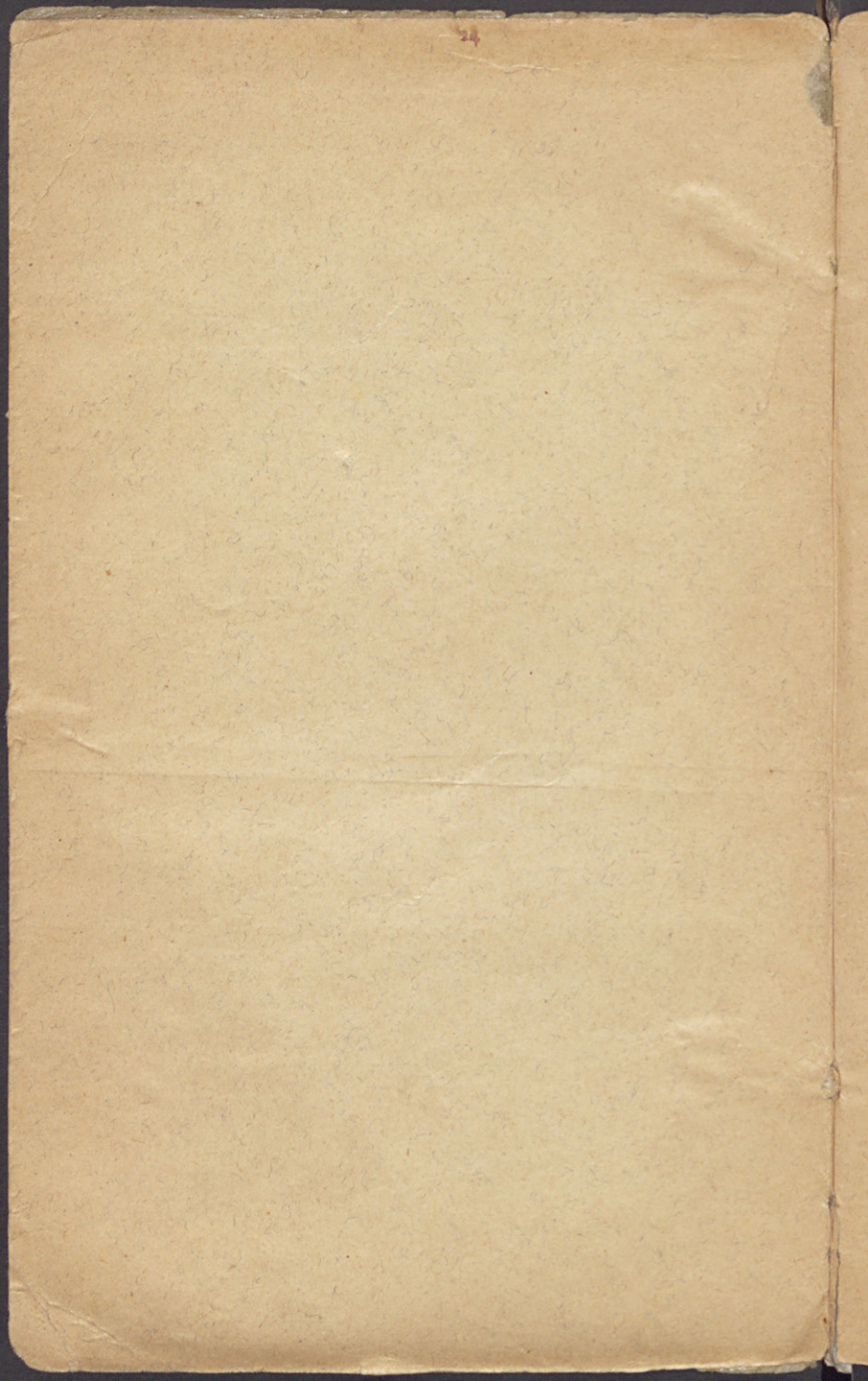

1 A 5163

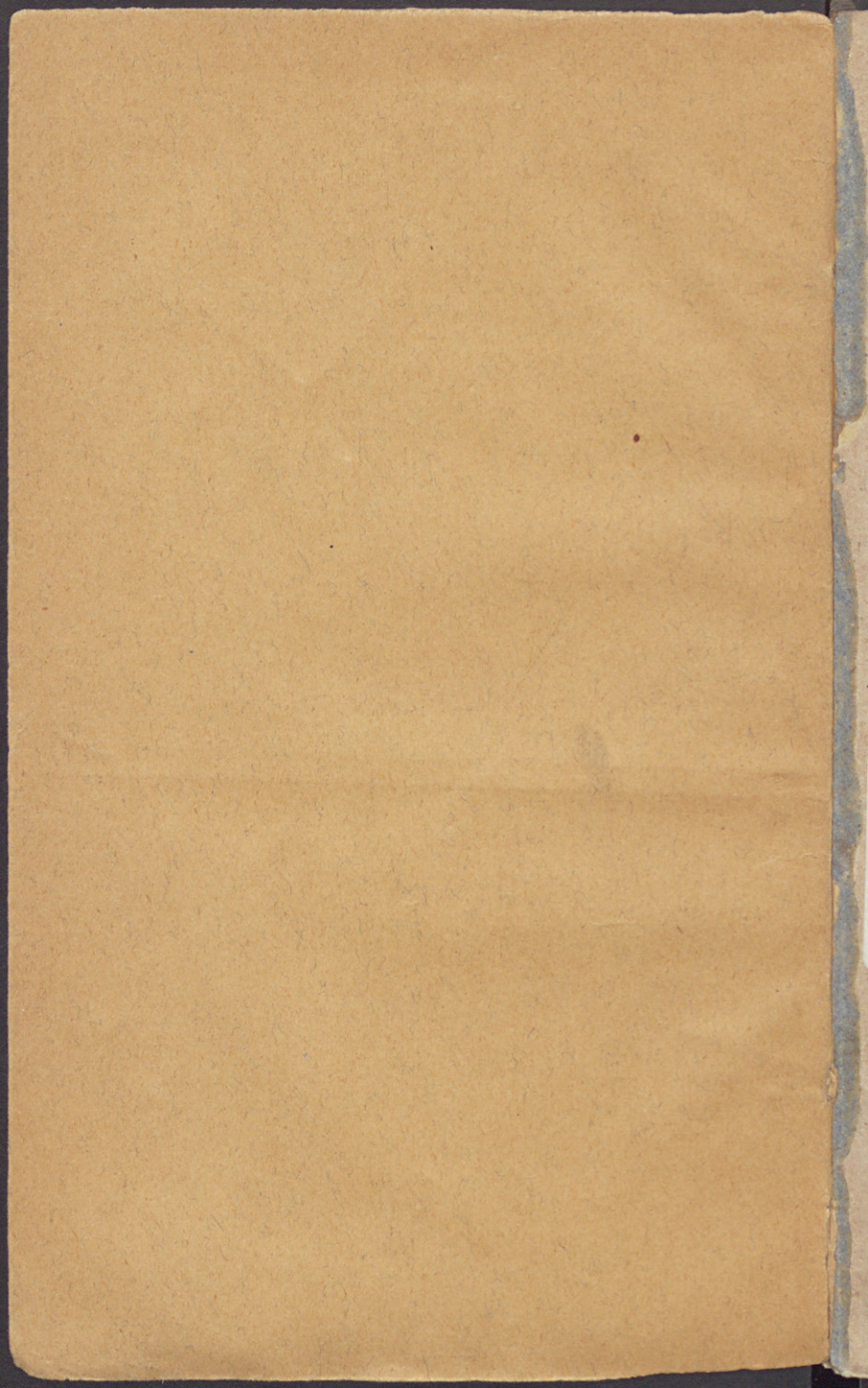
Tanátsolatok

631

XX

5163

TANÁTSOLATOR

A' MAGYARORSZÁGI 5163

MEZEI GAZDÁKI. A.

SZÁMÁRA.

Magokban foglalván azon akadályokat, mellyek
a' gazdaságos szorgalomnak sebesebb kifejtődzhetését
hátra tartóztatják, 's azon módokat, mellyeknél fog-
va ezen akadályokon segíteni lehetne 's a' t.

SZEREZTETETI

BALÁSHÁZY JÁNOS

ÁLTAL.

00576901

57690-1

DATE KÖNYVTÁR, DEBRECEN

H 5163

Constantia, Sapientia et Arte.

SÁROS-PATAKON,

Nyomtattattak Nádaskay András által.

1829.

8.0870

Debreceni Agrártudományi Főiskola
Könyvtára
Lelet. sz.: 341520

Visgálja kiki — — — — —
— — — — — mindenkor, és mindenekben
szorgosan lelkiismeretét, hogy vallyon az
a' mit mond, tesz és intéz, szabad és ment é
minden magát kereső, a' köz-jót hátráltató
indulattól? illik, fér é az eggy igaz derék
Magyar Lélekhez? Kövesse bátran azt, a'
mire nemes szíve azt feleli, hogy igaz va-
lóni Magyarság, a' miben jár; ójja pedig
a'ól magát, a' mi ellenkező.

DEBRECENI EGYETEM *
Agrár- és Helyzet

Gróf Revitzky Ádám,
Borsodi Fő-Ispán Ő Excell. Installationalis
beszédéből.

DUPLUM VENDITUM
AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM
KÖNYVTÁRA, GÖDÖLLŐ

~~Agrártudományi Egyetem
Központi Könyvtára
Lelet. sz.: 54674~~

6281

K I V O N Á S

A' TEK. DERCZENI DERCSENYI PÁL ÚR

B E S Z É D É B Ő L,

midőn a' 100 aranyból álló Jutalomtételt elő-
terjesztené, melly a' legjobb munka kidolgozójának
ajánltatik.

A' Franczia-háborúk bevégezése olta Európának minden miveltebb tartományiban egyy esztendőről esztendőre buzgóbbá vált törekedés fejtette-ki magát, közhasznú Intézeteket alkotni, gyarapítani, 's tökéletesebbiteni.

Ez az emberiség nemesítésére 's boldogítására törekedő szelíd lélek izgása, mint egyebütt, úgy a' mi hazánkban is, most elevenebben érezteti magát mint ezelőtt, 's a' közelebbi években olly Intézeteket látánk támadni magunknál, mellyeknek jóltéví czéljaikat el nem ismérni nem lehet. Mindnyájan óhajtjuk hogy szerencsével haladhassunk a' dicsó út buzgó üzésében; de mindnyájan is értjük, hogy nekünk itt több gátlásokkal kell megvívnuunk mint azon Nemzeteknek, kik a'

nagy munkához hamarább foghatván, bennünket megelőztek. Péld. ok: Anglia a' földmivelés és kézimunkák körébe csapó legújabb találmányoknak akadályok nélkül, sőt nagy előmenetelével, veheti hasznát; míg mi még azon egyszerű Machinákat is, mellyek máshol és nálunk rég olta ismértesek, nem ritkán csak kárunkal használhatunk. A' Haza boldogságára törekedő igyekezetünknek szerencsés vagy szerencsétlen sikere tehát főképen attól függ, hogy annak legsürgetőbb szükségeit és az oda vezérlő szereket és fortélyokat igazi szempontjaiból kaptuk é fel, vagy nem.

Nemzeteknek, mint személyeknek, azzal nyújthatunk igaz szolgálatot, ha az ő erkölcsi bücsüket magosbpontra emeljük, ismérteik körét szélesebbre terjesztjük, könnyebb és kedvesbb existentiájok eszközeit szaporítjuk, és végre, ha ezen kedvesbb-lételek állandóságát a' külső 's belső dűlások ellen bátorságba tehetjük.

A' Nemzeti boldoglételnek ezen különbözű szerei köztt vagyon egy, melly a' többit mind magában foglalja, tudniillik a' hasznos ismértek elterjesztése. Mert maga az erkölcsi jóság is, a' léleknek az a' magassága, melly a' legragyogóbb tetteket és érzéseket szűli, nem egyéb, mint a' miveltetés magzatja. Magát azon életünk gyönyörűségeit szaporító adót is, mellyet a' világ három igen nagy része a' kised Európanak esztendőnként fizet, korábbi ismérteinknek 's tanulásinknak köszönhetjük; maga az a' mi bátorságunk is, mellyben a' külső és belső megháborítások ellen rettegésen kivűl állunk, a' tanulás és lelki miveltés erejétől veszi igaz hatalmát. Egy szóval, az előre-haladó lelki miveltés teremtű ereje az, melly az embert olly igen magosra emelte-fel azon vad állatok felett, kikkel neki legelső nyers állapotjában, midűn velek még együtt

lakék a' sziklák üregeiben, a' legnyomorúbb élelem és existenciája miatt viaskodnia kellett.

Embertársaink, java előmozdításában tehát a' fő eszköz mindég a' hasznos ismeretek elterjesztése marad. De mint reménylhetjük e' fő eszközt mostani környűllásaink közt magunkévá tehetni? ez az, a' mit szoros vizsgálataink tárgyává tennünk kell.

Közönségesen valónak vagon az elismérve, hogy a' gazdagodásnak bizonyos lépcsőjén kell már állani a' Nemzeteknek, hahogy a' Tudomány és Cultura magasbb lépcsőjére felhágni akarnak. — Továbbá szintén úgy nem szenyved tagadást, hogy Nemzetünk még nem érte el a' birtokosságnak azon szerencsés állását, melly arra, hogy a' kimiveltetés pályáján fényes pontra emelkedhessék, mulhatatlanul megkívántatik. — Mert nem az egyes házak temérdek gazdagsága, hanem az Ország számosabb Rendeinek maga jólbirása hozza-elő azon szerencsés pontot, a' mi a' tudomány és iparkodás gyarapodására szükséges. Így péld. ok. a' belső iparkodásra bizonyosan jóltévőleg fogna hatni, ha középvagyonú Rendeink, jövedelmeiknek megsaporítása által, a' kézművesség készítményeit fogyasztthatnák; az atyák, jól bírván magokat, azt fognák óhajtani, hogy gyermekeik nemesebb 's bővebb nevelést kaphassanak, 's ezen óhajtások azt vonná maga után, hogy nálunk is megszorodnának a' Nevelő jobb Intézetek; 's általjában minden nemeiben a' tudományi ismereteknek előbb fognának állani mint most, midőn a' haza lakosinak nagyobb részénél a' tudományi ragyogó előlépéseket az élelem gondjai vagy hátrálják, vagy el is fojtják.

De melly módon keressük a' Nemzeti Vagyon el annyira óhajtandó megszorodását? Magyar Ország a'

maga geographiai fekvésére nézve, nem alkalmas, hogy itt külföldi természetnyek vására légyen; nem bírja a' gazdagodás külső forrásait, péld. ok. Keleti 's Nyugoti Colóniákat; a' nyereséget-hozó Fábriátumok készítéséhez sem elég tőkepénzeink nintsenek, sem járatosságunk.

Egy módunk van a' Nemzet nagyszámú osztálya között tehetőséget terjeszteni-el, 's szerencsénkre egy hatalmas és bizonyos mód, tudniillik áldott földünknek czélerányosabb, értelmesebb, gondosabb mivélése. De ha a' földművelés fontossága még a' virágzóbb Nemzeteknél sem becsültetik tellyes érdeme szerint; sőt ha azon hasznok, mellyek a' földművelésből, a' Nemzeti gazdaságnak ezen legközelebbi, legalkalmasb, legbiztosb, legtartósb, 's legjótévőbb forrásából erednek, gyakran utána tétetnek azon egyéb nemű hasznoknak, a' mik távolabb, alkalmatlanabb, bizonytalanabb, mulandóbb, és mind morális mind physical tekintetekben kevésbbé jótévő keresmények ágaiból merítetnek: mennyivel inkább kell ezen esetnek nálunk találni helyt, hol a' földművelés még olly távol áll a' maga tökéletességétől!

Az ezen tárgyban forgó előítéleteket megvívni, 's termékeny földünknek ügyesebb 's munkásabb használását előmozdítani ez vólna úgy, vélem, mostani helyheztetésünk 's ismérteink mellett, a' legvalóbb lépés, a' Nemzeti vagyonságot feljebb emelni. A' kereskedési iparkodás, az erkölcsiség, a' tudományok gyors gyarapodása, ez után minden bizonytal nem maradnának el sokára; mert ezek mindenütt nyomban követik a' Nemzeti gazdagságot, mellynek kút-

feje, mindég és mindenütt, a' szorgalom és okosság által vezérlett földmivelése vólt és lesz.

Ülésünknek szűken mért tartóssága nem engedi, hogy ezen állításimat a' mint óhajtánám, hosszasabban fejtegessem. Meg kell tehát azzal elégednem, hogy tsak rövideden először némelly nagy érdemű Vizsgálók ítéletére tehetek útasításokat, 's másodsor a' történetek bizonyítására.

Kiki érti, hogy a' föld nem azért miveltetik, hogy annak termése csak magát a' földművest táplálja, hanem hogy több természetessék, mint a' mire annak van szüksége. Az a' mi ezenfelül felmarad, az szerint a' hogy a' munka czélerányos vólt, vagy nem vólt, nagyobb vagy kisebb; az teszi a' tulajdonos bevételet, az táplálja a' Kereskedőt, Kézművest, Fábrikánst, a' hon Tisztviselőjit, és mind azokat, kiknek a' földmivelés nem dolgok; 's leg nevezetesebb ága az Országlás jövedelmeinek. „A' természetmények ezen eladható része tehát fő forrása nem tsak a' politicalai erőnek, hanem a' személyes használatoknak is. Ha nints több mint a' mire a' természetőnek szüksége van, (ide nem értvén némelly igen ritkanemű környűllásokat) nem lesznek virágzó városok, nem lesz földi vagy tengeri katonaság; nem gyarapodnak a' Szép Mesterségek és Tudományok; nem külföldről vett kellemei az életnek; nem lesznek luxus szerei; nem azok a' szebb Egyesületek, mellyek nem csak a' társaság egyes tagját emelik fentebbre, hanem a' magok jóltévő béhatásaikat a' társaság egész masszájára is kiöntik.“ Így ítélt Malthus.

Montesquieu azt állítja, hogy a' földmivelésnek, a' minden Fábrikák legnagyobbikának, korábban kell

virágzani mint forgásba azon kereskedési portékák jönnek, mellyeket nemesbb Fábrikátumoknak nevezünk; és hogy csak akkor kell, előbb ugyan csak honi, végre osztán külföldi természetményeket is feldolgozó Fábrikáknak állítatni, minekutánna a' földmivelés a' maga virágzásának nevezetes tetőjére hága-fel.

Minekutána Angliában még inkább elterjedett az a' meggyőződés mint mindenütt máshol, hogy a' föld az, melly mivelés alá jutván, a' feldolgozáshoz megkívántató durva természetményeknek legnagyobb részét adja; hogy a' Földes-Urak és mezei Gazdák, a' Kereskedők portékájiknak, és a' fábrikátumoknak legszámossabb vásárlóji; és hogy az egyéb népesség legszaporább része, úgymint a' mesteremberek, stbb. ezek által foglalatoskodtatnak 's tápláltatnak; sőt hogy a' Hitelezők pontos kamatfizetése is legnagyobb részében a' földmiveltetők vagyonságától függ; példabeszéddé vála az Angolyoknál, hogy a' Nemzeti mozgás nagy lán czának a' mezei gazda az első szeme. (It is the farmer who is the first link in the grait chain of national circulation.) —

Így találá hasonló javallást Johnsonnak figyelmet érdemlő intése: „A' mezei gazdaság a' legnagyobb mesterség, 's méltó hogy azt minden Kormányozó védje, minden Földes-Úr üzze, minden Természet-Vízsgáló javítsa.“ Agriculture is the great art, which every government ought to protect, every proprietor of land to practise, and every inquirer in to nature to improve.

Ezen 's ehez hasonlító értelemben vagynak legnagyobb részben mind azok, kik a' Nemzeti Gazdagság okai felől elmélkednek. De az emberiség illy fontosságú dolga felett elhatározó ítéletet hozni nem tartozik csupán a' theoreticusok bírálása elébe, hanem azt leg-

inkább a tapasztalásnak, azaz, a Népek Históriajának, kell bebizonyítani. Nemünknek ez a hitelt leginkább érdemlő oktatója bennünket, kivált a legközelebbi századokban, olly történetekre útasít, mellyekből én csak nehányat akarok megérinteni.

Spanyol-ország, melly három század óta Déli-Amérikából temérdek kincseket meríte, agyagjának termékenysége mellet is elszegényedve tűnik fel szemeink előtt; és a miként a kemény kőszálat a nap felelevenítő sugárai, és a kútfők vize termékenyvé nem tehetik, hanem arról leszállván, csak a mivelt völgynek adnak életet: úgy nem tudták az új gazdag világ számtalan milliárdjai az annak parancsoló egyetlen egy Országot meggazdagítani, mert annak lakosai tudatlanok és munkakerülők voltak; hanem ezek a milliárdok átköltöztek annak határain olly Országba, hol, a földmivelés, kereskedés, és Fabrikák czélerányos üzése által, a munkás és ügyes népeknek áldássá válhattak.

Spanyol-orzágnak inségéhez és Portugalliának ugyan azon okból eredő szegénységéhez, ürvendeztető ellenképet nyújt Prussia, Második Friedrichnek uralkodása vége felé. Prussia, melly szembetűnő termékenység, kedvező éghajlat, kül segédforrások, honi gazdagság nélkül, két és egy negyedrészt millió lélekkel, nyoltz millió Státuskincessel, és hetvenezer hadi sereggel szállott Friedrichre, ennek a Fejedelemnek halálával pedig a Continensnek annyi sok és nagy Királyi ellen viselt húzamos és véres háborúji után, hat milliónyi népességét, kétszázezer főből álló katonaságot, emelkedő Industriát, és több mint hetven milliónyi Státuskincset mutathatott-elő. E' tüneményt valóban Friedrichnek katonai nagy lelkéből nem magyarázhat-

ni, mert hosszas hadak végre magát a' győzöt is elsze-
gényítik. A' tündöklő jelenés főkép a' földmivelés sze-
rentsés következése volt, mellyet ez a' Fejedelem a'
béke idejében esztendőnként két millió tallérral segél-
lett, és elmondhatni, hogy valamint ez volt egyik
fő eszköze népei boldogításának, úgy nagyságának is egy-
gyik fő emléke vala.

Francia és Német-ország, az utóbbikhoz szám-
lálván Austriát (mellynek kereseti munkásságát a' rit-
ka nagylelkűséggel kikészített Polytechnicai Intézet
segéli) a' megszaporodott productió, és a' mindenne-
mű munkák czélerányosabb kivitelek által a' legküze-
lebbi harmintz esztendő alatt erejekben megnevedtek,
noha olly sok ízben valának a' sok költségekbe került
és pusztító háborúknak véres piatai. Francia-ország
péld. ok. az utóbbi század vége felé egy elejénten
igen mérséklett deficit által a' veszély szélére jutott;
ellenben most a' Státus-jüvedelmének kilentzszáz öt-
vennyóltz millió Frankot tud nyújtani, (lásd az 1829-
diki Budgetet); nem felejtván, hogy az Eggyesült Fe-
jedelmeknek hétszáz millió Frankot vala kénytelen ha-
di-adóként fizetni, 's kárpótlásúl a' Revolutio alatt
szenyvedett jószágbeli veszteségekért egy milliárdot
rende.

Bár mi szembetűnök légyenek az így feljebbre e-
melt szorgalom és ügyesség foganatjai, Anglia még is
sokkal nevezetesebb tárgyat téssen előnkbe, melly a'
gondolkozó figyelmét annál inkább érdemli, mivel min-
den bizonnyal Európának minden népeinél találatnak
némellyek, bár kevesek, azon matériálékból, mellyek-
nek eggyesítéséből Nagy-Britannia azt a' csudálást ér-
demlő hatalmat merítette; és azt várhatni, hogy a' bírt

matériáléknak eszes használása máshol is nagy hasznot hajtánd, bár nem olly csillogót.

Kiki tudja, hogy Anglia a' maga birtokai által a' Világ négy részeiben a' legfőbb hatalmasságok közzé tartozik, az ötödikén pedig tsaknem egyedül uralkodik, azt népesíti és műveli. Tovább hogy annyi ember semmi más Országban nem részesül az élet könnyebbségeiben 's örömeiben olly mértékben, mint az Angoly a' maga honjában. 'S mi teremté nekik ezt a' virágzó bódoglétet? Számos Colóniájik, és külföldi kereskedések gyarapították ugyan, de annak fő okai bizonyosan nem vóltanak. Mert péld. ok. míg Északi-Amérika magát még szabaddá nem tette, kiki úgy hívé, hogy ez az Ország az, honnan Anglia a' maga tengeri erejét és kereskedési hatalmát szedi; és még is az Angliai Marina kétannyivá leve mint előbb volt, miólta az negyvenezer Amerikai születésű Matrózokat vesztett-el; és még is a' miólta Amerikára adót vetni megszűnt, négyszeresen szaporodtak meg az Anglia jüvedelmei. Ha mindazáltal ellenére az említetteknek, és a' Spanyol és Portugallországok felhozott példájának, valaki még is kételkedhetnék azon, hogy valamint az emberi testben a' legerősbb és legnemesbb részek haszna is a' szív egészséges vólta 's rendes munkálkodása által eszközlött vérkeringéstől függ: úgy a' Colóniák és külföldi segédforrások a' Nemzetek javára valamennyire csak azon esetben fognak szolgálhatni, ha az anyaországnak eszes és rendes belső serénysége által czélerányos impulsiót kaptak, ezen előítélet helytelenségét az itt mingyárt előadandó történt dolgok világosan és tellyesen békibizonyíthatják:

Anglia csak a' Lord Chatam Ministériuma alatt kezdé óriási erőben a' maga nevedését. Az ő kormánya alatt kezdé a' Nemzet, háborújinak közepette,

a' belső communicációt a' legterhesbb dolgozások által megkönnyíteni. p. o. Anglia szinte 1756-ig egy mesterséges lineahajózással sem bírt, 's ötven esztendővel később elkészült Canálisainak hossza ötszáz geographiai mértföldnél többet teve. Az utak a' főváros szomszédjában is, még a' múlt század kezdetén rosszúl vóltak csinálva, rosszúl vóltak tartva: most a' nagy sziget leg távolabb pontjaiban is számtalan jólkészült és jóltartott utak csapdosnak egymásba. Az illynemű számtalan rendszabások felelevenítették a' belső küzsülést, és a' honi agriculturát, mellyek a' magok részekről az anyaországot olly erőbe 's munkásságba hozzák, mellyeknek sikerek példa nélkül vagynak. Példa nélkül mondom; mert Második Károly még 1672. a' csupán 1,328,526 font Sterlingből álló Státus-adóssága fizetését kénytelen vala félbe szakasztani: most pedig, Malchus szerint, a' Státus jüvedelmei 572 — 600 Milliom forintot p. p. azaz, egész Európa Status jüvedelmeinek egy harmad részét teszik. Példa nélkül vagynak, mondom továbbá; mert hogy Angliának mostani állapotját kevés szóval adjam elő, ezt kell mondanunk: „Anglia, a' maga három kised Királysága industriális kintseiért a' Világnak minden kintsét magáévé cseréli-be.“

Magyar-ország, mint fentebb már említetett, soha sem ígérhet hasonló foganatosságot iparkodásainak; de annak elnézése, hogy magában, a' külföldi segédforrásokkal olly bőven bíró Angliában is, a' Státus hatalmát leginkább a' honföld mivelése mozdította 's mozdítja elő. (— A' mezei gazdaság 1814. eszt. nyeresiadó cím alatt 6,433,475 font Sterlinget fizetett, midőn a' kereskedés és mesterségek nem ezen summának csak felét is: tudniillik, midőn ezek csak 3,021,187

font Sterlinget) tökéletes biztosságúl lehet nekünk az eránt, hogy a' szorgalommal és ügyességgel üzött agricultura a' haza egész népességének illőbb és könnyebb 's kedvesebb lételt fogna szerezni. Ezen felül a' moralitás és a' háznépek boldogsága semmi által nem terjesztetik el annyira, mint a' bennünket tápláló honföldmivélése és az ehez való szoros ragaszkodás által: és a' mint Cicero mondja: „Mind azon dolgok közzül, a' mellyek valami hasznot hoznak, semmi sincs jobb, semmi jutalmasabb, semmi kedvesebb, 's szabad emberhez méltóbb, mint a' földmivélés.“

Azért, tisztelt Úrain, ne hagyjuk ezt a' természet által boldoglételre rendelt földet az Agricultura további lassú üzése által még inkább elszegényedni; hanem minthogy a' Haza és Emberiség mindnyájunk előtt szent, legyünk mindnyájan is a' békesség mindenikünkre jóltévéleg ható Mesterségeinek elterjesztésében pénzbeli és elmebeli tehetségeink szerint munkások. Mélyen tisztelt Fejedelmünknek buzdító javalása, a' Haza szeretete, 's az az önérvés, melly a' jó elkövetését mindég követi, lesz jutalma a' nép oktatására 's boldogítására intézett igyekezetinknek. Én részemről szerencsésnek tartom magamat, hogy a' nagy czél felé, bár csekély lépéssel elindulni mertem; mert nem a' siker nagy volta, hanem a' szándék tisztasága boldogít.

A' JUTALOM-ÍRÁS THÉMÁJI.

Ezen jutalomírás tzelja az, hogy Hazánkban a' tzélerányosabb és szorgalmatosabb Mezei-gazdaságot a' környúlállásokhoz képest minél tökéletesebben előmozdítsa, és hogy főképen a' kisebb birtokosoknak 's gazdaságbeli tiszteknek használjon. Az Író tehát legyen rajta:

1.) Hogy munkája könnyen erthető, és az olvasót magához vonzó stilusban dolgoztassék. Továbbá:

2.) Tanítása a' Magyarországi Mezei-gazdák környúlállásaihoz legyen alkalmaztatva. — A' külföldi legjobb példákból is egyedül az ollyakat hordja fel tehát, mellyek itt is munkába vétethetnek.

3.) Foglaljon magában tanításokat a' mezei és házi gazdaságnak minden ágaira nézve; mutassa ki, melly kedvező befolyása van e' dolokban a' rend szeretetének; 's adjon tanátsot mint szoktattassanak a' gyermekek jó korán a' rend szertetéhez és szorgalomhoz.

4.) Nagysága légyen ollyan, hogy közészer betűkkel 20 vagy 30 ívet nyomtatásban eltölthessen 's a' t.

ELŐ-BESZÉD.

A' Hazának szolgálni, 's javát gyarapítani a' legnemesebb kötelességei közzé tartozik mindennek, ki azt mondhatja, hogy Hazája 's tehetsége vagyon. Ezen tisztos kötelességnek érzése lelkesíté gyenge tehetségeimet, midőn szíves igyekezettel e' jelen Jutalomírás tárgyairól való értekezésekre határozám magamat. Az igaz hazafiúi érzés vezér-tsillaga után törekedő földi életem pályáját futva, buzgó indulattal adózom néked kedves Hazám szorgalmam által, az igyekezet 's tapasztalás termékeny mezejin gyűjtögetett esmérteimmal. Meg lévén győződve a' felől, hogy nemes tzelra törekedni is érdem, ha épen nem juthat is az izzadó a' tzelhoz a' nem kedvező megítéltetésből eredhető félelem nélkül, bizodalommal és nyugodtan fogok tehát a' Jutalomírás ama díszes 's

köz-hasznú tárgyait fontolóra venni, mellyekben talán egy sikeres nemzeti előmenetel tsirája vagyon beburkolva.

A' kifejtendő tzelok eszközölhetésére, mint az I-só Szakaszban bővebben elő fogom adni, én némelly részben más ösvényt is választék, mint a' mellyet a' közönségessé tett Jutalomírás magyarázatja mutatott, de a' tzel az mellyhez érni törekedtem. Jól tettem é vagy sem? elértem é mind e' mellett is a' kívánt tzelokat? a' következés fogja megmutatni. Ezen munkámban előhordott tanátsolataimat, javalataimat törekedék honni természeti, törvényes és politicalai állapotunkhoz, szükségünkhöz szorosán alkalmaztatni, 's főképen iparkodtam azon, hogy tanátsolataim a' practicus életben követésre méltók legyenek; mert a' nem eszközölhető, józanokossággal ellenkező elme idétlen szüleményeitől őrizkedék. — A' szorosabb értelemben vett gazdaságos tárgyakba egészen szinte nem avatkoztam, p. o. a' termesztési esméretek fejtegetéseibe: mert a' tapasztalás megtanított, hogy ezekben előmenni kívánván, elébb más akadályokat kellett elkerülhetetlenül meggyőzni, 's ezek meglévén, úgy lehet amazoknak gyarapításokhoz nyomonosan hozzá fogni, 's tsupán némelly honni állapotunkhoz helyesen alkalmaztatható földműve-

lésbeli tekintetek eránt tesztek észrevételeket az utolsó Szakaszban.

Azon tzelra való törekedésünk által, hogy alkalmas tanátsolatokkal honni gazdaságbeli állapotunkat mozdítsuk elő, bizonyítják azt, hogy a' mostani e' részbeli állapotunkat sok fogyatkozásokkal bírónak esmérjük el. Szükségesnek látom tehát, hogy fekvésünk, hijjánosságaink, gyengeségeink, a' magok természeti valóságokban adattassanak elő, 's ezekkel egyben hangzók legyenek az előmozdításul ajánlandó Tanátsolatok is.

Azonban a' hirdetéshez képest ezen Jutalomírásnak materialis mennyisége olly bőven határozatván meg, hogy a' Szerzők elegendő mezőt találhatnak hazafiúi érzésből eredett esméreteiknek bővebb kifejezhetésekre is: eltérék tehát néhol egy kevéssé a' szorosabb értelemben ide tartozható tárgyaktól, 's értekezem több hazai dolgokról, mellyeknek azonban, ha távolabbról is, ezen Jutalomírás tzeljaira befolyások vagyon. — Így p. o. a' II-dik Szakaszban értekezésemet azon kezdem, miként kezdődött az emberi-nemzet között az industria, mesterségek és polgari pallérozódás 's a' t. mitsodak annak okai, hogy némelly Nemzetek inkább vagy kevésbé szorgalmatosak, inkább vagy kevésbé mesterségeket gyakorlók? 's ezen közönséges észrevételeimre alkalmazta

tom osztán Honnunk állapotját, 's ezekből húzom ki azon erősségeket, mellyek azokat, kik minket kevésre haladt előmeneteleinkért vádolnak, megtzáfolják. — A' többi szakaszokban szinte teszok a' szorosabb értelemben ide tartható tárgyaktól félre ugrásokat; de ezeknek is vagyon távolabbról a' tzelba vetekkel egybeköttetések; azonban mindenütt ama legmagasabb polgári tzel, tudiillik Királyom 's Hazám java vezeték gondolatim 's tollam vonásait; 's mindenütt arra törekedék, hogy a' hol messzebb ágaznak is el értekezéseim ezen Jutalomírás tzeljaitól, előadásaim minden ágainak a' hazafiúi érzést tápláló, 's a' Haza javát gyarapító gyümöltsei legyenek. — Azonban minden ezen elágazásaim mellett is béfejeztetvén ezen tsekély munkám, a' vezér-ídea, a' gazdaságos szorgalmat, annak miként lehető nagyobb felébresztését, hasznos és gyönyörúséges következéseit foglalja magában, mellyek tzeljai ezen Jutalomírásnak. Érdeklem egyéberánt mindenkor, a' hol illőnek találom értekezésem folytatában, a' mesterségek és kereskedés állapotjait is.

Tzelerányosnak találtam illy helyheztetésben Törvényjavallatokról is szóllani, mellyek nélkül vélekedésem szerént előbb lépnünk lehetetlen, különösen bátorítván erre azon sarkalatos prærogatívánknak méltó szem-ügyben

való tartása, mellynél fogva a' törvényhozó Hatalomnak minden Magyar Nemes részese; ezekben egyéberánt tsak addig terjeszkedvén, a' meddig azokról beszélgetés közben is szólni lehet. Sok dolgoknál, mellyeket alább értekezésem folytában előhozándok, nagyon kellett vigyáznom arra, hogy igen sértők ne legyenek kifejezéseim; mert vélekedésem szerint jól meggondolva, a' mérséklést vévén sinórmértékül, a' legfinnyásabb dolgokról is lehet szólni 's írni. Kerültem tehát a' szerfelett tüzes kifejezéseket, mellyek oppositiót, bal gyanakodást ébresztenek, 's hasznos előterjesztéseinkre való hajlását a' másik félnek akadalyoztatják. — Mérsékelt tűzű 's bátor egyenességgel és morális erővel terhelve mondani meg az igazat, 's tántoríthatatlanul maradni meg mellette, tzélra vezetőbb és nemesebb a' szerfelett való tüzeskedésnél, melly utóbbi, nemzeti egyengeségeink közzé tartozik, 's tsupán így mérsékelt munkásság 's igyekezet által lehet azon magas állásra eljutni, mellyre a' polgári boldogság mennyei érzései által tétetünk méltóká. Egyéberánt a' gyáva előítéleteket szembe támadni meg helyel-hellyel szinte szükségesnek találtam, fel lévén az előre botsátott beszédben az írók erre különösebben szóllítva.

Minden embernek vagynak jó és rossz akarási; ez a' sorsa vagyon a' gondolatoknak is,

tapasztalja ezt minden, a' ki szemesen körül tekint a' maga életkörét. Tudom, minden vigyázásom, minden jó szándékom mellett is, hogy előadásaimnak szinte lesznek ellenzóji. Lesznek, kik a' legtsekélyebb változtatás ajánlását káros újításnak fogják ítélni, és szükségtelen dolognak. Azonban biztosan felelem ezeknek azt, hogy sem az emberi természetet, sem honni állapotunkat, szükségünket, sem különösen nemzetünknek 's törvényeinknek történeteit nem esmérik, vagy ezen tekintetekről megfejtkeztek. — Valamint a' durvaságból pallérozódásra jutott szokásainknak, úgy törvényeinknek is hasznos újításai, tökéletesítései mindenkor divatban valának. Mennyire előbb mentünk a' józanabb törvényekben, világos jeleit mutatja maga Törvénykönyvünk. Ez előtt több századokkal egynehány tinó feláldozása által gyilkosságot lehetett elkövetni. A' vallásbeli türedelmetlenség dühösségei iszonyú gyászos történetekre 's időkre emlékeztetnek, 's vala Törvényünk, melly egyik keresztyén Felekezeti-belieket megégetni rendelé. Igen sok szomorú eseteket ad elő a' História, mellyek a' várakat őrző katonaságnak szabadoskodhatásairól 's pusztításairól szóllanak. Hány példája van annak, hogy régenten a' hatalmasabbak a' gyengébbeket melly erőszakosan nyomhatták el a' nélkül, hogy a' méltatlanul elnyomattatott

fél részére az igazság hirtelen kiszolgáltathatót volna. Egykor a' Felség-sértés esetében az ártatlan gyermekeknek is lakolniok kellett szüléik vétkéért, sőt az atyafiak is kiirtattak elsőbb Századainkban néhány ízekig, kiknek gondolatjokban sem vala a' bűn elkövetése. — Igen sokakat lehetne még előhordanom illyeneket, ha attól nem tartanék, hogy azok a' dolog világosságára nézve már feleslegvalók lesznek. Mind ezen a' mostani civilisált 's szelődült gondolkozás módjaival ellenkező dolgoknak elenyészését, tsupán a' tzélerányos újításoknak köszönhetjük, 's ezen indulat vala méhe azon jó Törvényeknek, mellyek által végzetetlen sok ó idei írtóztatóságok eltöröltettek. Ha kezdettől fogva azon gondolkodás módja uralkodott volna, melly még ma is sokaknak tetszik, tudniillik semmit nem változtatni, hanem mindent a' régi fekvésben hagyni, mellyet alkalmasint régibb Török maximának lehet mondani: nyögnénk sok hibás törvényeink 's szokásaink sullyai alatt mai napig is. Én a' rendkívül való nagy változásoknak, mellyek mindent fenekestől felforgatnak, barátja nem vagyok; mindennek lassan kell kifejtődzni, ezt bizonyítja a' természet is az ő munkálkodásában; javaslataimban tehát tsak részenként való változtatásokat ajánlok. — Olly tanátsolatokat tenni, mellyeknek elfogadására a' közönség

nagy részének ítélőtehetsége nem erősödött meg eléggé, betegséget okozna.

Sok helyen javaslataim az 1791-diki országos Kiküldöttség munkálkodásait is érintik, a' mennyiben azok már egyéberánt is közbeszélgetések tárgyaivá váltak, és meglehet, veteti szememre valaki, minek avatkozék ezeknek fejtegetéseibe? felelem: azért, mert vélekedésem szerént ama nagy 's köz hasznú országos munkálkodásoknak igen nagy befolyások vagy on e' jelen Jutalomírás industriális tárgyaira is; továbbá, mivel tapasztalni lehet, hogy némellyek ama Hazánk javát annyira érdeklő nagy munkálkodások következéseit főnákül veszik gondolóra, 's valódi hasznait nem esmérik, 's így belső érdemeinek, 's megbetsülhetetlen jó következéseinek kifejtései nem egészen felesleg valók. Részemről ugyan egynehány rövid látásúaknak vélekedéseiket teljességgel nem tartom a' nemzet szavának, hanem állítom egynehány emberek vakságának, kik a' múlt Század míveltségi magasságát sem érték el, mellyben vették kegyes és nagy bőltességű Királyunk óltalma alatt eredeteket. A' száma nélkül való többség az egészségesebben gondolkozóknak részén vagy on. A' regnicolare operatumoknak végrehajtása, gyarapítása, és törvényné való alkotása, azon legtündöklőbb nagy tettek között fog fényleni, mellyek ósz Feje-

delmünk virtuosos pályáját olly annyira díszesítik, milliomok fogják századokon keresztül atyáskodó törekedéseit, és Nemzetünk nagy bőltességű Képviselőjinek, a' háládatosság nemes érzéseivel idvezleni.

Az előre botsátottak néminémű részben ábrázolják gondolkozásom módját 's indító-okaimat, világosságra hozzák fogásaimat, melyek által a' tzelt elérni, 's olvasóimnak hajlandóságokat és nemes figyelmeket megérdemelni akarom; azonban magam esmérven legjobban erőtlenségeimet, távol vagyok attól, hogy elbizakodottságra vetemedjek, 's azon hiedelem foglaljon el, hogy munkámnak fogatkozásai ne legyenek. Sőt inkább megesmérem, hogy előadásaimnak lesznek gyenge oldalai, noha ezen munkám egybeszerkeztetésére már egy az előtt nagy részben kidolgozott munkámat is befoglalom; mellyet közre botsátani szándékoztam ezen tázim alatt: Észrevételek a' honni gazdaságbeli szorgalomnak akadályairól 's orvoslása módjairól; mindazonáltal még is tanátsosnak találok tisztelettel kérni Olvasóimat, hogy ejthetett hibáimért igen szoros bírák ne legyenek, 's igyekezetemet tekintvén, ebből folyó érdemem, enyhítse hibáim ellen fordítható élességeket. Ezt azokhoz, kik hajlandók a' gyengét védeni 's elősegíteni. Hogyha pedig lesznek olvasóim között olyanok, kik

neheztelni fognak azért, hogy illy gyenge erővel mérészlék fogni e' nagy munkába, megsértetteknek ne érezzék magokat, ha azt sügom fülökbe, hogy a' Haza javát pengetvén ajakainkon, 's erőseknek is tartván magokat, miért késnek olly sokáig használni javallataikkal, midőn már gyengék is kezdik futni a' pályát,

I. SZAKASZ. I. SZAKASZ.

¹Észrevételek ezen Jutalomírás tárgyairól szorosabb ér-
benjáró tzeljairól, Miként jutott a' Szerző ezen Ju-
talomírás megfejthetésére megkívántató esméretek-
hez? Az egész Országot felvéve hol állunk ma gaz-
daságos dolgainkban? Továbbá előterjesztése azon
okoknak, mellyeknél fogva a' Szerző a' Jutalomírás
közönségessé tett Thémáji által mutatott úttól né-
melly részben eltért.

§. 1.

Mitsoda tekintetben lehet venni ezen Juta-
lomírás tételt? 's mik főbenjáró tzeljai?

Ezen Jutalomírás tételt ismét egy újabb
nemes törekedésnek lehet tekinteni, 's a' mint
a' közönségessé tett igaz hazafiúi érzésre, va-
lóságos szükségünknek bölts esméretére muta-
tó beszédből, 's az azt követő Thémákból vilá-
gosan észre lehet venni, az a' tzelja, hogy a'

gazdaságbeli szorgalom 's értelmesség a' közép-rangú Birtokosok, 's adózó Földművelők között is ébresztessen fel, 's terjesztessen el, kik eddig inkább a' régibb, még népetlenebb időfolyamatok szokásaihoz alkalmaztatva folytatják ma is gazdaságos foglalatosságaikat: midőn megszaporodottabb állapotunk és szükségünk sok intéseket adnak, hogy a' régi kerekvágásból helyyel-helyyel ki kell térnünk, 's azon jobb szokásokat és bánásmódokat, mellyeket a' szomszéd munkásabb Nemzetek fedeztek fel, 's némelly egyes polgártársaink is hasznos következtetésekkel folytatnak, hozzuk bé, 's tegyük magunk között mindennapivá. 'S midőn némelly régi szokásainkhoz való szoros ragaszkodásunk sok részben szükségét, alkalmatlanságot, 's az előmenetekben gátolásokat okoznak, javítsuk meg azokat ha lehet, ha engedik környúlállásaink, és váltsuk fel megelégedést 's áldást terjesztő bánásmódokkal. Tzélja továbbá az, hogy a' lábrakapó szorgalom, értelmesség 's igyekezet, természetesen eszközvén a' tehetősb Birtokosok nagyobb számát, ez által a' mesterségeknek 's kereskedésnek is mind inkább-inkább tágasabb mező készíttessen. A' tisztelt Jutalomírás thémájiban ajánlatik az is, hogy a' külföldi példákól olly bánásmódok javasoltassanak, mellyeket honni állapotaink megengedik hasznosan munkába ve-

hatni. Legnemesebb vonása azonban az Ifjúság tökéletesítésére tzelez, mint szoktattassanak azok t. i. a' rend szeretetéhez és szorgalomhoz, 's miként neveltessenek jó Gazda-tisztek, és miként lehetne megvívni azon előítéletekkel, mellyek az industria előmenetelének is nagy részben gátat vetnek? Egyszóval tzelja az, hogy a' pallérozottabb, több hasznot adó, több embert tápláló, több gyönyörúséget nyújtó gazdálkodás módjai Hazánkba hozattassanak be, 's terjesztessenek, 's a' Nemzet népében a' nagyobb munkásság, rendtartáshoz való kedv, valódi és hasznos tzeleokra való törekedések gyarapíttassanak. Ezen tzeleokra látszanak hatni a' Jutalomírás vonásai.

Fontosok valóban a' megfejtendő problémák, és igen mély belátást kívánnak, 's különösen a' gazdaságos ésméreteken kívül be kell tudni hatni a' megfejtőnek az emberi természet mélyébe; tudni kell Hazánknek történeteit, és valóságos, nem képzelt szükségzeit; esmérni kell törvényeinket 's political fekvésünket; továbbá földünknek 's éghajlatunknak természeti tulajdonságait, 's a' fekvő vagyonnal bíró földművelő közönségnek felvilágosodásbeli állapotját, 's magának a' felvilágosodásnak akadályait, 's ama Jónak Törvényeinkel megférkezhető módon való eszközölhetése mesterséges fogásait. Illy esméretek ve-

zérelnének csak a' tzelhoz! Megvallom, majd habozásra jutok, ha meggondolom, melly nagy munka ez, 's melly tsekély eröm, mellyel győzni akarok. Azonban gyakran az erő hijjánosságát a' léleknek bátor jelenléte kipótolta, 's illy érzés által lelkesítettvén a' törekedő, eljutott biztos révpártjára a' győzedelemnek. Keblemet is lelkesítvén a' Haza szeretete, 's Királyomnak és Hazafitársaimnak kegyes indulatokban való kellemetes meggyőződés, szíves és bátor elszárással lépek elő, vetélnedni Hazám javára.

§. 2.

Miként jutott a' Szerző ezen Jutalomírás megfejthetésére megkívántató esméretekhez? Az egész Országot felvéve, hol állunk ma gazdaságos dolgainkban? 's mitsoda okok bírták arra, hogy azon úttól, mellyet a' Jutalomírás thémáji, 's az ezekkel egybetsatolt közönségessé tett magyarázó-beszéd mutatott, némelley részben eltért.

Korán általesvén az ifjúi esztendők tűzpróbájin, környúlállásaim mi hamar önn-sorsom felől való gondolkodásra kényszerítének. — Szárnyaimra való kelésemkor azonnal meglepének az éredésre hajló gondolkodás módjának tulajdonai, úgymint dolgaim előmeneteles folytatására való ébredések. Búsan emlékezek vissza neveltetésem idejében eltöltött némelley

évekre, mellyeket nem a' leghasznosabbán folytatók. A' betsületérzés fellobbantá bennem azon józan gondolatot, hogy az elmulasztottat mindenkor tisztességesen helyreütni igyekezzek; a' melly esméretckben tehát gyengeségeimet érzém, 's a' mellyek legszükségesebbek valának, azoknak törekedék mi hamar birtokokba jutni. Magamat némelley tudományos dolgokban tökéletesíteni, 's az így szerzett esméreteimet tselekvő éltém folytában gyakorlásba venni, tapasztalni, ezek valának mindennapi foglalatosságaim. Környülállásaimhoz képest leginkább a' gazdaságbeli tudományokat, 's magát a' tselekvő-gazdaságot választám boldogulásom eszközeül 's tzieljául. Kedvem, 's talán természeti hajlandóságaim is rúgóúl szolgáltak ezen tárgyakban némelley előmeneteleket tehetnem. Illy tzielokra törekedvén, nem maradtak előttem esméretlenek a' classicus német írók gazdag munkáji, 's erős akaratom sem hibázott mindent, a' mit jónak gondolék, tselekvőleg munkába venni. — Gyakori próbatéleimnek nem kedvező következései tzieljaimtól el nem ijjesztének. Illy esetekben újra vettem vizsgálat alá a' dolgot, a' hibát fogásaimbam kerestem, 's míg meg nem győződtem a' felől, hogy ez vagy amaz tzielom ki nem vihető, vagy nem hasznos következésű, nem tevék le semmíról: valamint ezeket általlátván, hasztalanúl nem

töltém az időt, más alkalmasabb útakat 's módokat választék. Az illy dolgok körül mint a' jelen Jutalomírás tárgyai, folyvást tapogatódtam, t. i. hogy miként lehetne gazdaságos foglalatosságainkat, kik tiszta jószág-részeket nem bírnak is, bődögítőbb következesekkel folytatni, mint az most közönségesen felvéve gyakoroltatik? 's miként lehetne a' kisebb Birtokosoknak is környülállásaikon egy szerentsés és bődögítő változtatást felfedezni? sőt m'ként lehetne a' Nemzet egészében ezen józan tzelokra való tüzesebb törekedést megindítani? De fájdalom! több esztendei tapasztalásaim meggyőztek vala a' felől, hogy a' jelenvaló környülállásaiban Honnunknak, a' kisebb szertesztét szórt extravillanumú Birtokos semmit sem kezdhet, semmit, vagy igen kevéssel tehet többet a' földmivelésbeli, vagy is pallérozottabb mezei-gazdaság dolgaiban, mint a' hogy az közönségesen felvéve folytattatik. Nem öröm, de szomorúság a' mit a' közép-sorsú, tiszta jószág-részeket nem bíró gazda tapasztal, ha a' régi szokás nyomaiból kitér. Mit lehetne ugyan azon mennyiségű földekből mutatni pallérozottabb fogások 's bánás módok által, nagy haszonnal, sok gyönyörúségekkel egybekötve? itt meg kell az illyen sorsú embernek állapotodni; és sokkal szerentsésebbnek tartom azon Birtokost, a' ki nem tudja mennyivel több haszna,

gyönyörúsége lehetne vagyonából, ha más kedvezőbb fekvésben lenne jószága, mint azt, a ki ért ugyan a dologhoz, de az ezer meg ezer akadályokon győzedelmeskedni nem képes. — Illy kedvetlen környülállások között tehát, noha talán egy boldogítóbb gazdaság folytatásához esméreteim nem hibáznának, többet nem mutathatok, mint más közönséges gazda, 's előmenetelem tsupán az, hogy hasonló környülállások között más még ennyire sem haladt volna talán; 's a ki a gazdaságról való beszélgetésemet, 's némelly munkámat olvasván, valami igen különöst gondolna nálam láthani, megsalatkozik. Búbajos erővel nem bírván, többre nem mehettem, mint a' meddig igyekezetemet hátra tartóztató akadályaim eresztének, 's ha kis gazdaságomban, marhatenyésztésemben a' vizsgáló igen különöst nem talál, vagy balúl ítélne rólam, szeretném tudni, hasonló környülmények között tudott volna é az ilyen hirtelen ítélő elébbhaladni. Ezen meggyőződéseim béketűrésemet annyira éleszté, hogy midőn gyakran olly emberektől, kik nyakig lévén a' szerentsés helyezettetésben, előmeneteleimről kellemetlen ítéleteket hallék, vagy azoktól, kik még alig tudtak egyet lépni az életben, tsendesen halgatám, mint olyan szententziát, melly által sem nem vesztettem, sem nem nyertem semmit. De vagynak töreke-

déseimnek engemet igen megnyugtató gyümölcssei is; t. i. kitanúltam hol és miben vagynak bibéji, akadályai gazdaságos dolgainknak, 's törekedéseim folytában tett tapasztalásaimnál fogva az ember-esmérethen is meglehetősen előhaladék, 's talán az élet bőltsebb folytathatására megkívántató taktikában is. — Ezeknél fogva hirtelen feltalálom azon terhes környűállásaimban is az expedienst, mellyek között egy kevésbé próbált, vagy igen félékeny ember talán megöszűlne. Azonban ezekről nem tzéлом értekezni, 's megbotsát a' szelíd indulatú olvasó ezen illetlenségemért, hogy magamról itt annyit beszéllék, kivált ha azon mentő kifejezésemet olvassa, hogy ezek által olvasóimnak némi-némű biztosságot kívántam nyújtani az eránt, hogy a' mellyeket értekezéseim folytában előadándok, nem mind theoriak, hanem próbatételek resultatumai, vagy történő dolgok következéseiből tapasztalás által tett megjegyzések.

Felveszem immár tzélban lévő értekezéseimnek egy kevésbé elhagyott fonalát, 's folytatatom gazdaságbeli esméreteimnek előterjesztését.

Azon előmenetelek, mellyek iparkodó közepszerű 's kisebb Birtokosok által tétettek a' gazdaság folytatásaiban, inkább a' jószágok ki-

terjesztésében (*extensiva oeconomia*) vagy is
 acquisitiókban állanak, mint magának a' gazda-
 ságuak józanabb principiumok 's fogások sze-
 rént való folytatásában (*intensiva oeconomia*).
 Az építésben azonban, 's e'beli jó ízlésben, va-
 lamint a' kertek művelésében is inkább lehet
intensiva előlépéseket észrevenni, úgy szinte
 a' szőlőművelésben is. Könnyebbségekre szol-
 gálván az igyekezőknek ezekben az, hogy kert-
 jének, szőlőjének olly határtalan ura minden,
 hogy belátásait mint különözött záros helye-
 ken tetszése szerént gyakorolhatja. Úgy szinte
 a' házi-gazdálkodás, rendtartás, és okosabb el-
 élésre való ébredéseit is lehet a' kisebb bir-
 tokú Közönségnek észrevenni, 's tapasztalásból
 eredő vélekedésem szerént, békövetkezett azon
 szerentsés időpont, mellyben az ezen osztály-
 ba eső birtokos Közönségnek is nagyobb tekin-
 tetet érdemlő része, tzélerányos újításoknak
 elfogadására megért. A' nagyobb jószág birtoko-
 soknál több előmeneteleket találunk a' gazdasá-
 gos dolgokban, 's vagynak temérdek kiterjedésű
 birtokok, mellyekben a' pallérozo tabb gazda-
 ságos szorgalomnak 's értelmességnek gyümöl-
 tsei, hasonlók a' legpallérozottabb Európai Nem-
 zetekéhez. Vélekedésem szerént ezen különös
 dolgot (mert a' szegényebb sorsúnak nagyobb
 ingere van a' szorgalomra, mint a' nagy birto-
 kúnak) az származtatta, hogy 1-ször a' nagy bir-

tokúak inkább regulázhatták jószágaikat, 2-szor magok az illy birtokosok többet láttak 's olvastak a' szegényebb sorsúaknál, mellyek természet szerént élesztették ösztöneiket arra, hogy esmérteik által szerzett 's tapasztalt jóknak elérésére törekedjenek. A' földművelésben alig lehet a' kisebb birtokúaknak egészét felvéve valami különösebb tekintetet érdemlő előmenetelét észrevenni. — Némellyek a' nyomásban lévő, vagy külön fekvő privatisált földjeikben némelly hasznos takarmány plántákat kezdenek termesztetni, 's helyel-helyel bizonyos külső kereskedésbeli plántákat is, tovább ennél nem haladhattunk. Azonban szükségesnek látom itten megjegyezni, hogy az egész Hazát felvéve, a' Dunántúli Vármegyékben valamint a' kisebb birtokosok, úgy az adózó földművelők között is nagyobb a' földművelésbeli szorgalom mint a' többi részeken. Eggy kevésbé szabadabb a' kisebb birtokúak állapota a' tenyésztési dolgokban, 's e' részben több jó gazdákat lehet találni, kiknek egészséges juhseregeik, vagy szép gulyájok és sertés nyajaik 's a' t. vagynak; különösen a' juhtenyésztésben nagy előmenetelek tétettek minden részeken. A' lótenyésztés azonban fájdalom illő tekintetben nem tartatik, 's régi jó ló fajtáink maradványai elaljasodásokat siratják. — Valóban tsekélyek az egészre nézve a' kisebb birtokúaknak a'

tenyésztésben tett előmenetelek is, 's hogy azt lehessen mondani: Honnunkban a' marhateenyésztés már jó principiumok szerént folytatatik, 's virágzó karban van a' közép-sorsú Birtokosok 's adózó Földművelőknél is; mint ille- ne, a' legnagyobb igyekezetünk mellett is több évek fognak lefolyni. Megjegyzem azonban itt azt is, hogy vélekedésem szerént a' marhane- mesítésben 's tenyésztésben sem tehetünk így olly sikeres lépéseket, mint úgy, ha más kedvezőbb fekvésben lennének birtokaink, t. i. józan principiumok szerént regulázva, mert a' a' közös használat által a' jó fajú állatoknak rosszakkal való öszvepárosodását kikerülni le- hetetlen, melly természet szerént nem a' ne- mesedést, hanem a' kortsosodást mozdítja elő. Ezen ponton állunk ma, az egész Országot felvéve, gazdaságos dolgainkban.

Jegyzés. Nagy betsületekre válik az Erdélyi Birtokosoknak, hogy a' lótenyésztést érdeméhez méltó tekintetben tartották. Magyarországbán in- kább el vala halva a' lótenyésztésre való vágyako- dás indúlatja, melly minden Magyarnek szívében vala egykor gyökerezve, 's fájdalom! kevés nagy Urak vagynak, kik ezen nevezetes, 's úgy szóllván nemzeti ágát a' tenyésztésnek érdeméhez illő szem- pontban tartották. Még inkább kihalt a' lótenyész- tés eránt való kedv a' kisebb Birtokosok között, kik közzül sokan azon hibás vélekedésben vagy- nak, hogy lovat nevelni két három kantza által

nem is lehetne, ha csak nem ménesekben; egyéharánt a' juhtenyésztésnek rendkívül való terjedésében nem kevés akadálya fekszik a' lótenyésztésnek. Azonban itt sem jöttünk egészen magvaszakadásra, mert több nagy érdemű Mágásaink 's fő Nemeseink és némelly kissebb Birtokúak is állandóan gyakorolták a' lótenyésztést, 's ezek között legháládatosabb tiszteletet érdemelnek ama' bódogúlt Gróf Hunyady Ő Nagyságának hamvai. A' jelenvaló idő azonban új reményeket ébreszt, mert ditső tüzze lobbana fel sok Nagyjainknak, 's a' tehetősebb Birtokosoknak azon igyekezete, hogy a' lótenyésztés virágzó állapotra emeltessen, melly igyekezetnek legdíszesebb szüleménye a' Pesten felállított pályafuttatás, mellynek a' lótenyésztésre nézve való fontosságát ama' közönségesen tisztelt 's szeretett Gróf Szétsényi István Úr, a' Lovakról írt munkájában igen tzélerányosan tette közönségessé, melly munka ezenkívül is sok felvilágosító esméreket terjeszt Hazánk palérozódásbeli homályosabb horizonján. Felső-Magyarország leginkább elmaradt a' marhatenyésztés tárgyában, de itt is ditséretes iparkodások kezdenek kifejtődni, 's különös tisztelettel való említést érdemelnek ezen vidéken Gróf Andrássy György Úrnak több hazafiúi igyekezetei között, az elaljasodott lótenyésztésnek felélesztésére szánt ditsés törekedései, és Báró 'Sennyey Károly Ő Nagyságának a' szarvasmarhák tenyésztésében tett nagy hasznú, és szép következtéseket szült iparkodásai. (A' tisztelt Báró szarvasmarhájának fő-tulajdonságai a' ditsés testi alkotás, és különösen a' hízekonyság; valóban ezen fajnak formálásából kilátszik a' tisztelt Bárónak nagy industriája és dologhoz értése, 's ne-

hezen hinném, hogy a' Hazában ezeknél külömb szare
vasmarhákat lehessen találni.)

A' feljebb előhozott esméreteimnél fogva
nem vélem elégségesnek a' pallérozottabb gaz-
dálkodás módjainak életre hozására azt, hogy
a' mezei 's házi gazdálkodás minden ágaira ta-
nítások 's oktatások tétessenek közönségessé.
Másutt is fekszik baj, mellyen elkerülhetle-
nül segítenünk kelletik, 's vélekedésem szerint
ezen érintett baj elhárítása által tétethetik
meg tsupán a' legelső lépés, t. i. azt eszközö-
lni, hogy a' jó tanításokat, 's a' jó külföldi 's
eredeti példákat munkába lehessen venni. Én
esmérek sok derék Birtokosokat, kik előtt a'
legpallérozottabb gazdálkodásbeli módok nin-
tsenek idegenségben, birnak olly jó belátással
is, hogy tudnák honni állapotunkhoz képest,
mennyire 's meddig lehetne a' külföldi hasznos
példákat munkába venni; de fájdalom! ben-
nünket kissebb Birtokúakat gátolnak környül-
állásaink abban, hogy értelmességünkhöz ké-
pest folytathatnánk gazdaságunkat. A' mi a' jó
tanításokat illeti, noha még a' tudományos tár-
gyakban szűk literatúránk, de még sem egé-
szen pusztá a' gazdaságbeli dolgokra nézve,
mellyekben alkalmasint feltalálhatja az ember
mind azokat, a' mik a' pallérozottabb mezei 's
házi gazdaság folytatására megkívántatnak; de
itt is az az akadály áll elő, hogy a' jó oktatá-

sokat tselekvőleg munkába nem vehetjük, szokásaink, 's törvényes állapotunk egyáltalában meggátolják az igyekező lépéseit.

A' feljebb előadattaknál fogva tehát elkerülhetetlenül szükségesnek találom azt, a' gazdaságbeli dolgok virágzásra való hozására, hogy olly Törvények alkottassanak, mellyeknek sinormértékei szerént a' rendetlen fekvésű majorságbeli földeket úgy lehessen regulázni, hogy az iparkodó a' maga gazdaságos pallérozottabb fogásait munkába vehesse. Míg ezt nem eszközöljük, reménylenünk sem lehet azt, hogy sikeres lépéseket tehecsünk a' gazdaságos dolgokban. — Azonban akármilyen jól fognak is reguláztatni a' fekvő vagyonok, kevésre fogunk haladni a' több hasznót adó pallérozottabb gazdaság dolgaiban, ha a' földművelésnek és marhatenyésztésnek jobb principiumai el nem fognak terjesztetni. Ezeknél fogva tehát, hogy a' Jutalomírás thémájit megelőző beszédben is nyilvánosított nemes tzélok egykor eszközölthessenek, szükségesnek találtam nem csak arról értekezni, hogy mitsoda külföldi példákat javasoljak, 's hogy kellessen a' gyermekeket a' gazdaságos szorgalomhoz, és rendszeretethez szoktatni; de elkerülhetetlenül megkívántatónak találtam különösebben az eránt is előadni belátásaimat 's javallataimat, hogy mik a' fentebb előadott észrevételeimhez képest akadá-

lyai a' gazdaságos szorgalomnak? 's miként kellessen azokon segíteni.

A' jószágok tzélerányos regulázhatásának, és a' nevelés által terjesztendő jó esméretek tárgyait tartottam tehát, egybe tsatolva, szükségeseeknek a' kívánt tzélokknak elérésére nézve, 's ezeket azon Szakaszban adom elő, mellyben gazdaságos szorgalmunknak közelebbi akadályairól szólok. Továbbá előterjesztek még több javallatokat is, mellyek a' távolabbi akadályokról szólló Szakaszban fordulnak elő. Egy-másból folyó értekezési rendszerben adom tehát elő, mind a' Jutalomírás témájának útmutatásait, mind a' magam által tzélra vezetőknek gondolt tárgyakat, és kevésbé ereszkedem a' természetsi 's terjesztési fogások fejtegetéseibe, 's technologiai javallatokba, mivel illyeténeknek literatúránk szűkit nem látja.

Egyébaránt botsánatot reménylek azért, hogy a' keskenyre szabott pályautból kitortem. Bátorított erre azon meggyőződésöm, hogy ezen Jutalomírás-tétel kinézése nem az, hogy épen a' kipéztézett pályán kényteleníttessen az Író jutni a' tzélhoz, hanem ha más úton is, tsak legyenek az előadások tzélravezetők, biztosságul szolgálván erre ama széles értelmű tzím kifejezés is: Tanátsolatok.

Előadván indítóokaimat, itten kezdett értekezésem lántzát megszakítom, 's a' mindjárt

következő Szakaszban talán némelly nem egészen ide tartozó tárgyakról értekezem: mindazonáltal utat mutatnak ezek is ezen Jutalomírás magas tzieljaihoz, bévégezvén pedig ezen Szakaszt, azonnal hozzá fogok azon tárgyakhoz, mellyek ide inkább tartoznak.

II. SZAKASZ.

Miként kezdődött a' műveltség, 's hol veszi eredetét? hogy a' Nemzetek abban különböző előlépéseket tettek. Mitsoda környülállások okozták, hogy Nemzetünk a' műveltségben elébb nem haladt? Nem annyira politicalai, mint természetes és környülállásos okoktól származik az, hogy a' mesterségekben elébb nem haladtunk. Szemlélődések ezen tárgyak felől, valamint némelly kereskedésbeli környülállásainkról is, és több előítéleteknek 's balvélekedéseknek megtzáfolásáról. Mitsoda tzélokra törekedjünk hát természetes és politicalai fekvésünkhöz képest, műveltségi állapotunkban közönségesen felvéve? Miben áll nemzeti boldogságunk?

§. 3.

Hogy kezdődött a' műveltség? 's hol veszi eredetét, hogy a' Nemzetek abban különböző előlépéseket tettek?

Hogy az emberek kezdetben a' föld vadon terméseivel, a' vadászat által kézre keríthetett vadak húsával 's ragadozással éltek 's a' t. közönségesen elfogadott igazság. Későbbben az

emberek szaporodott számához képest fogyatkozván a vadon gyümölcsök 's vadak, sok nyomorúságokat szenvedének. A találós elme alkalmasint ekkor tért, 's ekkor fedezte fel némelly vak történetekből tett tapasztalásnál fogva a földművelést, 's a marha-szelídítés gondolatja is ekkor vette eredetét. A vadak bőrei nem lévén elégségesek arra, hogy az idő viszontagságaitól elegendő védő ruházatokat szolgáltatassanak az embereknek, ezen fogyatkozásoknak sanyarú következései által ébresztetett fel az emberi elme, az ügyes kéz és szem segedelmei által arra, hogy más nemű ruházatbeli eszközök készítését is gondoljon ki, 's talán ekkor tétetett első kezdete a szövés mesterségének. A legelső embernek, ki a próbát tette, talán a pók, hálójának ügyes szövése által, 's némelly madaraknak tsudálatos tulajdonságai, mellyeknél fogva olly mesterséges fészkeket tudnak egybekötni, néminémű útmutatásúl szolgáltak vala. Midőn még az elszórva tengődő emberek között tsupán az erő törvénye (*jus fortioris*) uralkodott, a gyengébbek iszonyú nyomorúságoknak valának alája vetve. A fürkésző elme, 's a nyugalomra való vágyódás oda vezették a gyengébbeket, hogy az erőssek ellen egybeszövetkezzenek, némellyek pedig talán az erősebbeknek pártfogása alá veték magokat. Így vették eredeteket alkalma-

sint a' társaságos élet kezdete, 's a' Nemzetek 's Uralkodások formálódásai, mellyek eleinte, a' História tanúbizonyságánál fogva mindenütt pásztori életmódjával folytattattak. A' lassan-lassan társaságos életre lépett emberek folyvást támadott bajaival eggyarányosságban mentek osztán egyéb más mesterségeket 's tudományokat formáló találmányok is elő, valamint a' társaságos, vagy polgári életet gyarapító rendszabások 's törvények is, mellyeket egybevéve műveltségnek nevezünk.

Az előszámláltakhoz hasonló tsekély indító okok fejtették ki a' kereskedés lételetét is, 's annak hasznos következéseit.

Azon Tartományokban, hol a' népességhez képest tsekély kiterjedésű vala a' föld-terület, és az talán még terméketlen is, ott a' szorgalomnak hamarébb kellett ébredni, 's nagyobb tökéletességre vitetni a' földművelésnek, mint azon Országokban, hol a' föld termékeny 's bőv volta nagyobb fáradság nélkül is gazdag elélést szolgáltatott. A' Khínai Birodalom legnépesebb, ott legszűkebb a' föld a' népesség számához képest, de legmagasabb poltzon is áll ott a' földművelésbeli szorgalom; hasonlítsuk ehez az Orosz Birodalmat, hol sok a' föld, kevés az ember, vagy a' Török Birodalmat; mái napig is találatnak ezen Birodalmakban olyan Nemzetségek, kik a' föld bősége miatt még pásztori-

életet folytatnak 's a' t. az állítottakat valóknak fogjuk találni. Mennél szűkebb volt a' földterület a' lakosok számához képest, mennél több szükségei valának valamely Tartomány lakosainak: annál több találmányokra kényszerítettek azok, 's mivel természet szerént a' gyakorlás az embert ügyesebbé teszi, innen kell származtatni a' népesebb Országok lakosainak nagyobb szorgalombeli ügyességét azon Ország lakosai felett a' földművelésben, mestersegekben 's a' t. hol az elélhetés a' földi termények bővsége által a' szükségnek száma nélkül való nemeit nem éreztetik. A' társaságos élet, és az azzal kézen fogva járó civilisatió gyarapodásával együtt nyomon nevededett a' luxus is, melly ismét igen sok szükségeket, 's ezek új találmányokat állítottak elő. — Azon Nemzetek, mellyeket helyheztetések a' társaságos élet folytában korán szorgalomra és mestersegek találására kényszerítettek, a' mai időkben is, midőn a' luxus által okozott szükségek egyformán el vagynak hatalmazva a' Nemzeteken, ügyesebbeknek találtnak a' nagyobb gyakorlottságból folyó természetes okok miatt másoknál. A' szükség vala tehát a' fő-mester, melly az emberi lélekben foglalt nemes tulajdonságok magvait tsirázásra fakasztotta: ez ébreszté fel az elme találósságát, ez gyarapítá a' kéz ügyességét, 's ezeknek lettek következései a'

milliónyi hasznos találmányok, tudományok, kereskedés 's a' t. Az illy úton tett felfedezéseket osztán egyik emberi nyom, a' következőnek, a' szokás és nevelés útján költsönözte által. Így fejtőzdték ki lassan-lassan a' morális érzések és ösztönök is, mellyek a' feljebb 's elébbmenés kívánságai által, a' tökéletesség tzeljaihoz bennünket sietésre unszolnak. Ezekben feküsznek tehát azon okok, mellyek származtatták azt, hogy egyik Nemzet fentebb, másik alább áll a' műveltség fokain. Illyen okokban leljük p. o. annak is eredetét, hogy Honnunkban az ide költözött Svábok jobb gazdák a' Magyaroknál közönségesen felvéve; őket Honnokból való kivándorlásra a' lakó föld szűk vólta, 's a' nagy népesség kényszerítették, 's a' felesleg való népesség és szűk élés ingerlette őket és szoktatta a' nagyobb szorgalomra, melly bennük természetté vált, 's elhozák magokkal ezen jó tulajdonságaikat a' tágasabb 's termékenyebb Magyar Hazába is. Mi Magyarok ellenben bővölködvén mindenekben, nem vala okunk, hogy jobban törjük magunkat. Azonban itt is szemlélhetjük immár a' népesedéssel egy nyomon járó szükségeknek nevedésével előmenő munkásság nemes ébredéseit. Legyen tehát szabad itt eleve emlitenem, hogy mind ez ideig a' műveltség széles értelmű nevezete alatt gondolt előmeneteleit Nemzetünknek az is akadályoz-

tatá, hogy termékeny földünk segedelme által könnyen élheténk.

A' műveltség gyarapodására nagy befolyással voltak a' nemzetek között uralkodó háborúk is. Ha durva nép ütött pallérozottabb Országba, elpusztította az előmenetelt, és sok tsirában lévő hasznos találmányokat elgázolt, de maga a' kevésbé pallérozott fél sok jót, szépet tanult a' tsatázás idején. A' mint romlott egyik, úgy épült a' másik. A' Magyarok sokat hátráltattak 's veszítettek a' Tatórok pusztításai és Török háborúk által, az utóbbi háborúk pedig műveltségünkre jóltévőleg hatottak be.

§. 4.

Mitsoda környülállások okozták, hogy nemzetünk a' műveltségben elébb nem haladt? lehet é okokat mentségünkre találni? mellyek egyszermind a' rólunk balúl ítéelőket megtzafolják? (alkalmaztatás az előbbi §. foglalatra).

Minden Nemzetek, míg a' szükség nem kényszerítette őket a' szorgalomra, mint már eddig is láttuk, kezdetben tsak pásztori-életet folytattak, ez vala sorsok a' mi Eleinknek is Ázsia termékeny pusztájin laktokban. Azonban bizonyítja a' Krónika, hogy a' nomadicus Nemzetek között folyvást tartó visszálkodások is uralkodtak; eggyik Nemzetség kitolta a' másikat talán böldegabbnak vélt földjéről 's a' t. Öseink eredeti lakhelyekből való kimozdulását is

ilyen környüállások származtatták. Mivel őket mások erőszakosan nyomták, 's nem bírhattak ellent állani a' nagyobb erőnek, ez nékiek ösztönül szolgált arra, hogy ők is szerentsét próbáljanak másutt. Felkerekedtek tehát Eldődeink, és több veszélyek után a' náloknál noha nagyobb számú, de a' heroismushan gyengébb Tótokat Pannonia földéről kiszorították. Hogy eleinket Ázsiából visszálkodások kényszerítették más Hazát keresni, 's hogy megrögzött vad természetűek nem valának, sőt a' civilizációra hajlandók, bizonyítja az is, hogy biztos révpartra jutván, hódításaikat tovább nem folytatták, hanem kevés ideig pogány, nem sokára pedig a' keresztyén Vallásra tért Fejedelmeik alatt, a' földművelést, mesterségeket 's tudományokat gyarapítani; szóval, szelíd polgári boldogságban élni törekedtek. Öseink békességet szerető jó szomszédok valának, melly kitetszik abból is, hogy ha országos lételünk kezdetétől keresztül megyünk Nemzetünk történeteink, szomszédainkal viselt háborúinknak többnyire amazok valának okai, 's valamint bizonyos, hogy a' Magyarok másokkal méltatlankodni nem szerettek, levetkezvén csak hamar ide költözések-kor magokkal hozott durvább erköltseiket, úgy betsületünkre válik az is, hogy ha veszély hatott bé Honnunkba, hősi bátorsággal védelmeztetett a' Haza, 's igen ritkán történt, hogy a'

fegyveres pusztítások meg nem szüntettek volna, ha békességre hajólhatott a' dolog. Gyakori példák találhatók, mellyek azon jó szívre mutató vónását bizonyítják Nemzetünknek, hogy a' nyomattatásban lévő szomszéd Nemzeteknek haszonkeresés nélkül segítő kezeket örömet nyújta. Ezen nemzeti virtusunknak szép példáját lehet találni 1276-dik tájban viselt dolgainkban. Ugyan is megüresedvén a' Németországi Királyiszék, az illető Rendek által a' királyi méltóságnak bétöltésére, ama nagy emlékezetű Habsburgi Gróf, I-ső Rudolf választott, ki mint uralkodó törzsöke vala az Ausztriai trónusban, mostanig is uralkodó fényes Házunknak. — Ottokár a' Cseheknek hatalmas Királya, kinek olly sok ízben valának szerentsések fegyverei, erő-hatalommal akará a' Németországi Királyság trónusát magának igazságtalanul elfoglalni, első támadását Béts alatt Rudolf semmivé tette Ottokárnak, de később egy pár évvel titokban forralt mérgét Ottokár ki akará önteni, nagy hadisereggel nyomult Ausztria felé. A' bőlts, és a' Németországban elzabolatlanodott erköltsöket rendbe szedő Rudolfnak környülállásai roszra kezdenek fordulni, 's kedvetlen kinézéseket ígért a' jövendő Rudolfnak, ki a' jóra 's nemesre való törekedés indúlatjaitól vala lelkesítve; uralkodásának kezdetében hozott sok tzélerányos, 's a' polgári boldogsá-

got előmozdító rendszabásai többeknek az Ország Nagyjai közzül, kik a' zavaros idöket inkább szerették, nem tetszettek, 's ezek az Ottokár rendkívül való készületei ellen választott, 's már néhány évekig dítseretesen uralkodott Királyokat nem segíték, sőt sokan közzülök alattomban Ottokárral értettek egygett. Azon sereg, melly Rüdolf hűségeseiből gyülekezett egybe, sokkal tsekélyebb vala, mint-sem hogy az Ottokár négyszerte számosabb, tanult vitézekből, 's hartzolásbeli kedvtől élesztett seregeit megtartóztathatta 's győzhette volna. — Azonban a' bölts Rüdolf esmérvén a' szomszéd Magyaroknak jó szívek vonásait, 's tudván böltsen használni azon kedvező környülállásokat is, mellyek királyi Clenodiumainknak Ottokár által lett méltatlan letartóztatásából eredtek, igen könnyen reá bírá ama vitézségeiről is, de fájdalom, gyengeségeiről is nevezetes Királyunkat IV-dik Lászlót, ki részszerént Kún eredetű édes Annyáról, részszerént a' Kúnok eránt viseltető különös hajlandóságainál fogva Kún Lászlónak is neveztetett, arra: hogy illy szomorú helyheztetésben szomszédóságos, 's királyi méltóságához illő segedelemmel viseltessen eránta. A' mély béléltású, és sok józan politikával bíró Rüdolf munkálkodása nem lett sikertelen; ugyan is közel azon időponthoz, midön Ottokár hatalmas seregével Rüdolfnak meggyő-

zettetését, 's a' Németországi királyi-méltóság-
nak maga részére való hódítását bizonyosnak
tartaná, említett ifjú, még tsak 18-dik évében
járó Királyunk egy derék és számos hadise-
reggel Rudolfnak segítségére siette. Ezen sege-
delem által a' Rudolf hadiserege számára néz-
ve hasonló leve az Ottokáréhoz. Mind a' két
egymás ellenébe állott hadiseregben buzgott
a' hartzolás tüze, a' tsata elkezdődött, Rudolf
seregei oroszán módjára viaskodtak, de e' rész-
ben nem engedtek elsőséget nemzeti segédse-
regeink szinte másoknak; a' hosszasan tartott
hartz után következhető győzelem kétséges
vala, sőt Rudolfot tüze olly mélyen ragadá az
ellenség hadinépe közzé, hogy élete a' legna-
gyobb veszedelemben vala, azonban vitézei-
nek kettőztetett igyekezetei a' veszedelmet el-
háríták, 's kiszabadíták Királyokat. A' Magya-
rok azon osztálysereggel viaskodának, melly-
nek közepette maga Ottokár lelkesíté biztató-
saival, 's személyes vitézségével bajnokait, 's
a' szárnyas-seregekkel vitézeinknek ügyes és
vakmerő viaskodása a' Csehek hadirendeit szél-
jelszórák. A' neki dühösödött Ottokár látván
veszteségét, halált keresett immár, nem győ-
zedelmet, 's kevesed-magával vitézeink roha-
nárait tartóztatni akarta. — Két Magyar egy
testvér vitézek, kik a' máig is fennálló Irinyi
nemesi Familiának valának törzsökei, legelőbb

jutának Ottokár személyéhez, kit lováról letaszítván, az oda siető tüzes vitézek fegyverei alatt nevezetes történetekkel teljes élete folyását elvégzé. Ugyan amaz említett két Vitézeink fogtak el Ottokárnak vele lévő fiját is, a' Csehországi Koronaörököst. Igen nyomos leírásait lehet ezen nevezetes epochát szült történeteknek az *Österreichische militärische Zeitschrift* nevű folyóírásnak 1822-diki II-dik Kötetjében, úgy szinte ama' korán elhunyt *classicus* Írónk Engel Kristiánnak Magyarországi Historiájában (*Geschichte des ungrischen Reichs. Erster Theil 's a' t.*) találni. Midőn ezeket jó indulatunknak példájául előhoznám, egyszersmind világos, hogy ditső uralkodó Házunknak szerentsénk vala kezdetben is szolgálni. László nagy szolgálatjáért megelégedett azzal, hogy Rudolf a' méltatlanul letartóztatott királyi *Clenodiumokat* visszaeszközlé, 's hogy szoros környülállások közt lévő koronás szomszédjának segítségére lehetett.

Továbbá nagy hajlandóságot mutatott eleinkben a' civilisatióhoz az is, hogy tsak hamar letelepedések után valamint a' keresztyén Vallást bévették, úgy a' szomszéd Nemzeteknél virágzásban lévő jó szokásokat is készek valának követni: sőt midőn Árpád fő Vezérünk kormányja alatt még kevésbé valának szelídülve erköltseink, bizonyítja a' história, hogy ezen

nagy Vezérünk azon idegenek eránt, kik magokat előtte megalázták, 's nemes tulajdonságokkal birtak, különös hajlandósággal 's kegyességgel viseltetett, 's kötelezé alattvalójit is az ilyenek eránt megkülönböztetéssel viselni magokat. Továbbá szép bizonyosága vagy on ezen állításomnak már Szent István nagy Királyunknak Fijához, Imre Korona-Hertzeghez útasított oktatásaiban is, mellyeknek olvasása minden igazat és józant buzgó érzelgésre gerjeszt. Számptalan bizonyoságait mutatják ezen nemzeti jó vonásainknak Törvénykönyveink, midőn a' külföldiek eránt, kik által hasznos esméreteink gyarapodhattak, való kedvezésekről szólának, 's máig is felmarada a' hasznos tudományokat 's mesterségeket gyakorló, 's a' Honorátorok neve alatt értetődő polgártársainknak adott nagy kedvezések által az említett díszes vonásnak jelenléte 's fénye Nemzetünkben. Midőn Eleink ellenségeiknek győzőji valának, 's békességben élhettek, mindannyiszor nemes igyekezettel munkálkodtak a' műveltség gyarapításában, annyira, hogy már az az előtt több esztendőktől ólta civilisálódni kezdett szomszéd Nemzeteknek is például szolgálánk, 's királyi palotáinkat idegen nagy-születésű Ifjontzok is ékesíték, kik tanulni jövének Nemzetünkhöz. Kétségen kívül valókká teszi ezeket különösebben azon korunk, mellyet nagy

Lajos, és Mátyás ditsősségesen uralkodott nagy Királyaink idejében élt Nemzetünk. De meg kellett adózni a' Magyaroknak azért, hogy termékeny Hazája földjét hatalommal foglalá; később a' Törökök szomszédainká levének, kik hódító tüzöktől indítatván, a' műveltségben gyarapodó Nemzetünket számos seregeikkel gyakran meglepék, 's előmeneteleinket elgázolák. Nevelék egyeberánt ezen fátumainkat a' több ízbeli pusztító Tatarjárások is. Erős dolog vala gyakran számra nézve ötszörös erővel küszködni, mindazonáltal még is hányszor valának győzőji Eleink telhetetlen ellenségeiknek. Azonban az uralkodás formájának hibás volta is, t. i. a' sok visszálkodásokat 's egyenetlenségeket szülő szokásban lévő Királyválasztás, és vallásbeli villongások következesi is, elannyira meggyengíték a' nemzeti erőt, hogy napkeleti hatalmas szomszédink hódításainak némelly részben engedni kéntelenítetünk, 's ezek gyakran húzomos időkig uraivá lettek édes Hazánk némelly részeinek, 's ez által megosztatván polgártársainkal való egybeköttetéseink, és a' hasznos dolgokra való igyekezeteknek 's esméreteknek terjedési, megakadályoztattak ezek által a' műveltségben való elébb léphetések is. Noha természetesen felvéve, bár melly nagy igazságnak találtasson is az a' szokás, mellynél fogva egyik Fejedelem

elhunytaival a' következót elválasztani a' nemzet jussaihoz tartozzon; mindazonáltal tanítja a' História, mint már feljebb is érintém, melly sok rosszak háramoltak vala a' Királyiszéken való vetélkedésekből, 's míg az egyes familiához kötött uralkodás formája szelídebb 's hasznosabb következésű vóltának esméretére 's elfogadására megérhettek Eleink, sok szenyvedésekkel teljes 's hosszú időnek kellett lefolyni. Elérvén Nemzetünk ezen jót is, 's lerázván nyakunkról a' Török igát, mind inkább inkább hatott elő Honnunkban a' műveltség, 's hogy ha e' részben némelly Nemzetekhez hasonlítva hátrább állunk, elég engesztelő okokat találunk azokban is, ha t. i. egy általános tekintetet vetünk Európai laktunk kezdetétől a' jelenvaló időpontig. Bátran merem mondani, hogy egy szomszéd Nemzet sem vala annyi háború folytatás terheinek alája vetve, mint édes Nemzetünk. Nem tsuda tehát, hogy illy sok kellemetlen környülállások és nyughatatlanságok között, a' tudományok, mesterségek, szóval, a' műveltség olly előre nem hatottak, mint talán más Nemzeteknél, kik több békességben éltek, 's kedvező környülállásokban. Ugyan is azokban való előmenetelre valamint a' plánták sikeres növésére a' kedvező idő elkerülhetetlenül megkívántatik: szintúgy kívántatik meg a' békességnek áldott ideje. De nem is vala siker nélkül

hosszas hartzolásunk: mert Magyarország, 's egykor a' Velentzei Közönséges-Társaság valának mintegy a' Keresztyenség bástyáji napkeleti szomszédaink hódításai ellen. Haladatosággal tartoznak a' rajtunk túl fekvő Országok 's Nemzetek azért, hogy gyakran a' támadókhoz képest maroknyi létünkre azoknak erős gátat tudánk vetni. A' mi szomszédaink műveltségbeli előmeneteleit sok részben magyar védelem sikeresítette, 's némellyeknek Nemzetünk műveltségbeli állapotja ellen nyilvánosított balítélettételei valóban igen éretlenek és méltatlanok. Sőt ha némelly részben szennyet láttatik is reánk hárítani Hazánk földjének erőszakos foglalása, azt Nemzetünk a' Keresztyenségnek tett nagy szolgálatjai által letörölte. Az előszámláltakban illik és szükséges tehát azon okokat keresni, ha műveltségbeli állapotunkban hátrább vagyunk, mint némelly Nemzetek. Valának Nemzetünknek mindenkor választottjai, kik hősi lelkeséggel törekedtek, 's nagy áldozatokat tettek a' nemzeti előmenetel oltárára, mellyeket időről időre előszámlálni szükségtelen lenne. Élő bizonyágai ennek azon számanélkül való sok kegyes fundációk, mellyek a' tudományok gyarapodásának elősegállítására tettek. Mostani korunk szinte nemes példákat fog hagyni a' késő maradéknak. Az utóbbi Országgyűléseken, nevezetesen az utóbbiban tett

gazdag áldozatok is, valóban figyelemre méltók, kivált ha meggondoljuk, hogy ezek akkor történtek, midőn a' pénz bősége az adakozás nemes indulatját épen nem mozdíthatja elő, mind ezek tehát inkább lángoló patriotismusból eredének. Olly kedvesek valának ezek áldott jó Királyunk, 's az Ország Rendei előtt, hogy azon nemes gondolkodású Hazafiak neveit, kik ezeket tették, a' késő maradék példájára, 's a' nemes tettekre emlékeztető eszközül, Törvénytziokkelyeink sorába iktattatták.

§. 5.

Nem annyira political, mint természetes és körülállásos okoktól származik az, hogy a' mesterségekben elébb nem haladtunk. Szemlélődések ezen tárgyak felől, és némelly kereskedésbeli tárgyakról is, valamint több balvélekedéseknek 's előítéleteknek megtzáfolásairól.

A' kik országos állapotokat elméjekkel felfogni kevésbé tudnak, a' kik hirtelen szeretnek ítéletet hozni, a' nélkül, hogy a' körülállásokat jól fontolóra vennék, közönségesen azt mondják, midőn a' Magyarországi mesterségbeli cultura jön szóba, hogy e' részben való hátrább állásunk attól eredne, mellynél fogva a' Magyaroktól megtagadtatott volna a' természet által az a' szép tulajdonság, hogy ezen hasznos tárgyakban csak középszerű póltzot is

érhetnének el. Hogy mi a' legnagyobb igyekezet, 's a' gondolható elősegítettés mellett is hirtelen olly magas fokra juthatnánk a' mesterségekben mint más, már a' helybeli környülállásoknál fogva is elősegítettett manufacturalis Nemzetek, magam is tagadom; de hogy ez a' szép fajta nép, melly annyi eszeséggel, tüzzel, bélátással, 's testiképen is ügyességgel bír, jó mesteremberré ne formáltathatna, 's hogy e' részben természeti adományaink hibáznak, szinte tagadom. Ellent mondanak ennek eddig való előmeneteleink is. Ugyan is Magyar eredetű jó mívészek 's mesteremberek szép számmal találtatnak immár, 's az érintett ellenvetések teljességgel meg nem állhatnak, 's időről időre lehet a' mesterséget űző közönségnek szaporodását 's ügyesebbedését tapasztalni.

A' mi a' Magyar-népnek közönségesen felvéve a' mesterségekhez való kedvét, vagy attól való idegenkedését illeti, természetes és környülállásos okokban kell keresni. Tudniillik, nem szórított a' szükség bennüket úgy reá, mint másokat, bő és termékeny földön élünk; továbbá, hogy gazdag földünk természete 's állapota inkább a' természetésre von bennünket, melly több természeti kellemeikkel vagyon egybekötve, mint a' zárt szobákban folytatott, és az egészséget néminémű részben epesztő mes-

terségek. Ezekről azonban már feljebb szóllottam, 's itt azokat ismételni nem akarom, hanem általmegyek azon akadályokra, mellyek political helyheztesünkől láttatnak eredni, de a' mellyek vélekedésem szerént factó nem, vagy igen kis mértékben történnek.

Midőn Nemzetünk mind inkább-inkább érezné, hogy magában olly hatalmas Nemzetek szomszédságában, a' millyenekkel határosok vagyunk, békességünk, 's önn felállhatásunk állandóságot nem ígér, jónak látták bőlts eleink más Dynástiával is egybetsatolódni, olly formán, hogy ösi szabadságaink, törvényeink továbbá is felmaradván, azon szomorú esetekben, midőn külső veszély fenyegetné nemzeti bódogságunkat, egybetsatolódásunknál fogva a' védelem költsönös erővel, 's így nagyobb sikerrel is történhessen meg: a' mint közönségesen tudva vagyon a' mostan is ditsősségesen Uralkodó Házzal tétetett egybetsatolódásunk, 's a' gondviselésnek munkája által eggy köz Atya felügyelése alá többféle Nemzetek jutottak, kik között a' nyelvre, nemzeti szokásokra, törvényekre, 's lakhelyeknek termékenységekre nézve 's a' t. nagy különbségek vagynak. Már maga a' lakó-földeknek nem egyformasága a' termékenységre nézve magában foglalja azt is, hogy eggyik Nemzetnek egyben vagy másban a' másokra kell szorúlni. Minden Országok kö-

zött, mellyek ditsősségesen uralkodó Házunkhoz tartoznak, el vagyon esmérve, hogy a Magyar Haza leggazdagabb a természet adományaiban. A többi Országok hátrább lévén a föld gazdagságára nézve Magyarországnál, ezen hijjánosságnak segedelméül, nem tsak az Országlószék, hanem vélekedésem szerént a természeti eredeti befolyások is a mesterségeket, 's a mestermívekkel való kereskedést törekednek nagyobb virágzásba hozni. Azonban a mestermívekhez megkívántató nyers productumoknak is nagy részét Magyarország szolgáltatja, 's következik, hogy ha magunknak lennének elegendő mívházaink, 's magunk dolgoznánk fel nyers productumainkat mind, akkor az említett velünk egy kormány alatt élő nemzeteknek keresete megkevesedne. Azonban noha igaz legyen is az Uralkodásnak ezen tendenciája, de még eddig nem vala szükség arra, hogy mesterségeinknek valamelly ágát elnyomja. Igaznak találjuk ezeket, ha nem szőrszál hasogatásokból eredett argumentumokat vesszünk elő: hanem történt dolgokból hozunk ítéletet. Ugyan is nintsen egy mesterség is, mellyben az Uralkodás bennünket hátráltathatna, kivéven a gyapjúsöveteket készítő mesterségeket. Tehetné ezt az Udvar az által, hogy ha a festékekre nagy vám-adókat vetne, mert ezeknek hijjával vagyunk, minden gaz-

dagása mellett is Hazánk földjének indigónk nem terem, melly királya minden festékeknek. Az egyetlen egy különösebb tekintetet érdemlő Gatsi fábrika tűrhető haszonnal folytatja munkálkodásait, 's több apró szövőszékeinket is régen a' tűzre rakták volna már, ha az azokon készített gyapjuszövetekből jövő haszon háládatosan nem jutalmazná a' munkás fáradozásait.

Miért nem támadtak több mívházak? eddig az Országlószékre kevésbé panaszkodhatunk. Vélekedésem szerint ennek okai a' természet munkálkodásaiban vagynak, abban t. i. hogy minden környülállásaink oda vezérlik tselekedeteinket, hogy inkább hajóljunk a' természetből eredő haszonkereséshez, mert ehez könnyebben jutunk, ehez honni szokásaink jobban húznak bennünket, 's a' természetből eredő kellemeink inkább vagynak ínyünkhöz alkalmaztatva. Egy szép lovat jobban bámúlunk, mint ezer vég legfinomabb posztót; lovat, birkát 's a' t. inkább tenyésztünk, mert van elég gyepünk hol nevelni ezeket, 's kezdjen bár valaki a' gyapjútermő Vidékek közepette fábrikát állítani, meghiszem, hogy véghetetlen pénz pazérlás után csak fog szövötni posztót mívházában, de számot vetvén magával, alkalmasint a' lessz ennek resultátuma, hogy azon capítálissal, mellyet mívházának alkotására köl-

tött, több hasznot hajthatott volna, ha eggy jó pusztát mérséklett áron kiarendálván, szorgalmatos földművelése, és tzélerányos marhatermesztése által okosan gazdálkodott volna. Vélekedésem tehát az, hogy a' természeti eredeti okoknak egészen által nem látható befolyásainál fogva, soha mi igen magas állásra nem juthatunk a' mesterségekben; és valamint a' többi Ausztriai Tartományok azon természetői magasságra nem juthatnak a' hol mi állunk: úgy mi is a' kéziművészségben soha oda nem érhetünk, a' hol amazok állhatnak; és valamint ók mivelünk a' természetményekben, úgy mi ő velek a' kéziművekben a' concurrentziát ki nem tarthatjuk, 's ezeknél fogva ezen tárgyokban egymástól mindég függésben leszünk. De épen ezen egymástól való függésből foly az a' költsönös kereskedés, melly Magyarország, és a' többi Ausztriai Tartományok között divatban vagyon, 's a' mellynek jóltévőbb kifejtődzésétől 's tökéletesítésétől függ mind a' mi, mind amazoknak boldogságaink (de ezekről alább bővebben). Hogy mesterségeinknek illy kevésre haladt vóltát nem az udvari politica okozza, világos abból, ha azon mesterségeinkre tekintünk, mellyekre az Udvarnak prærogativaínknál fogva teljességgel semmi befolyásai nintsenek. — Vegyük fel a' vasnak állapotját, ennek kidolgozásában az Udvar bennünket nem

zabolázhat. Mikor fogjuk ennek illő elkészítésében, 's az abból készült ezerféle szerszámoknak és eszközöknek jó tsinálásában azon magasságot elérni, mint a' hol Stiria áll? mikor fogunk olly szép vásznat szőni (pedig ebben sem akadályoztathatunk) mint a' millyent Sziléziából 's Morvából ide szállítanak. Avagy nem amazoknak a' természeti eredeti okok felébresztésénél fogva történt próbáltabb 's ügyesebb vóltok okozza é azt, hogy őket utól nem érhetjük. — Ha az Országlószék megtiltaná a' Stirii vasnak és külföldi gyóítsnak béhozatalát, itt készült rosszabb vas eszközeiüket még drágán kellene venni, 's hogy ha ezen eltiltas után a' Stiriiak másunnan kezdenének élelembeli természetményeket beszerezni magoknak, nem a' velek határos, 's hozzájuk közelebb fekvő Magyarországi Megyékből, több túl a' Dunai Vármegyék jajgatásra fakadnának. Ha tulajdon vásznainkból kellene fejérruhát varratnunk, sokan mezíteleu maradnának, 's némelleyek inkább a' Romburgi gyolts nem létében bársony- és selyem-ingeket és lábraválókat varratnának, 's úgy felmehetne durva vásznainknak az ára, hogy ha a' közönséges földmívelő egy nemzeti széles gatyát akarna készíttetni, rossz lovait, mellyekkel földjeit szántja, kénteleníttetnék elvesztegetni.

Hogy a' kereskedés nem virágzása miatt

lévő panaszaink szinte nem állhatnak mindekben, világos abból, hogy azon természetmennyeket is, mellyeknek kivitelére tátva-nyitva állanak a' kapuk, magunk nem visszük ki, 's azokkal active nem kereskedünk. Tétetett é p. o. tsak egy próba is egy több tagokból álló borkereskedő társaságnak felállítására, melly itt is, a' külföldön is lerakó helyeken nagyobb mennyiségű borokat tartana; pedig tudjuk, hogy akarmiben is megindítani és virágoztatni a' kereskedést egyesületek által legjobban lehet. Miért nem eszközöltetik a' Muszkaországi borkereskedésnek felélesztése, bizonyosan nem tudhatjuk, e' részben egyedül az Országlószéktől várhatjuk a' segedelmet. De itt is nagy akadályt tesznek a' fekete-tenger mellékén tett és jól beütött szőlő-plántálások, mellyeket a' Muszka Országlószék minden módon elősegít. Nagy akadályúl vagyon az is, hogy Europa æquibrialis systemájánál fogva úgy látszik, az Orosz Országlószék inkább Frantziaországgal tartja kereskedésbeli egybekötését. Sőt a' Hegyallyai Borkereskedésnek magában a' Hazában is időjártával meggyőzhetetlen akadályai támadtak, t. i. a' Szőlőknek rendkívül való megszaporodása, és az, hogy a' mi erős borainkat kevesen kedvellik, 's a' Hegyallya közepén is sok helyütt másutt termett gyenge borokat isznak. — Elég baj reánk néz-

ve, hogy ezek így vagynak, 's hogy csak Galli-
 zianak egy kis részére szorult piatznak. A'
 Hegyallyáról szölván, kivéven némelly egyes
 Hazafiaknak iparkodásait, az egészre nézve sem-
 mi sikeres próbatételek nem tétettek a' borke-
 reskedésre nézve. Többynire a' külföldre szál-
 lítóknak mihelyt a' piatzra érkeztek, azonnal gaz-
 dag jutalmakat vártak, 's az hirtelen nem tör-
 tévén, panaszokkal tértek vissza, holott a' ki-
 tartás az illy fontos dolgok megkezdésének leg-
 főbb requisituma. Sőt Honnunkban is, hol leg-
 jobban megfizetik még nectárunknak arát, több
 helyeken mesterséggel készített Tokaji borokat
 árúlnak akkor, midőn itt etzetesednek meg
 nyomorult pintze manipulatióinknál fogva bo-
 raink nyakunkon, 's távolabb fekvő vidékein
 is Hazánkban, hol meglehetősen kelete lenne egy
 okosan felállított Tokaji borkereskedésnek,
 nem tétettek, 's nem tétetnek intézetek, holott
 tudjuk, hogy pusztán panaszainkkal pénz-essőre
 nem bírhatjuk az egeket. Azonban a' Fiumei
 kikötő az Ország borkereskedésére nézve né-
 mi-némű reménységet kezd nyújtani, 's talán
 ez által a' nagy mértékben itt peshedő bor men-
 nyiségeknek elapasztására új piatz fog nyíl-
 ni. De a' tengeri út ritka boraink állják ki? 's
 erősebb borokat is szeretnek a' hajókázók ter-
 mészetes borainknál, mert a' mit ók most isz-
 nak is, nem tiszta természetes borok, hanem

borszesszel erősítették. Próbátételeket lenne tehát szükséges tenni, 's a' Portugalliai, és más boroknak készítése módját kitanúlni, mellyeket a' hajókázó nemzetek tengeri utazásokkor isznak. A' mi természetes boraink legerősebbek másokhoz hasonlítva, tehát legtöbb borszest is adnának, mellyből kissebb mennyiséggel nagyobb mennyiségű bort lehetne a' szükséges és kedvelt szeszességig elkészíteni, 's ez a' környülállás nem tsak a' concurrentia esetében kedvező reánk nézve, de a' jobb borokat termő promontoriumok sem szenyvednének általa semmit. Ha a' Frantzia habzóborokat olly jól lehet majmolni, miért ne lehetne a' borszesszel készülteket is? de sokan azt mondják, ezen probatétellel megrontanánk természetes boraink jó tulajdonságait. Azonban én nem azt értem ezek alatt, hogy mihelyt a' projectum megtétetik, azonnal minden ember főzni kezdje mustját, 's kiforrván, alkoholt öntsön belé; hanem értem azt, tegyünk próbát, 's ha succedál, ezen új fogyasztás mértékéhez alkalmaztatva készítsünk illyen borokat is, mellyek mind a' tengeri utat kiállják, mind a' tengeren járók-kelek által kedveltetik. Erre szállíta fel egy Hamburgi Kereskedő egy Magyar Gavallért, ki ez előtt egy pár évvel béutazta Európa némelly nevezetes Tartományait azért, hogy a' Hegyallyai boroknak külföldre

való szállíthatása eránt útakat és módokat találjon, de a' Hegyallyai bornak sehol sem tudott canálist eszközölni. Valóban kívánatos lenne, hogy a' fentebb említett kikötőhelyünkhöz közelebb fekvő Megyékben az előadattak eránt próbák tétetnének. Mert a' kereskedés spiritusa nem azt hozza magával, hogy erőszakosan dictaljuk belé a' vevőbe azt, hogy ez a' bor legjobb így; ki tehet arról, ha ő azt más ízűen szereti. Ha borainknak olyan kedvellőji akadnának, kik azt mondanák, nekem olyan bor kell, mellybe minden akóba 10 ittze faolajat kell önteni, 's ezt jól megfizetné, az ő dolga, nekem mint eladónak arra van szükségem hogy pénzt lássak természetményemből, úgy készíteném vevőmnek boromat, a' mint ő kívánja, magamnak 's másoknak pedig ollyat, a' millyet mi szeretünk.

Látható tehát az előadattakból, hogy az Udvarnak nintsen oka arra, hogy mesterségeinknek gátat vessen, és kereskedésbeli fogyatkozásainknak is okai nagy részben a' magunk próbálatlanságában, 's kevés jártasságunkban gyökeredzenek, ide számítván azt is, hogy a' creditumot gyarapító törvényeink is hibáznak, melly lelke a' kereskedésnek, és midőn az Országlószéket a' kereskedésnek kedvezőbb kifejteteztetésére okunk vagyon kérni, egyszersmind szükséges annak gyakorlását különöseb-

ben a' magunk próbatételei, 's igyekezeteink által is nagyobb mozgásba hozni, Hogyha manufacturáink oly nagy tehetőségre fejlődzenének is ki (mellyet nehezen fogunk elérni valaha a' természeti eredeti okoknál fogva is): mellynél fogva velünk egygy frigyben élő szomszed népesebb Országok keresete igen nagy hátramaradást szenvednének, 's az Uralkodás ekkor további mesterségbeli kifejtődzéseinket a' hatalmában lévő módok által tartóztatni kezdené, akkor is morális okok mentenék ezen politicát, 's bár lenne akárki illy helyheztetésben fő-póltzán a' Kormányoknak, másként nem tselekedne. Ezen környülállás önn-hasznunk eránt vonszó természeti hajlandóságainkat ugyan sérteni látszatik, de megnyugodni benne kivált most, mikor még okunk sinsen reá hogy zúgolódjunk, javasolják, meggondolván minden oldalról állapotunkat, a' józanokosság, mérséklés, és morális érzések, (mitsoda tzélokra törekedjünk a' mesterségek és természetes tárgyakban, a' következő §-ban lessz látható). Ha ezen bajaink nem lennének, talán tökéletesen boldognak lehetne mondani állapotunkat, melly schol sem uralkodik a' földön. Midőn Angliának nagy kereskedését, 's a' mesterségeknek ottani virágzó állapotját magasztaljuk, nagy része népességének kereset nélkül éhelhalással küszködik; nálunk az a' baj, hogy

a' pór-nép a' könnyű éllhetés miatt alig dolgozik, 's magunk nem tesszük azt, a' mit kellene. Mindennek vagyon gyenge és fogyatkozott oldala, egyes embereknek úgy, mint egész Országoknak, mellyeken ha segíteni nem lehet, 's azokkal, a' mellyeket nem érhetünk el, epeztetni magunkat gyávaság lenne. Élünk azzal okosan a' mivel lehet, 's őrizzük meg azon jókat, mellyeknek birtokában vagyunk, sőt keressük bődogságunkat 's megelégedésünket ezeknek gyarapításaikban, mellyekre újabban tapasztalt szükségünk 's fogyatkozásaink is kezdenek bennünket inteni. Ha a' manufacturális tárgyokban nem haladhatunk is elő, azért olly széles mező vagyon itt természetbéli pallérozottabb fogások által munkálkodtatni a' lehető igyekezetet, hogy a' manufacturális kinezések ezekhez nem hasonlíthatók. — Hogyha természetői állapotunkat jól rendbeszedjük, mellytől eddig a' viszontagságok 's törvényeinknek hijjánosságai hátrataróztattak, mind házi bődogságunk, mind bőségünk, mind industriális tekintetekből eredő betsületünk nagyra fognak nevedezni. Ezek mesterségeinknek 's kereskedésünknek vélekedésem szerént nagyobb részint akadályai, mellyekről azonban igen helytelen felfogásokat lehet a' Hazában hallani. Szerentsésnek fogom magamat tartani, hogyha előadásaimmal némelleyeknek exaltált bal-vélekedései-

ket megorvosolhattam, 's nagyobb szelídségre birhattam. — Valóban nem ok nélkül óhajtom ezeket, minekutánna némellyektől olyan, a' tapasztalással 's a' dolog valóságával ellenkező előadásokat lehet hallani, mellyek tsak állítatnak, és nem próbáltathatnak. Így p. o. hallám több ízben egyéberánt szép míveltségű Hazámfiaitól, nem kell azt hinni, hogy Magyarországhban elég lovat ne lehetne kapni a' könnyűlovasság számára: de az Országlószék maga nem akar itt vétetni Remundákat, mert azt akarja, hogy itt ne terjedjen el a' pénz, 's készebb a' Muszka-Birodalomban öszveszedetni azt, mint itt. Szólljatok Magyar Hazámfiái, kik a' magyar ég alatt születetek, 's a' nemzeti hadiseregek-nél szolgálván, legjobban tudhatjátok ezen állításnak hibás és gondolatlan vóltát. Mondjátok meg házasúlandó Ifjak, kik imádott Menyaszonyaitokat nemzeti szokásaitoknál fogva szép lovakon igyekeztek lakotokba hozni, hány vásárt, hány Vármegyét kell bójárni addig, míg négy kotsiba való jó lovat egybe lehet szerezni? 's orvosoljátok ki sok Házátokfiait a' rövidlátás hibájából. Hallám némellyektől, hogy nem azért hajtanak Moldvából, és Oláhországból, a' többi Ausztriai Tartományokba annyi sok szarvasmarhát, mintha ennek Magyar és Erdélyországokban szúki lenne; de azért, mert az Országlószék inkább vétet az említett Or-

szágokból marhát, hogy itt Honnunkban ne terjedjen a' pénz. — Azon száma nélkül való erősségeket elhallgatván, mellyekkel ezen nevetséges állítást megzáfolni lehetne, tsupán benneteket szólítalak fel Magyar falusi Asszonyok, 's mondjátok így bőltselkedő férjetekek és fijaitoknak, hogy ha az ő állításaik igazak lennének, úgy az itt maradt hízott marhák dugulása miatt levesünket a' zsírosság, hú-sunkat pedig a' kövérség miatt nem lehetne megenni. — Egyéberánt méltán óhajthatjuk 's várhatjuk az Országlószék kegyességétől azt, hogy a' szarvasmarhák terhesebb vámadóját is, valamint több productumokét leszállította, szinte ezt is eszközölni fogja. Vélekedésem szerint a' fentebb előhozott hibás felfogású Hazafiaknak egy tévelyedés, egy hibás ítélet homályosítja szemeket, az t. i. hogy azon világszer-te elfogadott axiomából, hogy Magyarország egy a' legbőldogabb fekvésű és termékenysé-gű Tartományok közzül az egész világon, azt is következtetik, mintha a' föld termékenysé-gével mind azon dolgok is, mellyek a' szorga-lomnak, 's egyéb emberi tselekedeteknek kö-vetkezései, hasonlóúl tökéletes jó karban vagy-nak, Kedves Hazámiai! kik így ítélték, meg-engedjetekek, hogy kéntelenítetttem azt monda-ni, hibáztok. Arra hogy szép gabonátok legyen, jól meg kell művelni a' földet, és bevetni jó

maggal, mert valóban, bár melly termékeny természetű földed legyen is, ha ezeket el nem követitek, üresen marad szérús-kertetek. Ha azt akarod kivinni, hogy jó lovat 's marhát nevelj, ne bízd tenyésztésedet egészen a' természetre, válogasd meg környülállásaidhoz képest a' fajtákat, 's tenyésztési fogásaiddal a' természet munkálkodásának szabjál jó következéseket, előállítható útakat 's módokat, javítsd ezenkívül meződet és takarmányaidat, szóval, igyekezd kitanúlni okait mindennek, 's kövesd tselekedettel is a' jó tanácsokat, így fog előállhatni tsupán az a' bőség, a' mellyet állítunk, hogy úszunk benne; de valósággal nem tsak a' pénz, hanem a' productumok dolgában is szükségét tapasztalunk, bizonyítja ezt az is, hogy egy terméketlen esztendő már éhelhalástól való félelmet okoz.

Világos bizonyságokat lehet tehát az előhozott példákban az eránt találni, hogy nekünk, kik rokon érzésűek vagyunk, még a' józan felvilágosodottságnak terjesztésén igyekeznünk kellett, 's hogy az iparkodást, 's arra való nagyobb törekedést a' tapasztalatlanság homálya is tartóztatja hátra, tagadni nem lehet. Mennyire nem elégségesek a' theoriai esméretek az embernek, 's melly idétlen állítások folynak a' tapasztalatlanságból gyakran, a' következendő példából is lehet némelley részben gya-

nítani. Ugyan is Zemplén Vármegyében közel a' Lengyelországi Gránitzhoz, hallám egyébránt egy igen szép míveltségű Úrtól, hogy azért nints kelete a' Hegyallyai boroknak, mivel a' Gallíziába szállított harmadfél akós hordó bortól négy arany vámpénzt veszen az Országlószék, holott egy hordó ordinárium boroknak vámadója kapacitásához képest 1 Rf. 28 xr. vagy 1 for. 32 xrnál nem több, 's egy hordó tsinált borért 3 for. 32-xrtól kezdvén, 4 ftig fizettetik a' vám-adó p. p. Sőt magába a' Muszka-Birodalomba szállított boroknak is 3 arany-nál nem több adója, mellytől a' mi lineánkon tsak Transitót fizetnek, és tsupán a' Muszka-Lengyelországba szállított boroknak hordójától kell 8 aranyakat fizetni, melly utóbbi terheltetések a' Muszka - Udvartól függenek.

Meglehet, hogy midőn ezen előadásaimat olvassa némelly velem nem egy értelemben lévő, vagy minden nem innyéhez alkalmaztatott előadásokon kételkedő Hazámfia, fejét tsóválva fel fog kiáltani: „Nézd el, már ez se Pátrióta, már ez is valamit halász!“ — Meglehet hirtelen ítélő Hazámfia, hogy én a' te ítéleted szerént Pátrióta nem vagyok, 's így te se az enyím szerént. Én ezeket azért hoztam elő, mert meg vagyok győződve, hogy mind azokban, a' mellyeket tanátsolok ezentúl is munkámban, az Országlószéknek nagy hasznai vagy-

nak befoglalva, valamint minékünk Ország-Lakosainak is. Mert az Országlószéknek tartozó adót a' magát jól bírható adófizető-közönség könnyen és pontosan fizethetné, melly most a' nem igen nagy teher alatt is nyög, valamint Földesurának tartozó kötelességeit is könnyebben 's nagyobb sikerrel teljesíthetné. A' Nemesség azon esetekben, midőn a' Haza java azt kívánja, hogy a' törvény értelménél fogva Fejedelmünket háború idején segítsük, felszólíttatván, több és bővebb segedelmeket adhatnánk. Mert tanátsolataim által a' Nemesség, melly született katonasága az Országnek, azon esetekben is, midőn az Országlószék elkésik bennünket idején fegyverre szállítani, hirtelen kikészülhetne, 's jó lovakon lovagló Atyánkfiai, kiknek a' kotzka azt vetné, hogy a' tsatamezőre induljanak, tséppel is több ellenséget verhetnének le, (melly vitézségről példákat mutatnak történeteink) mint a' mostani környülállásban, midőn egy Megyének tsak egy pár száz legényt is alig lehetne hirtelen olyan jó tsikókra ültetni, mellyek a' tsatázás terheit kitarthatnák, 's a' vérmezején szolgáló virgontz lónak tulajdonságait bírnák. Nem kellene ezen esetekben a' Haza védelmére menő vitézeknek lovaglásbeli tanításával az időt vesztegetni, hogy ha jó rendben 's jó gazdaságos plánnummal használtatna az a' földterület, mellyen most ma-

jorságaink feküsznek, mert minden hús hóld földet bíró embernek számos háza népének mértékletes, de szükségét nem érző kitartásán, 's igavonó marhájinak jó állapotján kívül még egy maga által nevelt háta-ló is állhatna istállójában, mellyen gazdaságbeli dolgainak folytatására, a'vagy a' szomszéd Helységben fekvő Isten Házába Teremtőjének tartozó buzgó könyörgéseinek megtevésére ellovagolhatna, 's mīdōn a' Hazá javának védelmezésére felszóllítatna, vagy magát, vagy erős egészséges fi-ját, külömben is a' fegyverforgatásban legkönnyebb taníthatóságánál fogva, kiosztatván a' fegyvertárakból a' fegyverek Ő Felsége által, egynehány napok alatt kész és ügyes katonává formálhatná, mert északi és napkeleti szomszédainknak rendkívül való erősödései, a' szántóvető emberben is méltó nyughatatianságot ébresztenek az eránt, ha vallyon nem kell é egykor óltárainkat 's tűzhelyeinket védelmezni.

Abban is igazságod vagyon Hazámfia! hogy én valamit halászok; úgy vagyon, én halászok, 's kiterjesztett hálóm-mal mint írō azt halászom, hogy miként gondolhassak ki olly hasznos előadásokat, mellyekkel a' Közönség javát gyarápíthassam, 's miként fejezhessem ki magamat úgy, melly a' mi nemzeti eredeti ízlésünkhöz vagyon alkalmaztatva, miként érhessem azt el, hogy betsület-érző Hazámfiai azt mondhassák,

ebben az íróban ha egyéb jó nintsen is, annyi igaz, hogy magyarságához illő egyenességgel mondja ki a' mi szívéen fekszik. De különösen tzelezom arra is, hogy a' hozzám hasonló kö-zépsorsú embereknek, kiknek gyermekei sza-porodnak, kinézést és vigasztalást adjak aján-landó újításaim által az eránt, hogy azon jó-szágot, mellyből most sok szükségeket látva élnek, ha felosztják is gyermekeik között, an-nak egy kisebb részéből is bővebben, és több gyönyörűséggel élhessenek ki, mint a' ren-detlen fekvésű nagyobb birtokból. Ha eladó-vá tétetik a' jószág, tisztességes és érdemlett arát vehesse az eladó, a' vevő pedig lehessen biztosságban szerzeménye eránt. — Halászom azon erősségeket is, mellyek meggyőzzenek Hazámfiain! arról, hogy a' jelenvaló törvényes procedura mellett az igazságnak sebes kiszol-gáltatása és pénz bősége soha sem léssen. Ha-lászom továbbá azon esméreket egybegyűjte-ni, 's közönségessé tenni, mellyek által gyer-mekeid és jobbágyaid értelmes, szorgalmatos, és jó erköltsű gazdákká formáltassanak, ha szükséged vagyon Gazdatisztre, könnyű szerrel jobbágyodnak életrevaló fijából is formálhass jó gazdatisztet. Eggyszóval kedves Hazámfia! olly nagy tűzzel hányom hálómat azért, hogy az előszámláltakhoz hasonló közjóra erányzott esméreket foghassak hálómba, hogyha módom

vólna benne, azon hibába esnék, melyet Nagy-Sándornak hódításai eránt egykor szemére vetének Eleink. Azonban a' legfőbbet még elhagytam, szorgalmatosan halászom azon erősségeket, mellyeknél fogva meggyőződj a' felől, hogy az örökké tartó panaszolkodás nem vezet azon módokra, mellyek által bajainkat enyhíthetnünk lehet, 's panaszos képzelődéseid miatt el ne mulassz semmit, tedd meg azt, a' mit lehet a' köz-előmenetel javára: mert valóban a' zsémbelődésben nints hazafiúság, 's ha tapogatódzva eredetére megyünk mindennek, tapasztalni lehet, hogy még véghetetlen sok út mód vagyon magunkat bóldogokká, irígylésre méltó bóldogokká tehetni, 's a' tüzeskedésekkel nagyobb bajainkon sem segíthetünk soha, 's a' szerfelett való tüzeskedés sem az eggyes személy érdemét, sem a' nemzet majestását nem neveli, hanem kissebbíti. Meglehet, velem nem eggy értelemben lévő Hazámfia! hogy nehez-telsz reám, 's azt fogod rólam mondani, hogy én szabadsággommal élni nem tudó polgár vagyok, 's a' magunk fészkébe piszkolok. — Én azonban nem tartom abban a' szabadságot, hogy az ember a' maga hibáját jónak tartsa, ez a' hibában való megrögzést mozdítaná elő, nem a' szabad emberhez, nem a' szabadságban gyarapodó Nemzethez illő felvilágosodást. — Én a' szabadsággal sokkal megeggyeztetőbbnek gon-

dolom a' hiba elesmérését, mint az ellenkezőt. Ha hibáinkat fel nem feszegetjük, okait 's eredeteket nem vizsgáljuk, okos vígyázókká nem leszünk soha, 's a' magunk vígyázatatlanságából eredett veszteségeink szaporodni fognak. Én tehát a' velem egygy értelemben nem lévőkkel nem tarthatok, megvallom, akárki legyen, ki vel itt ezen soraim vetélkednek; a' mértéken túl való tüzeskedést kerülöm, mivel tudom, hogy a' gyúladás stádiumát mindég a' lankadás stádiuma szokta követni, ekkor pedig erőt nem lehet kifejteni. Kell tűznek is, de kell hidegségnek is lenni az emberben, 's hogy tsupa tűz miatt ne tegyek semmit a' közönség 's magam javára, ennél fogva tüzet, mint valamely tsutakot úgy használjam, némelly hasznos források nyílásainak bédugására nem teszem soha, inkább fordítom azt azoknak kinyitására. Vélekedésem szerént mindent a' maga idejében kell tenni, mert mindennek megjön az ideje; télben aratni, nyárban szánkázni nem lehet. Állj tehát hozzám velem nem tartó Hazafi, 's halásszunk egygyütt a' közjó előmozdítására.

§. 6.

Mitsoda tzélokra törekedjünk tehát természetes és politicalai fekvésünkhöz képest míveltségi kinézéseinkben, közönségesen felvéve?

1.) Nemzetünknek tzélzásaiba legyen szó-

ve mindég a' mesterségek gyarapítása: sokkal tüzeőbb törekedése pedig hasson a' természet nagy mértékben, 's szükségünkhöz alkalmaztatott fogásokkal való gyakorlására. — Ha mestermíveinkből jöhető haszonvételeink nem lehetnek is temérdekek, fekvésünkhöz képest ezen hijjánosságot törekedjünk kipótolni természetői szorgalmunk által, és tökéletesített természetményeinkből szaporítható nagy jövedelmekkel.

2.) Igyekeznünk kell azon, hogy a' szelíd és hasznos tudományok, és szép nemzeti nyelvünk virágozzanak közöttünk, 's apolgattassanak, különösen taníttassanak nevelő-intézeteinkben környülállásainkhoz alkalmaztatva azon tudományok, mellyek a' természetést, tenyészést, szóval, a' mezei 's házi gazdaság folytatását, 's tzélerányos fogásait tárgyazzák, mellyek eddig nem érdemekhez illő figyelemben tartattak. — Ezeknek hasznos taníttatása 's terjesztése nem tsak jövedelmeinket gyarapítaná, de a' megvesztegetett erköltsöket is javítaná. Az esméreteknek terjesztésével illő erányosságban ébrednének az iparkodásbeli ösztönök a' haszonvételeknek okosabb 's termékenyebb eszközésére, mellyek tsak munkásság által érethetnek el, a' munkásság pedig a' henyélésből eredő rosszaságok kútfejét kiapasztja.

3.) A' kereskedést virágzásra hozni ma-

gunk részéről is iparkodásaink által töreked-
 jünk. A' gazdaságbeli szorgalomnak nagyobb
 lábra-kapasával, melly még most nagy részben
 szunnyadozik, szaporodni fog a' Birtokosok-
 nak tehetősebb volta, 's miveltebb érzései, ezek
 által mindenkor tágasabb mező fog nyittatni a'
 mesterségek virágozhatásának, valamint a' bel-
 ső és külső kereskedés is jobban fognak gya-
 rapodni. A' legnagyobb erőlködéseink mellett
 is nem fogjuk mi azt elérni, hogy itt a' mes-
 terségek olly virágzásra jöhessenek, mint más
 igen népes országokban, tsak lassan-lassan fog
 az a' népesedéssel előhaladni. Legyenek Anglia,
 és más szűkebb földű, 's igen népes Országok
 elsőek a' mesterségekben, illő hogy legyünk mi
 elsőek a' természetben, 's a' természetmennyek
 bőségéből folyó boldogságokban. — Töreked-
 jünk Törvényeinket is ezen ízelünkhoz alkal-
 maztatni, 's ha szükséges azokra nézve újakat
 is alkotni. A' kereskedés virágoztatására az Or-
 száglószéket is tisztességes úton 's módokon
 folyvást figyelemben tartatni soha el ne mulas-
 suk; egyéberánt végképen való kifogyása pénz-
 zünknek azon manufacturális Országokra is igen
 kedvetlen következésű lenne, mellyeknek fáb-
 ricátumait mi emésztjük el: mert ha mi vevők
 lenni megszűnnénk, elszegényülnének mi után-
 nunk majd azok is, kiket most mi bévásárlá-
 sainkkal főképen segítünk.

4.) A' pénz boldogítóbb keringésének eszközöltetésére nézve elkerülhetetlenül szükséges, hogy a' hitel, melly olly siralmas karban vagyon közöttünk, bölts Törvények alkotása által lábra állíttasson. A' közöttünk uralkodó pénz szűkinek, a' sok famíliákat koldúsbotra juttatott uzsoráskodásnak okai leginkább a' hitel nem léttében gyökeredzenek. Ebben gyökeredzenek azon fő-akadályok is, mellyek kereskedésünknek virágzóbb kifejtődését gátolják.

Ezen maximákban foglaltatnak nagyobbára a' mi valódi culturánknak tzéljai.

Jegyzés. A' mi a' kereskedést illeti: e' részben időről időre boldogabb kifejtődzéseket várhatunk. Az Ausztriai Birodalom külömbféle tulajdonságú Országokból vagyon egybeszerkeztetve, egyiknek az hibázik, mellyben a' másik bővülködik, egyszóval, egy boldogító költsönös kereskedésnek elementumai az Ausztriai Birodalom Országáiban feltaláltatnak, mellyeknek az Országlószék, 's a' Nemzetek javára való nagyobb kifejtődzései közelgetnek. De a' kereskedést illető politicának igaz nyomra találni sokkal nehezebb, mint rendszerént azokról barátságos circulusokban beszélünk, ezen tárgyakban mi a' valódi jó, felfedezni időt kíván. Anglia mennyire hitte, hogy a' legszorosabb repressáliákban vagyon kereskedésének nyereség forrása, 's tsak a' jelenvaló időben tért szabadabb fogásokra és gondolatokra. Bizonyítják nagy részben ezen küzelebbi előadásainnak valóságát a' legújabbí vám-adóknak

leszállításai, különösen a' borokra nézve, Ausztria, 's a' többi nyugot felé fekvő Tartományokban egy mázsa bor vám-adója, legyen az bár akármilyen minéműségű 27 xroknál nem több, 's a' Gallitziai passusokon is az ordinárium bor vámját t. i. 1 Rf. 28 xrokat, kell egy hordó asszúszőlő-bortól fizetni. Ez a' változtatásról való hír akkor érkezék, midőn ezen jegyzetem tisztára íraték.

§. 7.

Mitsoda fő-alapokban gyökeredzenek nemzeti bódogságaink?

Minden gondolható polgári bódogságok a' Nemzetek physical és morális jó állapotjokban gyökeredzenek. Illy tekintetekben vehetjük a' Haza szelíd éghajlatját, termékenységet 's a' t. és a' polgári lételből folyó bódogságokat. A' föld termékenységet noha ugyan szorgalom által is előmozdítani lehet, de leginkább a' természet Ura tette azt jobbá, vagy alábbalóvá. Bódog tehát ezen tekintetben az a' Nemzet, hol a' munkás verejtékes igyekezetét háladatosan jutalmazza a' föld. Hogy e' részben panaszra nints okunk, róla hosszasabban beszéllenem szükségtelen lenne.

A' Nemzetek polgári alkotmányai különbözők ahoz képest, a' mint azoknak formálódásait az idő lelke, 's a' helybeli környülállások vezették, annyi igaz, hogy sehol sem állhat meg azon újonnan alkotott polgári alkotmány, melly a' Nemzet gondolkozása módjával, természeti

tulajdonságaival 's a' t. egybe nem hangzik. Minden Nemzetnek megvagnak a' maga Nemzetiségei, mellyeknek betsét külön-külön minden Nemzet maga érezi legjobban, 's tsupán ezekkel való meg nem háborított élésében találja fel bődogságát. Ha Honnunkban az Orosz-Birodalmi országlás formája, szokások, törvények 's a' t. hozattatnának be, szenyvedhetetlen lenne előttünk az élet. Öszveroskadna a' temérdek Orosz-Birodalom, ha ott a' mi szeretett, vagy az Ángolok szabadabb alapokon épült polgári alkotmányai felállítatnának: mert ezek az ő környűállásaikhoz nem lennének alkalmasok. Olly szenyvedhetetlen lenne az éjszak-ámérikai respublicában élő Nemzeteknek a' Török-Birodalom országlás formája, mint a' millyen szenyvedhetetlen lenne a' Törökök előtt amazoknak polgári alkotmányai. Erőszakot nem lehet az emberi természet tulajdonain tenni. Ama' hódító Napoleon egykori roppant hadi-erejének nevezetesebb része sírját Spanyolországban találta, 's mi vala ennek oka? erőszakkal akará ezen Nemzetet új törvényekre és szokásokra kényszeríteni, de nem lett szerentsés következése ezen iszonyú sok vérbe került erőlködéseknek. Eggy gyávának tartott Nemzet azon hadi-erőt, mellyhez hasonlót keveset ad elő a' história, nem nagy segítséggel semmivé tevé. Eggy tsekély lelkességgel, és éretlen

politikai képzelődésekkel teljes revolúció le-
dönté újra a régi systemát, 's egy nem nagy,
a Napoleonénál számra nézve is sokkal gyen-
gébb segéd hadisereg elég vala arra, hogy tíz
milliónyi népességet a régi nyomra térítsen
vissza. Ha érett lett volna a Nemzet ezen vál-
tozásra, elégtelen lett volna azon említett, sőt
még sokkal számosabb segéd-sereg is az ő meg-
győzésekre. Ez vala Canningnak a Spanyol re-
volútiókor mondott igen nyomos vélekedése.
A Görögök bizonyítják ezen utóbb említett
esetnek másik extremumát. A mit a theoreti-
cusok könnyen kivihetőnek gondolnak, a tse-
lekvő életben másként történnek. Ama neve-
zetes americanus Pén Tamásnak, die Rechte
des Menschen nevű munkájában, a múlt Szá-
zad végén nyilatkoztattott azon éretlen jöven-
dőlése, hogy hét esztendőök alatt alkalmasint
egész Európa a republicánus országlás formá-
jára fog térni, a következő meg nem igazolta,
sőt Frantziaország is ezer meg ezer ártatlanok-
nak kiirtása, 's iszonyú nyomorúságok után
elerőtelenedve, 's a szomorú tapasztalások ál-
tal megérlelve tért vissza azon útra, mellyet
néki a helybeli környülállások készítettek, 's
a mellyen folytatván polgári létteket, magokat
immár sokkal boldogabbnak érzik, mint midőn
még az egyenlőség 's szabadság, és később a
continentális systemának képzelődései által té-

bolygítottak. Törvényes Fejedelmek alatt, eggy, az ő környülállásaikhoz alkalmaztatott constitutionális Országlás formája alatt, valóban mennyei lételek ahoz képest, mint egykor vala, midőn az Anarchia dühe alatt egymás vérében feredtek; bódogabb számtalanszor lételek, biztosabb jó állapotjok, mint akkor, midőn az elhúnyt Hódító nagyobbára önkényes országlása alatt arany bilintsekre valának fűzve. Azonban meglehet, ezen szomorú történetekkel teljes nagy változások a' folyvást reformáló természetnek valának munkálkodásai, melly a' tenger mélyéből Szigeteket emel fel, 's termékeny szárazföldi részeket süllyeszt el, hatalmas Nemzeteket állít elő, 's ismét buktatja alá a' magas póltzon lévőket a' semmiségbe. Ama' gyászos történetek által a' Világnak példa adatott az eránt, hogy ilyen dolgokban extrémumokban járni soha sem jó.

Bódog tehát és szerentsés azon Ország, hol a' polgári alkotmány a' Nemzet környülállásaihoz alkalmas, és megelégedést szülő, 's hogy mi e' részben is felsőbb fokain állunk ezen bódogságnak, nyóltzszáz esztendős polgári alkotmányunknak erős állása kétségen kívül valóvá teszi, e' részbeli szerentsénknek állandóságát nevelék koronás Fejedelmeinknek nemes atyai gondoskodások, kik nagy böltsességek által ezen nemzeti jókat egészségek-

ben igyekeztek feltartani. Azon hatalom, melly-nél fogva ditső Nemzetünk koronás Fejedelmünkkel egyet értve az idő folyása által kifejtődött környülállásokhoz képest új törvényeket alkothat, vagy a' régi hibásoknak találatkat megigazíthatja, sőt azoknak erejét meg is szüntetheti, biztos fekvésbe helyheztetik idő-ről időre való tökéletesedésünket. Ezen hatalomnak köszönhetjük polgári lételünknek eddig történt tökéletesedését. — A' ki nyomosan és részrehajlás nélkül megolvassa 's fontolóra veszi Nemzetünknek ezelőtti századokban való törvényes szokásait, élés-módját, szóval, belső történeteit, kétségen kívül valónak fogja találni, hogy a' mi mostani állapotunk sokkal boldogabb, mint ama homályosabb időkben vala. A' társaságos-élet fő-tzéljai, t. i. a' személyes és vagyonbeli biztosság most sokkal jobb karban vagynak. Egyébaránt tiszta tökéletes-séget soha sem fogunk érni, mert az sehol sem uralkodik a' földön, 's még emberek lesznek a' föld lakosai, mindég lessz baj, fogyatkozás és sérelem, mellyeket az idő folyása, 's abban történt emberi tselekedetek, 's azoknak várt vagy nem várt következései ismét jóval váltanak fel, 's mi a' fátumnak ezen rajtunk gyakorlott hatalmát Magyarok Istenének nevezzük. Hiba nélkül valamint az egyes embereknek, úgy egész Országoknak sem folynak viselt dolgai, 's e'

részben az emberiség bélyegét minőnyájan hordozzuk. Tovább nem haladhatott az emberi erő annál, hogy hibázyán, azt javítani, mihelyt észrevette, törekezik. Mennél inkább bírnak az egyes emberek 's Országlószékek ezen nemes tulajdonsággal, annál tökéletesebbeknek lehet azokat a' magok nemében tartani. Közélebb férkezhetni a' tökéletesség szentségéhez, tőlünk megtagadtatott.

Röviden véve tehát, nemzeti bölldogságaink ezen főbb alapokban gyökeredzenek, úgymint;

1-ször; Földünknek 's éghajlatunknak termékenységében, és szelíd vóltában.

2-szor; Polgári alkotmányunkal való megelégedésünkben,

3-szor; Azon véghetetlen nagy betsű hatalomban, mellynél fogva koronás Fejedelmeinkel egygetértve, 's általok sanctionálva, a' kifejtődzött új környűlállásokhoz és szükségekhez képest régibb törvényeinket módosíthatjuk, 's előmeneteleinkre újakat is alkothatunk.

A' jelenvaló időben újabban törekezik ditső Királyunk 's Nemzetük a' tökéletesedés, 's nemzeti bölldogság magas tzéljai felé lépéseket tenni, a' törvényhozó Testnek tsupán az 1791-diki regnicolare operatumait tekintvén is, főképen kiterjedt figyelme a' bölldogító mezei gazdáság állapotjaira is, annyival inkább re-

ménylhetjük ezeket a' most is folyamatban lévő felséges Nádorunk kormánya alatt munkálkodó országos Küldötségtől: mert hasznos rendszabásokat hozni, annak virágzóbb 's gazdagabb következésű kifejtődzésére nézve, mint az alább következő Szakaszokban is látni fogjuk, elkerülhetetlenül szükségünk vagyon. Ezek által lehet tsupán reményelni, hogy a' régi szokásoknál fogva máig is fennálló, 's az értelmesség után indulható szorgalmat öszveszorító bilintsek széllyel fognak pattantatni, 's az igyekezetnek, a' természeti dolgokból folyó édes gyönyörúségeknek, házi bódogságok gyarapodásának termékeny mezőjire szabadabb út fog nyitattani. Valóban a' törvényhozó Hatalomnak kell az első lépéseket megtenni, hogy a' józan rész által óhajtott szorgalombeli előmenetek megindúlhassanak. Ha nem tétetik meg az első lépés, másodikat első nélkül tenni nem lehet.

Összébb húzom immár több, világi és hazai dolgokra kiterjesztett gondolatim vitorláját, 's azon tárgyakhoz közelítek, mellyek ezen munkámnak inkább tzieljai, botsánatot kérvén kegyes Olvasoimtól, ha netalán hosszasságom által béketüréseket megsértettem vala.

III. SZAKASZ.

Mit ért a' Szerző az alatt, hogy a' honni gazdaságbeli dolgokban szükséges előmenni? 's mik a' honni gazdaságos szorgalomnak közéleti akadályai? mellyek orvoslása módjai?

§. 8.

Mit ért a' Szerző az alatt, hogy a' honni gazdaságbeli dolgokban szükséges előmenni, szorosabb értelemben véve.

Noha ezen széles kiterjedésű kérdést már azon §-ban, hol műveltségbeli előmeneteleinkről értekezék, nagy részben érintém, úgy gondolom azonban, hogy ezen tárgynak nagy fontossága megkívánja a' nagyobb 's bővebb vizsgálódást, s ezeknél fogva botsánatkokat reménylém tisztelt olvasóimnak, ha némelly részben monotoniát fognak észrevenni előadásaimban.

Ezen gazdag következésű kérdés alatt nem értem azt, hogy olly industriát igyekezzünk behozni, melly tsupán egy igen szerfelett népes Országban gyakorolható. Midőn gazdaságos

szorgalomról szóllok, nem óhajtom, hogy ásóval való kapálás után vessük földeinket, melly ugyan sokkal jobb művelést ad a földnek, 's termékenyebb aratást lehet utánna reményleni, mint a szántás után; mert ez csak rendkívül való nagy népesség által eszközölthetne, 's különben is a rendkívül való nagy népességben nem lehet találni nagy bődögságot. — Sem azt nem kívánom, hogy a középsorsú, 's adózó földművelők Voltért olvassák a gőz-ekenyergén, 's a nagyobb birtokúak a bőség segedelme által tsupa sentimentális érzetekbe, 's mértékletlen életre aljasodjanak, hanem tartsák ezek szemek előtt ama felséges mondást, non solum nobis nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici, 's ez vezérelje tselekedeteiket. — Minden kívánságnak, minden javallatnak, 's minden dolognak hogy jó következése legyen, a helybeli 's más környülállásokhoz kell alkalmaztatva lenni, 's különös a természetnek az a titkos elrendelése, hogy tsupán azon igyekezetet jutalmazza hasznos következéssel, melly a helybeli környülállásokhoz vagyon alkalmaztatva, 's az erőltetett, nem helyes időpontban gyakorlott igyekezet jót 's hasznót nem szül. Friss példával világosítani valamit legmeggyőzőbb. A vas-út Pestnél széljel-szedetett, hasznót nem hajtott, 's az álkoholt, vagy legtisztább

borszeszt eresztő sok ezerekbe kerülő katlanokat sokan átkozák. Illy Hazában, hol annyi az igavonó marha, 's az oltsó takarmány, vas-úttal igyekezni kímélleni a' fuvarbért, a' törekedést tekintvén nemes tzél, de hibás calculus vala. A' gőz apparatusú legfinomabb borszeszt égető katlanokat ott fedezték fel, hol az égetéstől sok adót kell fizetni, 's drága a' tűzi-fa, és ügyes mesterember úton útfélen találtatik a' hamar hibát kapható erőmíveknek megigazítására, 's hogy nálunk gyakran olly helyeken tétetvén próbatételek, hol a' fával annak bősége miatt mit tenni alig tudnak, 's az erőmívekben esett egy kis hibának megigazítása végett napijáró földeket kell tenni a' mesterember után 's a' t. az említett égetés módja, 's igen mesterséges egybeszerkeztetésű katlanok hasznosoknak nem találtattak, 's ezen sok ezerekbe került pályinkaszest eresztő erőmívek sokak által leron-tattak, és a' sokkal kevesebbe kerülő előmelegítő (Vorwärmer), és régibb módú közönséges katlanokkal tseréltettek fel, mellyek egyszerre tiszta szeszt nem eresztenek, természetes következése vala a' nem tzélerányosan alkalmaztatott igyekezeteknek. Az illy, 's ezekhez hasonló igyekezetek gyakran kárt tettek, (ide nem értvén azon személyeknek veszteségeiket, kik a' hibás lépéseket tették) hanem kárt tettek a' Közönségre nézve annyiban, a' mennyi-

ben azt a rossz successus elidegeníté az olyan új hasznos dolgok követésétől is, mellyekkel való élést jó következesek koronázták vala. A Mechanicusoknak véghetetlen sok költséges, és többnyire állandó hasznót nem hozó találmányai okozták alkalmasint, hogy némelly igen hasznosoknak talált egyszerű, 's kevésbé költséges gazdaságos szerszámok, 's dolgozó eszközök a középsorsú és adózó Földművelők között máig sem terjedtek el érdemekhez illő mértékben, 's inkább a nagyobb jószágokkal vagy uradalmakkal bírónál használtatnak. — Ide tartoznak a kapáló ekék (cultivator), jobb fajta boronák, hengerek 's a t. Azonban nagyon ezen rossz következesű próbatételeknek igen jó oldala is, t. i. az előítéletektől ment emberekben, kik nem olly kis lelkűek, hogy egy jónak vélt igyekezetnek rossz következesé által egészen hagynák magokban a jóltévő újítások nemes tüzet elfojtani. Ezekben a magára vígyázóság, és érett meggondolás szép tulajdonságai ébresztetnek fel, 's valóban tsupán ezen indulatok szövevényein általszúrt, 's minden oldalról jól megfontolt újítások 's találmányok állják ki a próbatüzet.

(Noha némelly részben talán kellemetlen vonásokkal illetém a tiszteletre méltó, és hasznos próbatételek körül fáradozókat, távol legyen azonban, hogy a Közönségestársaságnak

illy hasznos tagjait illő betsben ne tartanám. Haládatossággal tartozik minden józanon gondolkozó az eránt a' ki köz-hasznú dolgok fedezésében fáradozik, még akkor is, midőn erőlködéseinek nem a' legkedvezőbb következései vagynak. Igen kevésre haladnánk a' hasznos dolgokban 's találmányokban, ha magát minden félre vonná. Tisztelnünk kell az illy Hazafiakat azért is, mivel rendszerént a' legnagyobb dolgoknak is kezdete tsekély szokott lenni, továbbá tsupán próbatételek, tapasztalás, 's hibákon való tanulás után juthat az ember a' jó következésű practicus fogásokhoz, tsupán ezek által lehet azt a' biztos tactust megtanúlni, mellynél fogva az ember tselekvő életében tett lépéseit hasznos és tisztességes előmenetel jutalmazhatja.)

Ezen előterjesztéseimnél fogva tehát én, a' rendkívül való, 's környülállásainkkal illő erányosságban nem lévő erőlködéseket 's igyekezteket nem kívánom, mert ezek sem hasznot, sem megelegetést, sem állandóságot nem ígérnek: hanem értem az illyetén tekintetek alatt azt, 's óhajtom, hogy midőn az éhelhalásról a' szűk esztendőkbén sem kellene tudnunk semmit, emberek ne hálnának éhen Honnunkban, sőt tudván azt, hogy illy kiterjedésű termékeny földön mint Hazánk, még négyszerte több népesség is bóldogúl élhetne, emberek ne

is éheznének. Midőn annyi sok jó termő földünk vagyon, hogy a' szorgalom segedelmével, bő aratásainkon kívül mindennek jó marhája is lehetne, ne kellene azt nappal is lámpással keresni, ne kellene esztendőről esztendőre azt a' szégyent és kárt tapasztalni, hogy annyi jó lovakat sem tudunk tenyészteni, mellyekkel a' nemzeti Lovas-Katonaság szükségeit magunk fedezhetnénk, nem tudunk annyi szarvasmarhát tenyészteni, hogy a' többi Ausztriai Tartományok szükségeit innen a' szomszédból elégíthetnénk ki, 's mind ezek által azon több millió forintokat, mellyeket magunk rakhatnánk erszényeinkbe, ne botsátanánk határainkon túl fekvő Tartományekba. Midőn fekvő vagyonainkat mi kisebb birtokosok is békességesen magunk kedvére sokkal nagyobb haszonnal és gyönyörűséggel művelhetnénk 's használhatnánk, ne vetnénk e'beli jóknak a' széljel-fekvő szántóföldek 's rétek állapotjai által gátat, a' szelid eggyesség pedig ne lenne a' tiszta jószág-részeket nem bíró birtokosok között is tsak ritka dolog, de virágozna az sokkal nagyobb mértékben, 's élhetnénk áldást árasztó gyümöltseivel. Óhajtom továbbá, hogy azon értelmesség, béléltás és törekedés, mellyek által ezen 's ehez hasonló jók eszközöltetnek, a' birtokosok és földművelők között sebes lépésekkel gyarapodjanak: mert ezekben vagynak a' moráli-

tásnak, házi boldogságoknak, 's meglegedést szülő előmeneteleknek könnyen nevedésre indítható tsiráji elrejtve. Buzgón óhajtom azt is, hogy midőn azért töltjük el panaszainkal a' világot, hogy miért fogy ki erszényünkől a' pénz, magunkba térjünk valahára egykor, 's esmérjük el, hogy ennek okai leginkább minden nemes tulajdonságaink mellett is, a' magunk próbálatlanságában, 's törvényeinknek hijjánosságaiban vagynak, 's igyekezzünk fogyatkozásainkat szorgalom, 's tzélerányos rendszabások által, mellyeknek tsalhatatlanúl sikeres következései lesznek, kipótolni.

Annyival inkább illő pedig ilyen jókban előlépéseket tennünk, mivel a' hasznos felfedezéseket elősegítő áldott békesség gyümöltseivel élhetünk. Tsupán ilyen igyekezeteink példái által űzhetjük el azon szükségeket, mellyek sokaknak ortzáikon a' sorvasztó aggodalom barázdájit szaporítják, tsupán ilyen példák által némíthatjuk el azokat, kik bennünket tehetetlenséggel, és nemes dolgokra való törekedés hijjánosságaival teljeseknek tartanak. — Ezek, 's ezekhez hasonlók az első lépések, mellyeket a' gazdaságos szorgalom tárgyiban tennünk szükséges. Miként kellessen ezen tzélokot eszközölni? az alább következő Szakaszokban fogom fejtegetni, 's ezennel által-

megyek értekezéseimnek amaz egyik legnevezetesebb részére, melly arról szól, hogy

§. 9.

Gazdaságos szorgalmunknak mellyek közelebbi akadályai?

Gondolóra vévén azon környülállásokat, mellyek a földművelésbeli szorgalom virágzását akadályoztatják, azt lehet tapasztalni, hogy ezek igen sokfélék. Némelylek közelébről, mások távolabbról érdeklík ezen nagy következesekkel teljes tárgyat. Igyekezvén azon, hogy előadásaim öszvezarodottak, és így a könnyebb érthetést hatráltatók ne legyenek, ezen Szakaszban fogok béléátásaimhoz képest a közelebbi, 's a következő Szakaszban fogok a távolabbi akadályokról értekezni. Vélekedésem szerént tehát a közelebbi akadályokat mostani környülállásainknak nyomos megvizsgálása után a következő két dolgokban találjuk fel, úgymint:

1-ször: Abban, hogy fekvő-vagyonainkat tetszésünk szerént értelmességünkhöz 's gyarápítható józanabb esméreteinkhez képest különösen mi kissebb birtokúak nem folytathatjuk;

2-dik akadály az, hogy az egész Ország gazdálkodó Közönségét felvéve, intellectuális, vagy értelmességbeli tekintetekben hátra vagyunk.

§. 10.

Mit ért a' Szerző az alatt, hogy fekvő vagyonaikat tetszésünk szerént nem mívelhetjük? 's miként orvosoltathatnának még ezen fogyatkozások? (javallatok és szemlélődések, a' commassatiókról).

Noha ezen tárgyat már az első Szakaszban némi-némüképen megvilágosítottam, mindazonáltal azokat tekintvén, kik még előadásaim eránt kételkedhetnek, szükségesnek látom azoknak valóságát példákkal is tisztába hozni, és elle-ne mondhatatlanná tenni.

Értem tehát ezen tárgy alatt azt, hogy kivévén a' prædiális, vagy a' jól regulázott tiszta helységbeli birtokokat, a' többi kisebb birtokok majorságbeli appertinentziáji széllyel vagynak szórva, a' legeltetés is határok közzé szorítva, 's az igazsághoz alkalmaztatva nintsen, 's ezeknél fogva kéntelen a' birtokos, bár mennyire legyen is a' gazdaságos tudományokba béavatva, nem értelmessége, hasznos kinézései szerént mívelni földjeit, hanem úgy, a' mint azon helynek, hol birtoka fekszik, szokása hozza magával.

Eggy gazda, kinek különös kedve és jó es-méretei lennének a' marhatenyésztéshez, 's azon vidék is, hol jószága fekszik, kedvezőbb ennek folytatására, mint a' felesleg való gabo-

na-nemek termesztésére, mellyeknek ottan talán rossz kelete szokott lenni, és majorságbeli földjeit nagyobbára a' marhatartás által szeretné használni; nem követheti szándékát, nem eszközölheti hasznait, földjeit nem formálhatja szorgalom által javított legelőknék, vagy mesterséges réteknek, mert a' szomszéd földjében legelése által kárt tehet, 's birtokos-társai is kedvtelve étethetik le az igyekezőnek takarmány-plántájit, mind a' mellett is, hogy a' Tit. 9. Partis 1-mæ mindennek a' maga vagyonával való szabad élhetést engedi: mert, ha egyebet elhalgatok is, már maga a' helybeli széllyel-szórt majorságbeli földeknek állapotja, 's az ebből következő alkalmatlanságok elég akadályul szolgálnak arra, hogy ilyen tzeljainkat a' jelenvaló környülállások között soha ki ne vihessük.

Egy másik gazda, ki földjének több hasznát szeretné venni a' közönségesen szokásban lévő módoknál, 's kevés, de igen nagy szorgalommal művelt földjeit talán ritkán gyümölcsfákkal is szeretné béplántálni, hogy aratás és kaszállás után jó ízű gyümölcsökkel is megtölthesse kamaráját 's a' t. a' mostani szokások szerint tzelját nem érheti, mert a' közös birtok és legelésbeli haszonvétel által semmivé tétetik igyekezete.

Egy harmadik, ki jól tudja, hogy a' szán-

tőföldek fele vagy harmadrészének ugarban heverni minden haszon nélkül káros, és jó művelés mellett ugarföldjében sokkal több szénát és zöld takarmányt termeszthetne, mellyel marháját bőven és jó állapotban tarthatná ki, midőn a' kopár ugaron csak tengődik, hijjába veti szerteszélyel szórt földjeit gazdag fűrendeket adó takarmány-plántákkal, mert azt a' kártételtől meg nem őrizheti soha, szóval a' törekedő tzeljaiban egészen megakadályoztatik.

Érintettem kevésbé a' közös-birtok haszonvételeinek fogyatozásait, de még úgy vélem nem lessz felesleg való, azokat tekintvén, kik ezen tárgyokban homályosabban látnak, felvilágosítás gyanánt még egy igen szembeszökő káros oldalát előhozni. Hol proportionális regulációk által nintsenek némelly részben a' háttárbeli haszonvételek rendbeszedve, tudjuk, a' talpalatnyit bírónak hatalma vagyon annyit legeltethetni, mint annak ki legtöbbet bír. És valóban jól is eshetik annak, a' ki, noha tsekély vagyona lévén, még is marhájával eláraszt-hatja a' határt, és számos juhseregeinek gyp-jából summás pénzeket rakhat ládájába. De hogy esik a' többi birtokosoknak ez a' dolog, midőn amaz zabolátlan szabadságának gyakorlása által eléletvén a' mezőt, ezeknek marhája éhelhalással küszködik. És midőn amaz pénzes ládáján ülvén, ditséri szabadoskodhatásait, val-

lyon feltalálják é ezek, kik kinlódnak, a' vagyionbeli biztosságot az illy módú haszonvételekben? Hányszor történik, hogy egy Földesúr tsak azért veszen a' szomszéd Helységben egy fél telket, vagy egy ötvenedrésznyi Cúriát, hogy számos marhaseregeivel legelhesse a' mezőt, a' többiek pedig könnyes szemmel nézik, midőn marhájok estve a' mezőről haza jövéen, a' sövényfedeléről, vagy a' garádjáról a' rothadt szalmát rágtsálják. Nints é reá példa, hogy egyik birtokos-társ annyi marhát fogad a' falu határára, hogy a' többiek más határban kéntelenítettnek legelőmezőt bérelni. Hányszor történnek ezek még inkább a' szegény jobbagysággal? Melly akadályok és fogyatkozások ezek, melly elfojtó következései vannak ezeknek a' pallérozottabb gazdaság kifejtődzésére, és igazságos haszonvételekre, 's nem bizonyítják é ezek, hogy a' Compossessoratusban bíró úgy szóllván nem is ura a' maga földjének, 's mi közönségesen ezen visszaélhetéseket 's fogyatkozásokat szabadságnak nevezük, mellyet inkább szabadoskodhatásnak (licentia) lehet mondani. Mert a' valódi szabadság a' birtokra nézve az, hogy a' birtokos úgy művelhesse földjét, 's úgy használhassa, a' mint neki tetszik, és haszonvételeiben ne háboríthassa más; 's ha ezt teszi valaki, büntettessen mint a' vagyionbeli biztosság megháborítója. Való-

ban látható ezen, fájdalom! tapasztalási és talán vastag? de irtani igyekeztél a hibát, tzel-erányosnak gondolt előterjesztésekből, hogy mind azon, a szabadságnak díszes nevezete alatt történő szabadoskodhatások (licentiæ), mellyek másoknak károkat okoznak, jót nem szűlnék az egész közönségre nézve sem, s rendkívül való akadályokat tesznek a gazdaságos szorgalom elébb vihetésének. A valódi szabadságnak moralitáson s igazságon kell épülni, mellyeket az előhozott példákban nem találhatunk fel.

Az előszámláltakból látszatnak tehát nem tsak sárkalatos akadályai a gazdaságbeli iparkodásnak, de sérelmei is az igazságnak, és a polgári egybetsatolódás fő-tzeljének, tudniillik haszonvételeink biztosságának. Ezen, s az előszámláltakhoz hasonló sok fogyatkozásokat szűlő haszonvételek módjai még azon időben veszik eredeteket, midőn kevesebb vala a népesség Honnunkban, s a tenyésztett marhák számához képest bő vala a föld-terület. Nem azért hoztam tehát elő a világosító példákat, hogy azokkal ditső nemzetünket sértegetni kívánjam, hanem azért, hogy azoknak meggyőződéseit sarkokból kiforgassam, kik hiszik, hogy így legjobban vagyunk dolgunk. Minden Nemzeteknél ilyen tökéletlen vala a gazdálkodás állapotja kezdetben, míg a szükség, a józan-

okossággal, igazsággal, szóval, a' valódi kultúrával jobban megegyező bánás-módokra és rendszabásokra nem szorítá a' birtokosokat. Ezen jók elérésének szükséges volta immár Nemzetünknel is békövetkezett, 's biztat a' remény, hogy a' közelítő Országgyűlése örökre emlékezetes lessz illy boldogságot árasztó rendszabások alkotásáról.

* * *

A' jó rend hozza magával, hogy szólljak immár ezen nehézségeknek miként lehető orvoslása módjáról.

Azon nemes igyekezet által, melly Nemzetünknek minden valódi jóknak elérésére nézve tulajdona vala, tétettek ugyan korlátok törvények által, mellyeknél fogva a' példában előhozott fogyatkozások némelly részben mérsekeltethetnek, t. i. a' proportionális regulációk által, ez által a' közös haszonvételek mértékeit a' birtokokhoz lehet alkalmaztatni, és így az igazságosabb haszonvételhez vagyon egy útatska, de nints a' szabadabbhoz, mert szorosan felvéve, azon akadályok, mellyek által a' föld tetszésünk szerint míveltethetne, el nem hárítódhatik a' proportionális regulációk által is, mivel az extravillánumok tsak széllyel-szórva maradnak. Sikereobb segedelmet kíván tehát a' gazdaságos iparkodásnak előmehetése a' pro-

portionális regulációknál, t. i. hogy az commassatióval is legyen egybekötve, és az így regulázott birtoknak privatisálhatásával, tetszésünk szerént való művelhetésével. A' commassatióról tehát bölts törvényeket alkotni elkerülhetetlenül szükséges. Valóban igen nagy becsületére válik Nemzetünknek, hogy ezen nagy fontosságú tárgynak végrehajtása már az 1791-diki országos Kiküldöttség által is ajánlatik. Azonban némellyek a' commassatiót a' zálogoknak visszaválthatásával megférkezhetőnek nem találják, mivel így a' localitást kivilágosítani nem lehetne; igaz is ez, de lehetne ezen akadályt úgy orvosolni, hogy a' localitás helyett a' devolutiót bébizonyítván, lenne elég az elzálogosítónak a' quantitást és a' qualitást bébizonyítani, egyéberánt is a' visszaváltó a' lefolyt proportionalis és commassationalis Perben magának sok documentumokat szedhetne össze.

Értekezésem folyása azt hozná magával, hogy itt a' Commassatio béhozatala alkalmával előjöhethő legkissebb esetekről is tegyek észrevételeket. Azonban kitsinységekre kiterjeszkedni szükségesnek nem találom, 's tsupán némelly alapos principiumokat bátorkodom előhozni, mellyek az illy tzeloknak kivitelénél practicus útasításúl szolgálhatnak, 's érintem kevésbé azon eseteket, mellyek a' mostani tör-

vényes fekvéshez képest zavarokat okozhatnának. Szóllok továbbá azon környülállásokról is, mellyek külömbféle természetű földek felosztásainál előfordúlhatnak. A' következő jegyzetekben törekedem tehát észrevételeimet előterjeszteni, ú. m.

1-ször: Azon Határookban is, mellyek már proportio által reguláztatva vagynak, a' Commassatiót törvényes úton béhozni lehessen, úgy szinte ha a' felek megegyeznek benne, barátságos úton is, a' magistratualis Fiskus jelenléttében, ki az adófizetők részéről ügyel fel.

2-szor: A' melly határ commassatióval egybekötött proportio által fog reguláztatni, az Urbáriálisták territorialis része külön szakíttasson a' Földesurakétól. Némelly szabad adást vevést gyakorló taksát fizető Communitásokban, hol némelly Curiálisták taksás földeket is bírnak, az ilyeneknek rátáját széltül lehet kiadni, a' nagyobb commoditás és haszonvehetés tekintetéből, hol a' szabad rész a' taksás részszel összeütközik.

3-szor: Minden Birtokosnak és Jobbágnak majorságbeli földjei és rétjei, a' mennyire a' helybeli környülállások engedik, külön egy tagban legyenek szakítva, s minden ember a' maga tetszése szerint művelhesse földjét, és így a' száraz természetű rétek és legelők is, mellyek eke alá jöhetnek. Ezen eke által művel-

hető plágák fogják a' gazdaság lelkét tenni, 's itt fognak gyakorlásba vétettetni a' gazdálkodás boldogítóbb módjai.

4-szer: Az előadottaknál fogva, tsupán a' művelés alá nem jöhető természetű legelő-mezők, mellyeket talán vagy árvizek lepnek el néha, vagy követsesek, dombosok 's a' t. szóval, olyanok, mellyeket eke alá fogni nem lehet, és az erdei legelők. Úgy szinte azon rétek is, mellyek vizenyősök, vagy árvizek által háborgattatnak, fognak külön maradni, és ezen eke alá nem jöhető plágák, külön osztatnak ki proportio szerént, 's úgy tekintethetnek, mint a' főbb gazdaság mellékes haszonvételei.

5-ször: A' művelés alá nem jöhető legelők a' potiorok között (ha nagyobb plágák jutnának egynek) szinte külön szakaszokban adathatnak ki. A' kissebb birtokúak pedig közösen használhatják, valamint a' jobbágyok is az ilyen legelőket, megjegyezvén azonban, hogy az illy közösen használt legelőekben, a' marhák melly számban való legeltetésére, a' numerica proportió állíttasson fel. Az ilyen természetű határookban tehát, a' birtokos majorságához tartozó földjein kívül, conditionatus rétyét is használhatja 's legelőjét is, és ha sok a' rétye, akkor olyan agricolationis systemát állít fel majorságában, hogy a' földnek nagyobb része gabona-nemekkel vetődhetik, vagy netalan né-

melly kereskedésbeli plántákkal, 's kevesebbet áldoz fel takarmánybeli plántáknak 's legelőknak. Úgy szinte legelő competentiájára marháját kihajthatja, vagy ha azt nem teszi, legelésbeli rátáját kiarendálhatja másnak, mellyért a' mostani környülállások között, ha niuts a' birtokosnak vagy jobbágnak marhája, egy fillért sem kap. Nagy segedelme lehetne ezen legelők illy módú kiarendálhatóságában a' marhatenyésztetést kedvellőknek, és azon birtokosoknak 's jobbágyoknak is, kiknek vagy kidögölt marhájok, vagy a' kik competentiájokhoz képest nem szaporították még meg lábás jószágait.

6-szor: Mivel közönségesen tudatik, hogy ritka határ az, mellynek eke alá jöhető föld-területje egy természetű lenne, egyik nyomás kövérebb, másik soványabb, egyik közelébb, másik távolabb fekszik. Illy esetekben minekelőtte a' köz-birtokosok között az osztály megtörténne, az illetén termékenységére 's fekvésére nézve is egymástól különböző plágák classificáltassanak ahoz értő jó lelkiismeretű, és meghitelt deputátusok által. Határoztasson meg előre, hogy az A. nyomásban, melly legjobb tulajdonságú, 1200 quadrát öles jugerummal, a' B. plágabeli soványabb, vagy távolabb fekvő földből mennyi quadrát ölnyi, talám p. o. 1400, vagy 1600 jöhét egy categoriába. Ezek meg-

állapítatván, ezen kültsnél fogva tétessen a' proportionális tekintetek mértéke szerént a' földek felosztása. Melly felosztásnak a' mennyire lehet úgy kell történni, hogy egygy-egy majorsághoz tartozó földeknek széle hossza egyforma legyen; mert p. o. az igen hosszú és keskeny fekvésű majorságban jól felosztani a' földeket, szóval, elintézni a' gazdaságot nem lehet. Továbbá a' földmérői munkálkodások úgy történjenek, hogy a' majorságokhoz alkalmas utak vezessenek.

7-szer: Mivel majd minden határban vagnak valami akadályok, p. o. keresztül futó vizeknek kártételei, mellyek záporok, vagy hóolvadások által okoztatnak, 's a' melly akadályokat p. o. egy kevésbe kerülő canális húzása által megorvosolni lehet, és sok haszonvehető földet nyerhetne ez által a' Közönség. De vagnak ugyan azon közönségnek olyan tagjai, kik az illy javításokra megkívántató költségekbe concurrálni nem akarnak, ezen 's ezekhez hasonló esetekre nézve jó lenne olly törvényt alkotni, hogy a' regulázó bíróság az illyetén köz-jót hátráltató embereket valamelly nagy büntetés terhe alatt kötelezhesse a' jónak előmozdítására. Azonban bátorkodom ezen tárgyra nézve ott, hol a' Statutumokról szólló törvényünknek módosításáról értekezem, javallatot tenni.

8-szor: A' Szőlők, mellyek külömben is folyvást tilalom alatt tartatnak, és a' mellyeknél különösen a' fekvés adja meg a' jószág becsét, a' commassatio tárgyai nem lehetnek.

9-szer: Mivel a' Commassatiók esetében elkerülhetetlen, hogy némelly javítások is ne fizetessenek, p. o. Pál földjei épen friss trágyázásban valának, a' Péteré pedig, noha hasonló fekvésű és természetű föld-területen, nintsenek trágyázás által kövérítve, sőt kisoványítva, 's meglehet, hogy a' Pál földjei épen Péternek jutottak 's a' t. ezen esetekben Péter köteles a' javítást megfizetni, mellyben ha a' két fél barátságos úton megegyezni nem tudna, a' Bíróság ítéli meg a' javításért fizetendő summat, és a' környülállásokhoz alkalmaztatott határ-idő állapotat meg a' melioratio kifizetésére.

10-szer: Szükséges lészen világos törvények által megállapítani, hogy mitsoda tekintetben kell venni a' proportio és commassatio által regulázandó helyeken a' Cúriákat. Valyon competál é a' cúria után a' közös legelőből rész, és egyéb közös beneficiumokból? minekutánna azon esetekben is, midőn a' cúrialista extravillánumain kívül a' közös legelőknék, 's egyéb haszonvételeknék birtokában vagyon: még is igen sok commentátorok vagynak olyanok, kik azt állítják, hogy egyébhez szó:ója

nintsen a' Cúriálistának, tsupán ahoz, a' mije bé van kerítve. Valóban a' nyugodalomnak, és ízetlen vetélkedéseknek elnémítására nézve szükséges lenne világos törvényt alkotni, melly a' Cúriálisták sorsát elintézzé; mert ha a' Commentátorok állítása igaz, ezen clausulát: cum omnibus appertinentiis et utilitatibus, minden donációból ki kellene törteni. Továbbá szükséges lenne a' gyakori szúrós vetélkedések elhárítására nézve meghatározni azt is, hogy vallyon Földesúr é a' Cúrialista vagy sem? mivel egy része a' Törvénytudóknak úgy véli, hogy csak az a' Földesúr, a' kinek jobbágya vagyon; — 's a' kinek szabad földje van 's cúriája, nem az, holott a' nevezet maga is mutatja, hogy a' földesúri titulus inkább a' szabad földtől ered, mint a' jobbágytól, annyival is inkább, mivel Cúriájából akárki formálhat jobbágytelkeket a' mikor tetszik, de nem megfordítva. Szükséges lenne meghatározni azt is, hogy a' proportiók és commassatiók esetében birtokához erányozva, kap é rátát a' Cúrialista is, vagy csak a' potior Földesúr? és még a' regulatio bé nem hozatik valamelly határba, van é jussa a' Cúriálistának a' potior Földesúr önkényes foglalásai ellen a' közös haszonvételeket, p. o. a' pascuumot védelmezni, mert sokan azt hiszik, mind a' mellett is, hogy e' tárgyban a' Cúriálisták részére a' felséges Cancelláriáról ked-

vező Decretumok adattak ki, hogy a' Cúriális-
tának ilyen esetekben nintsen szóllója, ha
egészen elfoglaltatik is tőle a' pascuum, melly
néki olyan betses, mint a' szántó földje 's rétje,
noha a' legelőnek is folyvást tartó inpertur-
batus pacificus ususában vala; mint amaz elő-
számlált extravillánumjai. Hogyha ezen előt-
tem absurdumnak látszó állítás igaz: úgy alább-
való ens a' Cúrialista a' Taksásnál vagy a' Job-
bágnál: mert ezeknek pascuumbeli sérelmek
megorvosoltathatnak a' Publicum által, amaz
pedig tsak tűréssel orvosolhatja sebeit.

A' Commassáció kivitele alkalmával elő-
forduló nevezetesebb eseteket úgy vélem na-
gyobbára előszámlálám, 's úgy vagyok meg-
győződve, hogy e' részben mások, kik nyomo-
sabb tapasztalásokat tehetnek, még tzélerányo-
sabb javallatokkal is fogják ezen nagy fontos-
ságú tárgyat sikeresíteni. A' commassációnak
nem tsak a' nagyobb industria után nevedő
jövedelmek lennének hasznai, de az árendálá-
sok által is gyarapodnának azok. Most egy-
gy 60, 100, vagy 200 hóldnyi széllyel-szórt gazda-
ságot alig vesznek fel árendába, 's alig fizetnek
érette valamit. — Ha az illy jószágok com-
massálva lennének, az igyekező értelmesebb
kissebb gazdák örömet árendálnák azokat, 's
több hasznot eszközölhetvén, így a' birtokosok-
nak is többet fizetnének. A' jószágok eladása

eseteiben is a' commassatió gyarapítaná azoknak árát.

Jegyzés. Midőn ezen regulationalis tárgyakról értekezem, épen akkor jöve Udvardy János Úrnak ezen tizmű munkája: „Gazdasági Regulátiók tükö-re“ birtokomba, mellyet mint előttem igen interessans munkát nagyobbára azonnal általolvasék, 's ezen munkáról való észrevételeimet a' következőkben terjesztem elő.

Ezen munka, mint Udvardy Úr maga is állítja, tsupán a' formájáról szól a' pallérozottabb gazdaságnak, 's előadásait egészen felvéve úgy véli, hogy illy plánumok közönségessé tétele után, azonnal fognak honnunkban reguláztatni a' jószágok; de én más szempontból tekintem ezt, noha Udvardy Úrnak igyekezetét és vélekedését igen tiszteletre méltónak tartom.

Én tehát az Udvardy Úr állításainak ellenében úgy vélekedek, hogy a' regulátiók kevésre haladásának eddig nem annyira a' forma nem tudásában feküdt az akadály, hanem abban, hogy az illyen industriális kinézéseknek végrehajtására törekedő birtokosok, kik tiszta jószág-részeket nem birnak, törvényeinkben semmi præsidiumot nem találnak. Mivel a' commassatiónak végrehajthatására törvényünk nintsen, tsupán barátságos úton eszközölthetett helylél-hellyel annak kivitele, 's a' melly Helységben annak hasznait tsupán egy birtokos is által nem láthatta, elégséges vala egy birtokosnak is ellene szegezése arra, hogy az végre ne hajtasson. Én tehát azon erősségeknek előhordásával is foglalatostkodtam, mellyek által a' birtokosoknak azon részét,

kik hasznait a' commassatiónak kevés részben es-
mérik, felvilágosítsam.

Az én vélekedésem szerint, nem a' gazdaságos reguláció formája, de a' commassatióról szólló tör-
vény lehet' azon Abéce, mint a' hogy magát Ud-
vardy Úr kifejezi, melly után a' formát, és az ab-
ból következhető nagy hasznokat és gyönyörüsége-
ket eszközöletni lehet. Egyéberánt noha itten né-
melly fogyatkozásait az Udvardy Úr munkájának
kipótolni törekedem, ezt nem sérteni kívánó indú-
latból, hanem tiszteletből teszem, mert meg vagyok
győződve, hogy Udvardy Úr hazáját szerető Ma-
gyar, 's inkább örül annak, ha jó észrevételekkel
más még gyarapítja munkáját, mint annak, ha fo-
gyatkozásait észrevévén, elhalgatná. Szívesen eles-
mérem tehát ezen szép kis munkáról, hogy az igaz
hazafiúságnak menyei sűgárai lövellenek belőle, 's
azon plánumok is, mellyeket Udvardy Úr előterjeszt,
felségesek, ide értvén azonban azt részemről, hogy
tsak azon regulációnalis javallatait hagyom helybe,
mellyek a' Commassatióval való regulázást foglal-
ják magokba. De szükségesnek látom még itten Ud-
vardy Úrnak két principiumát felvenni, 's azokban
való meg nem nyugodhatásomat kinyilatkoztatni.
Ez t. i. abban áll, midőn a' parasztkról olly nem
kedvezően szóll, p. o. „most az urbariális sessiót sem-
mibe se lehet venni, mintha annyival kevesebb föld
vólna az országban, mert azon senki sem kap, mint
a' henye paraszt, hogy éhel el ne vesszen.“ Én ezen
dolgot megvallom igen érzékenyen veszem, minek-
utánna tudom azt, hogy a' parasztnak tudatlansága
azon épül, mivel épen semmi intellectualis nevelést
nem kapnak. Én tehát mint-sem őket lealatsonyí-

tsam, inkább javallatokat tészek az ő neveltetések eránt, mellyeket alább fel lehet találni; mert valóban ha én is, és Udvardy Úr is nem tanítottunk volna, nem tudom mivel tudnánk többet a' Magyarországi henye parasztnál, kikben, különösen a' Magyarokban, már maga a' testi és ruházatbeli tsi-nosságra való vágyódás is arra mutat, hogy a' tsi-nosabb és több hasznot adó gazdálkodás módjait is bizonyosan fogják követni, tsak nékiek annak idejében neveltetések folytában a' jó principiumok, és tzelra vezető esméreték tsepegtessenek bé elméjebbe, 's magok körül is jó példákat lássanak. Ezeket mint embertársam eránt tartozó védelmet úgy hoztam elő; de vagynak olly erősségek, mellyekre a' leghidegebb szívű ember is azt hiszem megindúl. Az t. i. hogy azon parasztnak gyermekei, kiket Udvardy Úr olyan semmiknek tart, őrzik az Országot, és viselik annak legnagyobb terheit, ezen parasztnak nemzik azon derék vitézeket, kik a' Katonaságnál szolgáló rokoninkal együtt, az újabb időkben is megtartották, sőt gyarapították Nemzetünknek azon vitézi ditsőségét, mellynél fogva elesméri minden, hogy a' földön nemzeti hadiseregeinknél vitézebb Katonák nem találatnak.

Tsudálatosnak látszik előttem, hogy ezen nemes tulajdonságú szegény adófizetőknek telkeit ajánlja a' nagyobb jövedelem tekintetéből Udvardy Úr né-melley részben Zsidókkal elfoglaltatni, mint az a' 33-dik lapon látható, kikről még eddig az ideig meg nem változtatott 's egész erejében álló 1647-diki 91-dik Törvénytzikkelynek 8-dik pontja azt mondja: *Hoc loci renovatur Articulus anni 1630. vigore cuius ut Judæi ab arendatione teloniorum, veluti Ju-*

rium regni incapaces, infideles, et nulla conscientia preediti, finita hac Diæta quantocyus amoveantur 's a' t. Ineapax hát a' Zsido az urbarialis sessio bírására is, világosan lehet azt az előszámlált törvényből kihúzni, 's hogy a' törvényhozó Hatalom nékiek a' concivilitast megengedhesse, a' moralításban előkell haladniok, mert a' hűségtelesség és lelkiesséretlenség, a' többséget vévén fel, még ma is igaz titulusok lehet, 's hogy a' moralításban ők is előmehessenek, ezennel javallatokat temni szinte emberi kötelességemnek esmérem. Továbbá a' parasztok eránt való kedvezőbb gondolkodás módjára nézve még egy nemzeti szokásunkat erősségül felhozni szükségesnek látok. — A' meddig a' Magyarok történeteinek esméretére juthatunk, világosan bizonyítják ezen esméreteink, hogy közöttünk mindig szokásban vala a' vitézséget, és más polgári virtusokat földel jutalmazni meg, Árpád Vezérünk is így élt azzal; a' jó nemzeti szokásokat nem kell tehát elhagyni, a' jó katonákat és hűséges jobbágyokat nemző 's nevelő parasztok birják a' telkeket, de igyekezzünk nékiek jobb nevelést adni, 's hogy a' parasztban több katonai virtus van, mint a' 'Sidóban, azt Udvardy Úr sem fogja tagadni; hiszen egy egészséges paraszt fitzkónak több vitézi bátorság néz ki a' szeméből, mint egy rettenetes nagy rakás 'Sidónak; osztán az is törvényünk ellen van, hogy a' szegény parasztot tsak olyan könnyedén ki lehessen kergetni a' telekből, és azt kiadni a' 'Sidónak. Én tehát kívánván az idő lelkével előmenni, a' 'Sidók között is tesztek kivételt; azon 'Sidó, a' ki katonáskodott, és jó viseletéről bizonytságot tud mutatni, az illyennek engedtesen meg az urbáriális sessio bírhatása, de a'

többieket valamint az urbariális, úgy a' taksás sessiókból is, a' Keresztyén, ha leteheti az investált summát, vethesse ki; ez a' vélekedése egyik igen nevezetes Törvénytudónknak Tek. Kövy Sándor Úrnak is. Nagy tiszteletre méltó Bretzenheim Ferdinánd ő Hertzegségének azon rendelése is erre tzelez, mellynél fogva Uradalmaiban ezen tekintetek szorosán gyakoroltatnak. Sőt a' parasztoknak érdemei olly nagy tekintetben vagynak előitem, hogy urbariális állapotjokban is nékiek némelly kedvezéseket szolgáltatni, a' 19-dik Század, és az emberiség nemes érzéseivel igen megegyeztetőnek tartom. Valóban méltán fakadok itt azon szíves óhajtásra, hogy bár tsak azon jeget, melly sokaknak szívét olly fagyosan minden ádandó kedvezésektől hátratartóztatja, sőt kíméletlenségekre bírja, szelídebb és melegebb érzések megolvasztanak, midőn a' felvilágosodásnak jelen ditsó Századjában a' szívnek érzései már úgy ki vagynak mívelve. Fájdalom, hogy a' Magyarok között ilyenekre kellett fakadnom, kik a' szíveségről az egész világon esméretesek, 's ezt a' szép nemzeti vonást mi, ha a' fagyos szívek tanátsát követjük, könnyen elveszíthetjük.

Valamint ezen most elhagyott szavaimat vérző szívvel írtam, hasonló érzések között szóllottam olly keményen a' 'Sidókról is, kikben én igen örömet embertársaimat tekintem. Különösen sajnálok némelly felvilágosodott 'Sidókat, kik az infidelis és nulla conscientia præditus megalatsonyító titulust nem érdemlik; de ha a' tapasztalás azt bizonyítja, hogy a' közöttünk lakó 'Sidó Közönség többsége ezen nevezetet magaviselete által még ma is erőszakosan tsavarja ki az ítélő szájából, ki tehet róla;

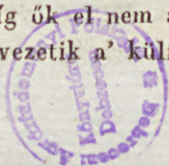
legfeljebb annyit tehetünk e' részben, hogy a' betűletes 'Sidóval megkülönböztetéssel bánjunk a' salakhoz képest. A' 'Sidók között két Secták uralkodnak, úgymint: a' civilisátióra törekedő és fanatica. Amazoknak feje az Aradi Rabbinus, a' fanatica Sectának melly Haszidimnak nevezetetik, a' S. A. Újhelyi Zemplénben. Az Aradi egy felvilágosodott, és a' keresztyén Vallás szent morálját nagy részben követő ember: ez egy Hebræus nyelvénél többet nem tudó, 's a' Talmudnál egyebet nem értő bigót, ki orientális bűbájossággal tele vagyon, bizonyos summa pénzekért Talismánokat osztogat, és a' Talmud útátítása szerént betegeket gyógyít, 's olly nagy tekintete vagyon a' fanaticus 'Sidók között, hogy különösen némelly nagyobb innepeken Lengyel 's Muszkaországokból is járnak hozzá tanátsot kérni, és Talismánokat venni. Az illyen talismános 'Sidó osztán azt hiszi ha szerentsés, hogy ő a' vett talismánnál fogva bődögült, 's ha szerentsétlen, meg van győződve, hogy ő olly tisztátalan vala, mellynél fogva rajta a' Rabbinus szentsége sem segíthetett; a' vén Rabbinus pedig ezeknél fogva minden szemrehányás félelme nélkül szaporítja lassan-lassan kintseit. Valóban méltó lenne az Országlószéknek ezen tárgyba, mellyet itt nyilvánvalóvá tevék, bétékinteni, mert ez által a' vén ember által annyi sok 'Sidó jött be kivált felső Magyarországha, Muszka és Lengyelországból, hogy titkon a' felvilágosodott 'Sidók is panaszra fakadnak, kik a' szaporodó fanaticusokon erőt nem vehetnek. Míg tehát a' 'Sidóság a' keresztyén Vallás szent morálját egész kiterjedésében nem fogja követni, 's a' keresztyén embert gojnak, az-az, idegennek fogja egymás közt ne-

vezni, (némelly fanaticusok a' goi nevezet alatt kímélést nem érdemlő pogányt is értenek) vélekedésem szerént nékiek polgárisodást engedni veszedelmes lenne. Azonban mivel mindennek elélésbeli módot adni szükséges, a' mennyiben ők úgy is a' kereskedésre hajlandók, sőt activa kereskedésünket nagyobbára ők folytatják, minden kereskedés gyakorlatát, (mellyben kivált Zemplénben hátra tartóztatnak) meg lehetne nékiek engedni vélekedésem szerént.

(Zemplénben ettől azonban az tartóztat sokakat hátra, mintha a' 'Sidók megvesztegetnék a' bor qualitását, holott rossz kvalitású bort a' Tokaji Mézesmáj is terem nem kedvező esztendőben, a' melly rossz kvalitású borokat egy hegyallyai gazda sem ünt ki az útszára, de ha Londoni vevő jönne, annak is olly drágán adná oda, a' mint lehetne. Továbbá az így gondolkozó Urak elfelejtik azt, hogy ha legjobb borokat adják is el, a' bor folyós matéria lévén, azt mihelyt az eladó pintzéből kiviszik, keverni, 's qualitásában megváltoztatni lehet.

Én meg vagyok győződve, hogy azon panasz, mellyet hallani lehet, hogy a' 'Sidók megrontották a' bort, 's ez által vezett el a' hegyallyai boroknak credituma, nagy részben igazságtalan; az 1823-diki fejedelmi borok közzül hány birtokosnak etzetesedett meg bora pintzében? ha ugyan azt a' bort 'Sidótól vette volna birtokosa, a' 'Sidót átkozta volna, 's látható hogy méltatlanúl. A' mennyi rossz esztendei termés vagyon, és később megromlik, az rendszerént mind a' 'Sidókra tolatik. Azonban a' világ szava az, hogy rendszerént azon repressáliának, mellyek a' Hegyallyán a' 'Sidók borkereskedéstől való eltiltására történtek, egynehány tehetős em-

berek vették hasznát, kik kézalatt tsakugyan tsináltak mindég 'Sidók részére borokat, 's a' szegényebb szőlőbirtokosok vallották kárát, minekutánna ezen repressáliák által a' vevők száma kevesedvén, ennél fogva szüretkor az eladni szokott asszúszőlőknek ára sokkal kissebb volt, mint ha minden 'Sidónak szabad lett volna azt venni. — Hogyha a' bor nem fluidum, és így más fluidummal kevertethető matéria, hanem keverhetetlen lenne, mint p. o. a' posztó, hogyha a' szőlőtő mindég egyforma jó ízű gerzedeket teremne; állana előttem is azon principium, mellyen a' hegyallyai gazdák nagyobb része lovagol: „azért nints kelete borunknak, mivel creditumát boraink authentiájának megvesztegetése által megrontották.“ És vagynak olyan emberek, a' kik akkor is hiszik, midőn egy mázsányi nehézségű asszúszőlőnek ára nem több egy pár font malozsaszőlőnek áránál, hogy ilyen esetben is tsinálnak a' 'Sidók malozsaszőlővel asszú borokat. Mivel ezen tárgyban a' 'Sidóknak igazságát látom, 's a' közönségnek is nagyobb hasznát látnám, pártjokat fogom. Sőt részemről azt szeretném, ha nem tsak a' 'Sidók, de a' ludak is bort vennének, tsak lenne pénzük mivel fizetni. Azon ellenvetést, hogy a' 'Sidók tisztátalanok, 's nem is tudják jól tsinálni az asszúbort, lehetne jóvá tenni az által, hogy soha 'Sidó a' maga hajlékában asszúbort tsinálni ne mérészeljen, hanem Keresztyén felügyelése alatt keresztyén birtokos borházában. — Sokan azt is állítják, hogy a' Hegyallyán bent lakó 'Sidók az által is ártanak a' bortermesztőknek, hogy ők sok borokat felszednek, 's addig míg ők el nem adják, más Keresztyén pümpéjébe nem vezetik a' külföldi vevőket. Én né-

melly részben igaz, de vélekedésem szerint nagyon elősegítik más részről a' bor árát annyiban, hogy ha ők nem szednének borokat üszve, a' megszorúlt gazdák sokkal ultióbban adnák azt a' külföldi vevőknek, mint a' helybeli 'Sidó borkereskedők, kik inkább kitarthatják az eladást, 's minekutánna magam is mint bortermesztő, boromat mindég jókor 's folyó árához képest jól adhattam el külföldi vevőknek, nem tapasztalom részemről azon nagy nyomást, mellynél fogva a' helybeli 'Sidókról azt mondjam, hogy miattok nem lehetne addig eladni bort, míg ők a' magokét el nem adják, 's ezen panaszt is harsogóbbnak vélem inkább tsak, mint valónak, 's azt jól tudom, hogy pintzéből senki nem adta bent lakó 'Sidónak oltsóbban borát, mint a' hogy annak ára megtörődött. Némelly szőlőbirtokosok valóhan ilyen panaszokra kinjokban fakadnak, minekutánna szerfelett magas áron tartván productumaikat, azért nem kelnek el. Egyéberánt hogy sok 'Sidók a' szegény embereket 's másokat is gyakorta megtsalják (de fájdalom teszük ezt keresztyének is) tapasztalt dolog, mellyet tsupán példás büntetések tarthatnának féken, 's jó lenne ha ezeket sürűebben lehetne észrevenni. De más részről igaz az is, hogy igen sok bent lakó betűletes és jó borkereskedők is találtnak közöttök, kik vélekedésem szerint a' megkülömböztetést megérdemlik. Egyéberánt egy igen tiszteletre méltó hegyallyai jó birtokú öreg gazdától azt is hallám, hogy a' hegyallyai borok gyakortai megetzetesedésének egyik fő oka az is lenne, hogy gyakran a' hordónak fájában vagy az etzetesedés ingere, kivált ha az dült, és vízen szállított fából készül, Illyen fáknak felvágása alkalmával észrevet-

tem magam is ama tiszteletre méltó öreg Úrnak állítását, 's az ilyen régen levágott, 's helyyel-hellyel szú-ette fának etzetes szaga vagyon, 's midőn hasogattatnak, körülötte az esmeretes etzet-muszkák repkednek. Mennyire óhajtásra méltó tehát, hogy törvény által töröltessenek el az erdőket is annyira pusztító kevés ideig tartó apró hordók; ezen utóbbi előadásból is látszik, 's tudjuk, hogy a' vastag dongájú és nagyobb hordókban, kivált ha azok már régiek, a' bor jobban is eláll, jobban is kiforr).

A' 'Sidóság közt lévő fanatismusnak és erköltstelségnek szűkebb határok közzé való szoríthatásokra nézve, melly leginkább a' Rabbinusoktól ered, vélekedésem szerént a' következő rendszabásokat lenne szükséges munkába venni, úgymint

1-ször: Hogy Muszka és Lengyelországból, hol a' fanatica secták uralkodnak, különösen Rabbinusok ne eresztessenek bé, 's a' kik onnan bėjöttek, útasíttassanak vissza, és egy felvilágosodott 'Sidó ítélete szerént az Országlószék ne engedje meg, hogy Rabbinusá lehessen valamelly 'Sidó addig, míg a' philosophiát nem tanulta, 's abból rigorosumot nem tett.

2-szor: Követni kellene ha jól emlékezem a' Saxokat, hol a' Tálmod az Országlószék rendelkezéséből németre fordíttatott, és azt a' 'Sidóknak más nyelven olvasni nem lehet, hogy ennél fogva tudhassa más ember is, mi van abban a' Tálmodban megírva?

3-szor: A' 'Sidó gyermekeknek részére kellene egy felvilágosodott 'Sidó Rabbinussal egy kis morális philosophiátkát mesékbe foglaltatni, 's azt nekik olvasó-könyvetskéül rendelni.

Itt bévégzem az Izráelitákról való értekezésemet, 's ismét Udvardy Úr munkájára fordítom figyelme-
met. Az előadott fogyatkozásokon kívül Udvardy
Úrnak a' munkája teljes hasznos előadásokkal, és va-
lóban megérdemli, hogy azt magának minden hazá-
ja javát gyarapítani szerető Magyar megszerezze
mert abban különösen, mint már feljebb is érintém,
igen sok hasznos útasítások vagynak, mellyeket a'
regulációk esetében használni lehet, dítséretesek a'
többi előadások is.

§. 11.

A' szokásban lévő Erdő-regulációknak fo-
gyatkozásairól és orvoslása módjairól.

Melly szükséges természetmenny legyen a'
fa, róla hosszasan beszélni helytelen len-
ne, érzik ennek valóságát különösen azon vi-
dékek, hol az erdővel való rossz gazdálkodás
miatt a' fa megszűkült. Az erdők művelését
már régebben szemügybe vették mind ditső
Királyaink, mind az Ország Rendjei, 's ezen
nemes gondoskodásnak lettek következései az
erdők állapotjait illető törvényeink. Azonban
a' tselekvő életben tett tapasztalások bizonyít-
ják, hogy az erdőkről szólló törvényeinknek
nintsenek a' várakozásnak megfelelő követke-
zései. Szép szabadságainkhoz tartozván az is,
hogy törvényeinknek hijjánosságait, a' köz-jó
előmozdítására tzelozván, kimondhatjuk, és
tzelra vezető javallatokat tehetünk. Én a' ki
ezen köz-haszonra erányzott munkámban már

több ízben éltem nagy betsű 's bődlogító szabadságunknak ezen részével, botsánatot reménylek ez úttal is a' feljebbi pontban tett egyenes kifejezésemért. Ugyan is arra tzeloznak törvényeink, hogy az erdő-mívelés hatalommal is hoztasson ott bé, hol a' birtokosok annak gondviseléséről megfelejtkeztek; erre szolgál az erdőknek bírói zár alá vehetése, erre kellene szolgálni a' proportionális regulációknak. Azonban épen a' proportionális regulációk mostani praxisban lévő módjai bizonyítják, hogy illy fogásokkal a' tzelhoz jutni, t. i. az erdő-mívelést jó karba hozni nem lehet, mert midőn az erdők (ide nem értvén a' tiszta birtokokhoz tartozó erdőket) a' kissebb birtokosok között felosztatnak, nem képes, nem is elegendő tehetsége egy illyen kis birtokosnak arra, hogy a' maga kis erdő-részét őriztethesse, sőt az erdő-rész kitsinysége gátolja azt is, hogy sectiókra osztattasson, és esztendőről esztendőre bizonyos része a' kívánt szükségekre használtasson, 's így mi lessz a' dologból? ezen hijjánosságok miatt az erdők részenként kipunztúlnak, bizonyítják állításomnak valóságát azon tapasztalások, mellyeket a' kissebb birtokosok proportió által regulázott erdőiken gyűjthetünk öszve. Melly tarka kinézése vagy on az illy erdőknek, egyik részetske még meglehetős karban, a' másik minden rend nél-

kül kiritkítva, a' harmadik már egészen kiirtva, mutatja az illy állapotban végre nem hajtható erdő-mívelésnek siralmas következéseit.

Továbbá vagyon még egy igen káros következése az illy regulázott erdők állapotjának az t. i. hogy a' legelés által (ha nem vétetik a' kivágott erdő szoros tilalomba) a' succrescentia semmivé tétetik, hogyha pedig majd egyik, majd a' másik birtokos tetszése szerint vágja erdejét, és szoros tilalomban is tartják a' magok erdő-részetskéjit, ez által a' legeltetésnek rendje megakadályoztatik. Egyszóval a' nagyobb erdő-részeknek több birtokosok közt való felosztásából olly sok alkalmatlanságok következnek, mellyek mind az erdő-mívelést, mind annak fajzás és legelésbeli haszonvételeit rossz karba helyheztetik. Sikerebb fogásokat kívánnak tehát Országunk elpusztúlt erdejinek rendbehozásai, mellyeknek elérésére nézve a' következendőkben kívánom előterjeszteni észrevételeimet.

A' mit az eke által mívelhető földről mondtam feljebb, hogy t. i. úgy lehet a' földmívelésnek virágzó kifejtődhetését reményleni 's eszközölni tsupán, ha mindennek külön egy tagban adatik ki birtoka, az erdőkre nézve egészen megfordítva vagyon, 's itt azt állítom, ha azt akarjuk elérni, hogy jó karban legyenek erdcink, ott a' hol compossessorátus vagyon,

az erdőket feldarabolni, 's' mindennek a' magarátáját külön kiadni nem kell; hanem maradjon az egész erdő egy tagban, 's' határozta meg ahoz érték által az erdőnek fekvéséhez, az élőfáknak természeti tulajdonságaihoz, és a' birtokosoknak szükségeihez képest, milyen erdei manipuláció alkalmaztatható az illy esetben, és az megállapítván, ezen plánum szerint műveltessen és használtasson az erdő, 's' a' proportió ne a' feldarabolás eránt tétessen meg, hanem a' kivágott és ölbe rakott fáknak állandó osztályára nézve; p. o. a' melly birtokos tizenhatod-részét bírja a' Falunak, 's' így az erdőnek is, kapja az esztendőnként a' kivágott fának is ugyan annyi részét 's' a' t. Az illy használás esetében lehet a' Földesuraknak az épület-fákat külön rakatni, 's' ezekkel a' birtok mennyiségéhez alkalmaztatva osztozni. — Én úgy vagyok meggyőződve, hogy minden ember, ki az erdők műveléséhez tsak kevésbé is ért, javallatomat követésre méltónak fogja találni.

Azonban az illy módú regulázás eseteiben, egy terhes akadály és környűállás adja magát elő, az t. i. mit kellessen azon esetekben tenni, ha illy javallatokat előmozdító törvények alkottatnának akkor, midőn már az előtt proportió által reguláztatva valának az erdők? 's' ezen commassáló törvény értelme szerént újab-

ban vétetnének rendbe, és némelly compossessorok már a' magok rátájokat kipusztították, némellyek pedig jó karban tartották fel? Ilyen esetekben más expedienst nem lehet találni mint azt, hogy az egészre nézve ahoz értő által határoztasson meg, hogy hány eszten-dők múlva jöhetnek az illy kipusztított erdők a' jó karban feltartottakkal hasonló, vagy ezekhez közelítő állapotba, 's ugyan annyi eszten-dőkig ne részesüljenek az illy gondatlan gazdák a' közös erdők fajzás és makkolásbeli haszonvételeiben. Igen hasznosan lehetne az illyen egy massában lévő erdőknek makkoltatásbeli 's gubats haszonvételeit kinek-kinek birtokához mérsékelve kiadni; melly erdőbeli gazdálkodás folytatására, a' környűlállásokhoz képest böltsen elkészített plánum szerént, egy közmegegyezés által választott birtokos-társ idő-ről időre felügyelhetne.

Még egy különös eset jöhet elő, mellyet szinte szükségesnek találok itten előhozni, p. o. midőn a' Cúriálisták olly Mező-Városokban, hol szabad adás és vevés vagyon, az illy taksásokkal közösen bírnak erdőt, 's a' taksás házak, kiknek jussok lészen az erdőből fajzani, a' Földesuraság engedelmenél fogva minden nap szaporodhatnak.

Ezen esetben vélekedésem szerént a' cúrialista nem veszítheti a' maga jussát azon sza-

porodható taksások hasznáért, kik egy más Földesuraság jurisdictionátusai. — Ezen környülállásban azt gondolnám legalkalmasabb expediensnek, hogy minden curiára nézve reguláció alkalmával határozatna meg, hanyad-része illeti a' kivágandó öl vagy épületbeli fák-ból a' curiálistát, 's ezen megállapított mértéket, az akármennyire szaporodható taksások száma ne kevesíthetné.

Valóban nagyon jó következései lennének ezen tzélerányosabb erdő-regulációnak. Nem tsak az erdők tartathatnának jobb karban, de a' legelés, és a' rendes felvígyázás is sokkal jobban történhetne meg. 'S a' megkívántató költségeket is lehetne úgy intézni, hogy azok az eladott közös-fa árából jövéen be, a' birtokosok ennél fogva fizetésekkel kevésbé háborgattatnának. Illy regulációk alkalmával lehetne a' Jobbágyság fajzásbeli competentiáját is megállapítani, 's azt rendesen kiszolgáltatni ölfákban.

§. 12.

Azon akadályokról, mellyek kevésre haladt értelembeli (intellectualis) felvilágosodásunkból származnak, a' gazdaság folytathatására nézve. 'S miként lehetne ezen fogyatozásokon legsikeresebben segíteni? (a' gazdaságbeli tudomány theoretica és practica tanításának nagy fontosságáról, 's nem nagy költségekkel alkotható gazdaságos Institutumokról).

Hogy Hazánk egészen felvéve, némelly pallérozottabb Nemzetekkel egybehasonlítva azokhoz képest a' műveltségben hátra vagy on, igaz; de valának minden időben, 's vagynak ma is fiai, kik a' műveltséget gyarapítani, és sok hasznos külföldi felfedezéseket általplántálni Nemzetünk közzé törekedtek. Különösen igaznak lehet ezen utóbbi állításomat találni a' gazdaságos tárgyakra nézve; mindazonáltal meg kell vallani, hogy a' gazdaságbeli szorgalomnak nagyobb felébresztésére tartozó esméreteknek terjesztése, nem történt mind ez ideig olly sikeresítő móddal, mint azt ezen nagy fontosságú tárgy megkívánta volna, 's fájdalom! igaz az is, hogy a' közönség nagyobb részének tisztább belátásait, mellyeknél fogva gazdaságos foglalatosságaikat tzeleányosabban, és nagyobb haszonnal folytathatnák, tudatlanság homálya akadályoztatja. Azon egynehány Uradalmak és Majorságok, hol a' gazdaságos szorgalom virágzatban vagy on, az egész Országhoz képest kis rész. Hogy a' földnek okosabb 's nagyobb hasznot hajtó művelése módjait inkább a' nagy jószág birtokosainál lehet virágozni tapasztalni, mint a' kisebb birtokúaknál és adózó földművelőknél, sőt nem csak magát a' szorgalom gyakorlását, de az arra való törekedést is, okait ennek mint már az első Szakaszban említém, a' kisebb birtokosoknak

szélyelszórt extravillánumaikból hárámló akadályokon kívül az is származtatta, mert ezek kevésbé tehettek pallérozottabb gazdálkodás módjai körül tapasztalásokat, kevésbé vala módjok magokat jó könyvek olvasása által tökéletesíthetni, egyszóval, ignoti nulla cupido. Világos útmutatásul szolgál tehát ezen szomorú tapasztalás arra, hogy az okosabb gazdálkodás módjainak, a' commassatióon kívül, az e' részben megkívántató értelmességnek terjesztésével, morális úton a' nevelés által is elő kell mozdíttatni. Némelly nagyobb gazdaságoknak nyomos folytatásai igen szép például szolgálhatnak ugyan a' Közönségnek, és sokakban felébreszthetik ezen jóknak elérhetését eszköző morális vágyódásokat. Azonban ez olly lassú mód, hogy nagyon későre lehet reményleni illy mód által a' megkívántató hasznos esméreteknek, az egész termesztő közönségre való elárasztását. Ellenkező vélekedésben vagyok tehát e' részben ama' classicus Német Íróval Burgerrel, a' ki ezen dolog eránt nagy betsú, 's köztiszteletet érdemlett „Lehrbuch der Landwirtschaft“ nevű munkája' első kötetjének előbeszédében a' következő módon fejezi ki magát:

Will man ein Gewerbe blühend machen, so Sorge man vor allem dafür, dasz es seinen Unternehmern einen nicht zu kargen, oder zu

sehr gefährdeten Vortheil bringe: nur erst, wenn diese Bedingnisz erfüllt ist, wird die andere Maszregel, die Unternehmer über ihr Gewerbe zu belehren, ihren Zweck erreichen. Beide aber sind nothwendig, nur nicht in gleichen Grade; denn wenn das Gewerbe Vortheil bringt, so wird Jener, der sich damit befassen will, sich selbst alle Mühe geben, sich hierüber die nöthige Belehrung zu verschaffen, ohne das es Noth thut, sie ihm aufzudringen. Es ist aber des eigenen und allgemeinen Vortheiles wegen in einem wohleingerichteten Staate nothwendig, dasz Jedermann Gelegenheit habe, sich über das Gewerbe, das er zu betreiben willens ist, alle nöthigen Aufklärungen zu verschaffen, damit er nicht durch unnütze und kostspielige Versuche sein Vermögen einbüsse, das er zum Betriebe des Gewerbes so sehr bedarf. Längst war man von der Nothwendigkeit einer förmlichen Lehre bei allen Künsten und Handwerken überzeugt, als die Landwirtschaft noch immer sich selbst überlassen blieb; als wenn die verwickeltste Wissenschaft nicht gelernt werden dürfte, und ihr Betrieb überall keiner Verbesserung fähig wäre. Darum ist der Ackerbau mehr zurückgeblieben, wie die übrigen Gewerbe, und es wird uns nun sehr schwer, den groszen Haufen zu belehren, und über die Grundsätze seines Handels aufzuklä-

ren. Der beschränkte Geist des gemeinen Landwirthes gestattet ihm nicht, eine andere Wirthschaft zu betreiben, als die er von seinen Vorfahren gesehen hat, oder wie sie bei seinen Nachbarn geführt wird. Er hat die Landwirthschaft nur durch das Anschauen erlernt; sieht den Grund seines Verfahrens nicht ein, oder bildet sich eine Theorie, die seinen Handlungen entspricht, und ist immer nur ein Nachahmer dessen, den er für klüger hält als sich. Wollen wir daher auf den Betrieb der gewöhnlichen und üblichen Landwirthschaft, so wie sie auf groszen und kleinen Gütern ausgeübt wird, thätig einwirken, so haben wir hiezu nur ein einziges Mittel, nämlich: bessere Beispiele als Vorbilder aufzustellen, die dem groszen Haufen zum Muster dienen, und von ihm mittlerweile nachgeahmt werden; nicht durch Bücher oder mündliche Belehrung ist man im Stande eine Abänderung der bestehenden Wirthschaft, Verhältnisse zu bewirken, denn der gemeine Landwirth ist ein Feind der Bücher; Denken ist ihm ungeläufig, es wird ihm schwer die Gedankenreihen zu verfolgen, und weil mit der Unwissenheit fast immer Dünkel gepaart ist, der jede Belehrung verachtet; so wird unsere Absicht immer vereitelt, wenn wir ihn auf diesem Wege belehren wollen. Alle sogenannten populären Schriften,

über die gesammte Landwirthschaft sind daher unnütz, und nur allein, wenn diese einen abgesonderten Zweig für eine bestimmte Gegend zum Gegenstand des Unterrichtes genommen haben, mögen sie von Vorthail sein, so wenig sich die Arzneiwissenschaft populär machen lässt, eben so wenig lässt sich die Wissenschaft der Landwirthschaft in einem Lesebuche dem unwissenden Volke erklären. Beide Wissenschaften erfordern so viele Vorkentnisse, und so viele Bildung des Geistes, dasz man darauf verzichten musz, den Haufen mit den Grundsätzen vertraut zu machen, und das man zufrieden sein musz, ihn so weit zu bilden, dasz er die für seine örtliche Lage aufgestellten Muster zu würdigen und nachzuahmen im Stande ist.

Ist diese Voraussetzung richtig, und kann die grosze Menge nur durch Beispiele geleitet werden; so musz unsere ganze Sorgfalt dahin gerichtet seyn, unter der gebildeten Klasse des Volkes so viele und gründliche Kenntnisse über Landwirthschaft zu verbreiten, dasz jeder Einzelne aus derselben in seiner Umgebung als Beispiel leuchte, dem Nachbar zum Muster diene, und ihn zur Nachahmung reitze. Der Gutsbesitzer, sein Verwalter, und Pächter, der Pfarrer, u. s. w. müssen daher Gelegenheit haben, während der Zeit ihrer Studien die Grund-

sätze der Landwirthschaft kennen zu lernen, damit sie in der Folge, wenn sie Wirthschaft betreiben sollen, dies entweder selbst zu thun im Stande seyn, oder sachkundige Menschen finden, die es für sie verrichten. — Úgy gondolom, hogy Burger nem egészen helyes szempontból vette fel ezen dolgot. Én magam is vele egy értelemben vagyok azon esetben, ha az előítéletekben megrögzött, 's előítéletek közt nevededett meglett emberek oktatásáról lenne a' szó; de én egészen másunnan tekintem ezen dolgot, 's azt állítom, hogy az ilyen köz-hasznú oktatásokat még a' gyermekeknek elméjébe és szívébe kell igyekezni béplántálni. De hogy lehet ezeket végrehajtani, minekutánna magok a' szülék, kik természet szerint való nevelőik gyermekeiknek, előítéletekkel teljesek és tudatlanok? Valóban egyéb módot gondolni sem lehet mint azt, hogy a' gyermekek az oskolába jártokban kezdetben mindjárt avattassanak bé a' gazdaság kellemetes, és nagy hasznú tudományaiba. Ha a' közönséges falusi oskolákban tanult emberek nagy-korokban is emlékeznek gyermek-korokban szerzett vallásos tudományok principiumaira 's a' t. miért lenne épen a' gazdaságbeli tudomány az, mellynek a' trivialis oskolákban való taníttatása jó következésű ne lehetne? Vélekedésem szerint tsupán illy theoriai úton szerzett esmértek

tehetnék az imitt-amott tapasztalt jó bánás módoknak követésére kíváncsiakká a' gyermeki korból serdültségre jutott ifjakat, tsupan illy theoriai esméretek ébresztenék figyelemre a' kissebb birtokosokat is azon nyomos gazdálkodás, és pallérozottabb földművelés és tenyésztésbeli fogásokra és bánás-módokra, melyeket gyakran látnak, 's a' mellyek mellet gyakran elballagnak, de a' tudatlanság hályoga miatt azoknak hasznait kevésbé látják, 's ezen példának reájok semmi, vagy igen kevés behatásai vagynak. Világos erősségül szolgál ezen utóbbi állításomra azon tapasztalás, hogy sok Helységekben, hol a' Földesuraság némelly pallérozottabb gazdaságbeli fogásokat gyakorol több esztendőktől ólta, a' Jobbágyság még is, vagy a' szomszédban lakó kissebb birtokosok, ha módjokban lenne is, a' jó példát követhetni, alig változtatják előítéletes bánás-módjaikat. Ezen esméretek fogyatkozásának tulajdonítom azt is, hogy azon helyeken is, hol a' commassáció végrehajtatott, még is az illy kedvező helyheztesben gyakorolható pallérozottabb gazdálkodás és földművelés módjai vagy épen nem, vagy tsak igen kevésbé haladtak elő.

Ezen szükséges értelmességnek terjesztését tartotta szemel előtt ama böldegült nagy polgár Gróf Festetics György Ó Nagy-Méltóság, midőn ama világszerte esméreteres Keszthe-

Iyi gazdaságbeli intézetét alkotá. A' gazdaságbeli szorgalmat előmozdító esméretek terjesztésének fontossága ébreszté később ama ditsó-ült Albert Fő-Hertzegeget az Óvári gazdaságbeli Tanító-Intézetnek felállítására. Örökös háladatosság és tisztelet által fogja a' késő maradék is ezen emberszeretetre mutató, és polgári tökéletesedésre erányzott nagy áldozatokat idvezleni. Sok Hazafiak, kiknek kebeleket a' Haza javának előmozdítását gyarapító-érzés melegíti, látták ezen Intézetekben a' gazdaságos dolgokban való felvilágosodás első sűgárait: mindazonáltal ezen intézeteket még is az egész Országra nézve úgy lehet tekinteni, mint olyan jóltévő forrásokat, mellyek egy igen nagy, 's kevésbé mívelt kertnek közepette buzogván, folyamatajai elégtelenek arra, hogy a' kertben találtató mindennemű plántáknak gyökereire hathattak volna termékenyítő nedveségei. Háládatos tiszteletben, 's nagy betsben tartván tehát ama ditsóknek áldozatait, de arra, hogy az egész Nemzet hirtelen tehessen értelembeli tekintetben előlépéseket a' gazdaságos dolgokban, megkívántatna, hogy ne csak egy két helyen szemenként lenne gazdaságos Tanító-Intézet, de állíttatnának fel több helyeken, 's maga a' gazdaság tudománya taníttatna a' legkissebb Oskolákban is. Ama tisztelettel említett két nevezetes Intézetekben, leginkább

már több oskolákat végzett ifjak gyakoroltathatnak, 's így ezeket mintegy felsőbb Tanító-Intézeteknek lehet tartani, mellyekre ugyan elkerülhetetlen nagy szükség vagon, de a' végzetlen nagy hijjánosság e' részben, a' triviális és felsőbb Oskolákban, ú. m. Gymnásiumokban, Akadémiákban találatik. Én úgy vagyok meggyőződve, hogy a' Magyaroknak, mint a' kinek physicali boldogsága a' természetben gyökeredzik, első tudománya a' Hit-Tudomány, második a' természetést, tenyésztést 's marhaorvoslást oktató, szóval, a' gazdálkodást tanítónak kellene lenni, ezzel kellene az Arithmeticát egybetsatolni, és több segédtudományokat, ezeken kívül a' törvényes esméretekét. Ezek után következhetnének reánk hárámolható hasznokat tekintvén a' többi szelíd Tudományok. Vélekedésem szerint az Œconomiát, 's annak segédtudományait az olvasás megtanulása után azonnal kellene a' nevendékeknek, 's azt az oskolából való kikerülésig a' serdülő ifjaknak mindég tanítani.

Nem nagy nehézségeknek meggyőzésével minden nagyobb Oskoláknál lehetne felállítani gazdaságos majorokat, hol a' gazdaságot tanító felügyelése alatt, a' mezei gazdaságnak, tenyésztésnek practicus esméreteiben is gyarapíttatnának az Ifjak. Lehetne ilyen majorokban egy pár jó ménlovat tartani, és egynehány

kantzákat, mellyek a' legjobb fajta lovak köz-
 zül valók lévén, nem tsak a' szaporodás által
 lehetne terjesztteni a' jó ló-fajtákat, de idegen
 kantzáknak hágatása által is. Lehetne itt a'
 Merinóknak infantádó és electoralis fajtájiból
 egy-egy kis seregets két tartani a' maga erede-
 tiségeben, 's innen a' szaporodás eladatván, jó
 fajta törzsök állatokat lehetne venni a' vidéki
 gazdáknak is. Lehetne egy két pár szép szar-
 vasmarhát is tartani hasonló tzélokra; itten
 tanulhatnák meg az ifjak a' pallérozottabb föld-
 művelés és tenyésztés fogásain kívül, a' ker-
 tészségnek és baromorvoslásnak tudományait
 és mester-fogásait. Hány ifjak vonattatnának
 el a' fajtalanság útjától az ilyen nagy hasznú
 és kellemetes Intézetekben való mulatás által?
 hány ifjában fejtődzne itt ki azon nagy tehe-
 tség, mellyet a' természet az ő kebelébe ígé-
 zett bé a' gazdaságbeli tárgyaknak elősegéllé-
 sére? hány ifjak formáltathatnának ez által
 értelmes gazda-tisztekké? hány szüle szere-
 hetne itt magának hasznos esméreket, midőn
 gyermekeit meglátogatni menvén, egyszersmind
 az oskola majorjában is megfordúlna, a' gaz-
 daságot tanító Professorral hasznos beszélgeté-
 sekert folytathatna, némelly dolgokban való ne-
 hézségeit megmagyaráztatná magának, sok hasz-
 nos takarmánybeli plántáknak, és gazdaságos
 szerszámoknak esméretére juthatna 's a' t. —

Úgy vélekedem, ezen gondolatimnak olvasása alkalmával azon buzgó érzésekre fog itten fakadni minden Hazánk javát óhajtó Szüle: bár tsak ezen jókat egykor elérhetnénk, talán a' mi gyermekeink valódibb esméretekkel 's érzésekkel térnének vissza a' Tanító-Intézetekből, mellyre különösen a' mindég alább-alább szálló középsorsú nemesi rendnek lenne igen nagy szüksége. És lássátok Szülék, ezen menyei, a' ti maradékaitokra olly nagy hasznokat és bődögságot árasztó Intézetek, az egész Országra nézve olly tsekélységbe kerülnének, hogy ha azoknak felállítására mi vállainkat öszevetnénk, annak terhét meg sem éreznénk. Száz-ezer pengő forintok az egésznek kivitelére elegendők lennének. Ha felveszem, hogy a' Katholikusoknak és Reformátusoknak tíz nagyobb oskoláiknál állíttatnának fel ezen gazdaságos Tanító-Intézetek és Majorok, a' fent megírt summán mindenik Oskolának lehetne száz hold földet venni, pedig ennyi elég egy kis gazdaság felállítására, mellyben egynehány lovat, és száz vagy kétszáz juhot ki lehet tartani. Hat ezer pengő forintokért alkalmasint meg lehetne a' száz hold földet vásárolni, némelly helyeken talán oltsóbbért is, 's így még minden Oskolának négy ezer pengő forintja maradna fel a' szükséges épületeknek felállítására, és a' magló házi-állatok bévásárlására, mellyeket azonban

a' körül-belől fekvő Uraságok ajándékban is adhatnának.

Vélekedésem szerént az épületeknek nem kellene pompásaknak lenni, hanem gazdaságosoknak, nehogy az ifjak ez által a' fényűzésre szoktattassanak. Ha egy vagy másfél órányi távolságra esnének is ezen Majorok a' Várostól, hol az Akadémia vagyon, az semmit sem tenne, sőt ezen távolság az ifjaknak gymnasticai gyakorlásul szolgálhatna, sok elragadtatott ifjúban a' fáradság, mellyet magának okozná, a' Majorban való sétálás által practicus esméreteknek egybeszerzése végett enyhítené azon tüzet, melly az embert ifjúi esztendőjiben annyira háborgatja. Szóval, azon számtalan haszonokon kívül, mellyek ezen Intézeteknek életrehozásából az egyes személyekre hárámolnának, igen nagy és jó következesek erednének a' Felsőges uralkodó Háza is, és az egész Hazára, sőt még ama legmenyeibb haszon is következne abból, hogy a' megromlott erkölcsök a' munkásság és szorgalom terjedése által javulnának, és több jó characterú emberek formálódnának, és azon nyughatatlanság, melly az élhetetlenségből szokott eredni, kedvező helyzetetésünknek 's állapotunknak fel nem foghatásánál fogva elenyészne, és ezen hitvány nyughatatlanságot az industriának morális nyughatatlansága váltaná fel, mellynek javallatai

után a' fanyar ízű gyümölcsöt termő fák kedves ízű gyümölcsöknek termésére, a' rossz és elfajult házi-állatok jókká, a' kopár mezők gazdag termő-földé változtatnának. Így tzélerányos intézetek, jónál, haszonnál és gyönyörűségnél egyebet nem terjeszthetnének. Illy intézetek által lehetne Hazánknak sok Századokig, sőt a' meddig a' föld golyóbisa ezen mostani formájában marad, tartó bődögságát megfundálni.

Minden kétségen kívül rendkívül valók lennének azon valódi következesek, mellyek az illyetén intézetekből hárámolnának az Országlószékre 's a' Hazára, mert a' practicus esméretek vélekedésem szerént ezen projectumra azon ítéletet mondják: „ez a' mi honni környülállásainkhoz vagy on alkalmaztatva.“ Nagy mértékben segítené ez, a' nemzet morális kifejtődzhetésén kívül annak physical erejét is, mert a' pallérozott mezei gazdaság munkássággal vagy on egybekötve, azon Hazának fiai pedig, kik a' szabad ég alatt sokat dolgoznak, nem süllyedhetnek alá a' puhaság örvényébe, tsak bőségg fog ott uralkodni, mellynél fogva az Ország szükségeit gazdagon lehet fedezni. Ezen bőségg a' földi élet bődögságait fogja tsupán eszközölni, ez fogja azt eszközölni, hogy a' szíves indulatú Magyar, a' szegény ügyefogyottakat gazdagabban ajándékozhasssa, mert hálá az Egeknek, noha nem vagyunk is azon kar-

ban gazdaságbeli tehetőségünkre nézve, mint a' hol állani kellene, nintsen még is egy Haza is a' föld hátán, mellyben olly kevés koldús lenne, mint a' mi szeretett Hazánkban. Az így gyarapított vagyonosságnál fogva lenne módunk jobb nevelést is adhatni gyermekeinknek. Ilyen Intézetek által terjesztett hasznos eszméreteknél fogva kapna mind inkább-inkább lábra a' rend szeretete is. Óh! én nem vagyok elégséges mind azon jóknak előszámlálására, melyek az én javallatomból folynának, de ez még tsak *pium desiderium*, 's talán soha sem fog az megtörténni? Ah! de melly háládatlan Magyar vagyok én, abban kételkedni, hogy ha jó, és követésre méltó javallatom, 's abban a' Státusnak tsakugyan nagy előmenetele vagyon befoglalva, még is annak végrehajtása elmúljon? bé fog az teljesedni az ő egész fényében, 's hogyha az nem fog történni, annak léssen jele, hogy javallatom helytelen vala. — Olly Hazában, mellynek ditsőségesen uralkodó Fejedelme minden valódi előmenetelt a' maga atyai kegyességénél, és nagy hatalmánál fogva elősegíteni, védelmezni és helybehagyni szokott; azon Hazában, mellynek Fijai között olly *classicus hazafiúság* által lelkesítették, találatnak, kik az ő egész esztendei nagy jövedelmeket a' Haza óltárára áldozzák, 's ennek példáját mások is kissebb 's nagyobb mértékben köve-

tik, méltán lehet minden jókat reményleni. — Talán a' jövő Országgyűlésének figyelmét is megérdemlő javallatom, hol a' projectált tsekély summának öszverakását el is lehetne határozni, mi esne egy-egy nemes emberre ebből? vallyon azon bóldog érzés is, hogy a' mi gyermekeink ezentúl a' mi környűállásainkhoz alkalmaztatott szükséges esméretekkel gazdagodva jönnének haza, nem lenne é a' legnagyobb kamatja azon tsekély capitálisnak, melly egy-egy szülére esne.

Ezen Intézeteknek szükséges lenne egy olly felvígyázót rendelni, ki a' hazai környűállásokat esmévén, ahoz képest a' felvilágosodást gyarapító bélátásai lennének; egyszóval, a' kormányt vivő practicus ember légyen. — Azonban még jó oskolai-könyv sintsen: mert mind azok, a' mellyek eddig Német, Magyar és Deák nyelveken kijöttek, nem foglalják magokban azon esméretek, mellyek eddig felfe-deztettek, vagy a' tanításra nézve igen hosszak, 's a' mi honni környűállásainkhoz kevésbé vagynak alkalmaztatva. Azonban könnyű lenne ezen fogyatkozáson segíteni, van ember elég immár, a' ki ezen tárgyokban nagyon járatos. — Az így felállított Intézetek a' Major jövedelmeiből fizethetnék a' Tanítókat, 's a' gazdaság jövedelmeiről folytatott számadások, mellyeknek az Ifjak előtt nem kellene titok-

ban tartattatni, practicus esméretül szolgál-
 nak a' Rationáriában. Itt lenne módja az if-
 júnak hasznos combinációkat tehetni az erant,
 hogy ha 100 hóld földnek ennyi vagy amannyi
 haszna vagyon, meddig terjeszkedhetik ó, ki-
 nek csak kétszerte többől, vagy félannyiból, a-
 vagy negyedrésznnyiből fog állani successiója.
 Talán ez enyhítené sok ifjúban a' fényűzésre
 való vágyakodás indulatját, 's annak erőltetett
 folytatását, és szomorú következéseit sokakban
 megszüntetné.

Valóban nagy fogyatkozást okozott, hogy
 iskoláinkban az œconomia eddig olly lágymé-
 legen vétetett szemügyre. Ezen fogyatkozás-
 nak lehet azon ügyetlenséget tulajdonítani, mel-
 lyet az iskolákat végzett Ifjainkban tapasztat-
 lunk, kik haza kerülvén, a' magok birtokához
 tartozó anyaföldnek szélerányosabb művelésé-
 ről, azon házi állatoknak tenyésztésbeli princi-
 piumairól és fogásairól, mellyekből jövedelmeik
 folynak, semmit, vagy igen keveset tudnak, 's
 több esztendőknak kell lefolyni, míg a' szegény
 ifjú önn kárán, bukásain, a' szédülésből felébr-
 vedve kezdi észre venni, hogy mellyik úton in-
 duljon. De többnyire már ekkor az esméretek
 megszerzéséhez elfojtódik a' kedv, 's így seny-
 vednek el sokan házi-gondok szorongató terhei
 alatt akkor, midőn a' nevelés által szereshető
 esméretek segedelmével böldegül, könnyen, és

egy gyönyörűségekkel teljes pályát lehetett volna tölteni.

Honnunkban esztendőnként egy pár millió Rforintokat érő marha döglök el olyan nyavalyákban, mellyeket tsekély házi-orvosságokkal meg lehetett volna gyógyítani. Nem lenne éhasznos, ha majd minden birtokos, vagy annak gazda-tisztje, sőt magok a' paraszt gazdak között is az értelmesebbek magok tudhatnának ilyen kárvallások esetében segedelműl lenni? Egynehány lapra az ilyen hasznokat költsönöző esméretek lelehetne nyomtattatni a' triviális oskolákban tanulók részére is. Valóban nagy hijjánosságunkra válik, hogy egy kis kézi-könyvünk sins, mellynek útmutatásai szerint a' nevendék gyermekek taníttathatnának. Méltó lenne tehát egy ilyen köz-hasznú könyvetskét szerezni, mellyre ezennel minden Hazáját szerető Magyar, ki érzi magában azt, hogy a' gazdaságos tárgyokban jó esméretei vagynak, felszóllítok. A' könyvnek vélekedésem szerint nem theoriai, de practicus esméreteken kell épülni, mások munkájit igen vígyázva kell követni, mert én azt tapasztalám, hogy sok könyvekben olyanok vagynak, a' mire a' practicus ember elneveti magát. Továbbá jól kell tudni combinálni, mi kivihető nálunk, mi nem? olyanra tanítani a' gyermekeket, a' mi nálunk nem kivihető, hijábavalóság, sőt káros lenne,

valóban ezen nagy fogyatkozások okozzák, hogy sokan a' practicus gazdák közzül iszonyodnak a' könyv olvasásától. A' ki nem próbált practice gazdálkodni, és előlépéseket nem tett, az jó könyvet nem írhat, és mindenben megállható útasításokat nem adhat. Egyéberánt ezen Catechismus formában írott Könyvetskében a' legújabb tenyésztési principiumok legyenek belé foglalva, és némelly marhaorvoslási esméretek is, de mind ezek olly egyszerűen, hogy azt a' gyermekek könnyen felfoghassák, és gyönyörűséggel tanulják. Egyéberánt minthogy a' hosszasság nem tsak a' gyermekek felfogó tehetségével ellenkezik, de az illy könyv drágább is lenne a' nyomtatásbeli költség miatt, a' munka mennyiségére is nagy ne legyen, hogy azt a' szegény ember egynehány krajtzárokért megvehesse. Ezen kívül jónak lát-nám, hogyha még egy kis olvasó-könyvetske is készítettne a' gyermekek számára, mellyben érzékeny mesékben foglalva diatetici, élet-philosophiai, 's a' rend-szeretetet, és gazdasá-gos szorgalmat tárgyazó erköltsi mesék lennének foglalva. Nem lehet elgondolni, melly jó követkevései vagynak a' gyermeki korban illy jó móddal megindított morális és matériális tzelokra való nemes törekedésnek. — Igyekez-zünk tehát Hazafiak ezen nagy fogyatkozá-sou segíteni, nékem szándékom, hogy ha Is-

ten életemnek kedvezend, a' jövő tavaszig a' fent megírt tárgyú munkátskákat elkészítem, 's minden módokat el fogok követni, hogy feleséges Országlószékünket arra bírjam, hogy azoknak a' trivialis Oskolákban való taníttatását béhozatni nagy hatalmánál és kegyességénél fogva méltóztasson. *) Ha szabad az egyes embereknek a' magok dolgában folyamodást tenni az Országlószék magas törvényhatóságaihoz, ugyan miért ne lehetne ilyen köz-hasznú tárgyakban is? Igen fogok örvendeni, ha azok közül, kik felszóllításomra tollhoz fognak kapni, engemet valaki meg fog győzni, 's munkája alkalmasabbnak fog találtatni az enyimnél, inkább óhajtván a' köz-jónak gyarapodását, mint a' magam érdekének.

Tzélerányosnak vélném, hogyha az illy gazdaságos tárgyú tudománykának a' falusi Oskolákban való béhozattatása alkalmával arra is kiterjedne a' gondoskodás, hogy a' Tanítóknak egy vagy két hóldnyi kertek adattatnának, mellyekben némelly hasznos gazdaságos plántákat természetvén, azok körül a' nevendékek is foglalatoskodnának. Az illy kerteknek

*) Ezen szándékom és felszóllításom késztetett leginkább arra, hogy munkámat az a' végre meghatalmazott Kiküldöttségnek ítélet-hozása előtt már nyomtatásban közönségesse tegyem.

kimérését, különösen a' faluknak, commassatió és proportió által való regulázásokkor lehetne eszközölni; de megérdemelné ez a' tárgy, hogy a' regulationális Törvénytzikkelyek közzé is iktattatna bé az, hogy a' Tanítók számára, a' regulázás eseteiben, a' közös földből kötelezessenek a' Földesuraságok, a' környülállásokhoz képest, egy vagy több hólđ földeket is adni. Így lehetne reményleni, hogy az okosan elhintett hazafiúi igyekezetek magvai egykor, az iparkodás mezején, gazdag aratást fognak adni. Így lehet reményleni, hogy az esméretek terjesztése és értelmesség által az a' morális ösztön 's nyughatatlanság, melly az embert dolgainak tselekvő tökéletesítésére unszolja, mind inkább-inkább el fog terjedni, melly minden hasznos dolgokban való gyarapodásnak leghatalmasabb rúgója. Illyen tanítás és nevelésbeli Intézetek által gondolom elérhetni azt, hogy a' gyermekek a' rendszeretethez és szorgalomhoz korán hozzá szoktattassanak, melly egyik legvalódibb tzélja ezen jutalomírásnak is. — Azon könyvetske, mellyből a' gyermek gazdaságos esméreteit, 's erköltsi tudományát tanulgatta, később olvasó-könyvetskéül szolgálna a' közönséges gazdának, ember-korra jutván is, 's az a' haszon, mellyet némelley igyekezőbb, tanúlt esméreteinek munkába való vétele által eszközölné magának, ösztönül szolgálna a'

többiéknek is arra, hogy az illy pallérozottabb fogásokat minél előbb munkába vegye. De bizonyosan kedvező következései lennének ennek az érett-korúakra is, 's a' gyermekek letzkézése, 's közönséges gyakoroltatások alkalmával sok értelmes paraszt tehetne megjegyzéseket, sőt az olvasni tudó talán el is olvasná azt, a' mit fija tanul, 's egy jó következésű próbatétel nagy bizodalmat, 's ez a' jónak követésére unszólo igyekezetet ébresztené. De különösebben sokat használhatnának illy tekintetekben a' Tanítók és Lelkipásztorok is, kik természet szerint jobban megértvén az előadásokat, mind magok hasznos próbákat tehetnének, mind másoknak sikeres útasításokat adhatnának. Ilyen rendbevevése által a' trivialis Oskoláknak lehetne azt is elérni, hogy ezen alsóbb oskolákban, kissebb gazdaságokban alkalmaztatható Gazda-Tisztek formáltathatnának, mellyeknek különösebben a' kissebb Jóság-birtokosok hijjával vagynak, mert a' mint Thaër Albert mondja az Angolok gazdaságáról írt munkájában, Angliában az Árendátorok a' magok fijasit nem taníttatják sokáig, hanem a' külső munkákban dolgoztatják őket, 's ezekből a' félig tanúlt, félig kézi-munkához szokott emberekből igen értelmes gazdák válnak.

IV. SZAKASZ.

Gazdaságos iparkodásaink hasznos kifejtődzhetésének távolabbi akadályairól.

§. 13.

Mit ért a' Szerző a' távolabbi akadályok kifejezései alatt?

Értem ezek alatt azon akadályokat, melyeknek ugyan közvetetlenül nintsenek a' gazdaságbeli szorgalmat hátráltató befolyásai, de messzebről még is eszközölték annak kevésre haladását. Ide tartoznak

1-ször: Hogy a' fekvő vagyonokat örökösen adni és venni nem lehet, továbbá a' zálogoknak, azon tzelnek való meg nem felelését, a' mellyre láttatnak alkotva lenni, és ezekből folyó káros következéseket.

2-szor: A' creditumnak nem léttéből folyó nagy akadályokat és veszteségeket.

3-szor: Az igazságnak hirtelen ki nem szolgáltatásából, és a' politziának hijjános karában való léttéből folyó akadályokat.

4-szer: Folyóvízcinknek, különösen pedig útainknak a' kereskedést, 's úgy mediate a' gazdaságbeli dolgokat is akadályoztató karban való lételet. (Itten elő fogok több javallatokat is terjeszteni).

5-ször: Értem azon megfelejtkezést, melly-nél fogva eddig olly kevés áldozatok tétettek jutalmak osztogatásai által, a' gazdaságos dolgoknak nagyobb forrásban való hozására.

Ezen nagy fontosságú tárgyak eránt a' következendő paragraphusokban fogom észrevételeimet előterjeszteni.

§. 14.

A' zálogoknak azon tzélokra való meg nem feleléséről, mellyekre vagynak alkotva, 's a' vagyonoknak örökösen való el nem adhatásából eredő akadályokról.

Az emberi természetbe vagyon óltva az előmenetelre való törekedés indulatja, 's ha az emberek sorsára egy általános hideg tekintetet vetünk, azt a' habozó vízhez hasonlónak fogjuk találni. Majd felemelkedik egyik az alacsonyáságból, majd rohan a' másik hanyat-homlok alá a' mélységbe. Bóldogot bóldogtalaná, szegényt gazdaggá, gazdagot szegénnyé lenni minden nap lehet észrevenni. — Az előszámlált emberi tulajdonságokon kívül, tulajdona az emberi természetnek az is, hogy az

igyekezet által megszerzett jókat 's vagyonokat biztos állapotba törekedik helyheztetni. Ditső Nemzetünkben eleitől fogva uralkodott ezen tzelra való törekedés, ennek lettek következesei nálunk a' fekvő-jószágok természetéről szóló törvények is. Azon biztosságnak eszközlésére való törekedés, hogy az időfolytával elaljasodott familiák ismét virágzó karra juthassanak, szülte a' zálogokról szóló törvényeket, és az örökös eladásoknak is megsemmisíthetőségét. Hogy ezen intézetnek alapos indító-okai nagyon tiszteletre méltók és nemesek in theoria kétséget nem szenyved, de mennyire meg nem felel ezen intézet a' kívánt tzelnek, a' tselekvő életben tett tapasztalás bizonyítja. Ugyan is tapasztaljuk mind a' mellett is, hogy noha a' zálogok azon tzelra vagynak alkotva, hogy a' familiák a' magok ösiségeket visszaszerezhesék, 's ennél fogva az egykor szerzett birtokokat annál inkább lehessen biztosságba helyheztetni: mindazonáltal eggy ötvenedrésze a' Nemességnek alig birja ösi-jószágait, 's meggondolván azon sok fogyatkozásokat, mellyek a' zálogok állapotjából folynak, méltán arra a' gondolatra jön a' vizsgáló, hogy azt kívánja, bár ezen dolgokban változások tétetnének. Mert minnekutánna természetünkbe vagyon óltva, hogy szerezzünk, úgy az is természetünkbe vagyon óltva, hogy szerzeményünknek megtartására tö-

rekedjünk. Innen eredt, hogy midőn valamit zálogba vet valaki, legelső titkos gondolatjával a' vevő oda dolgozik, hogy miként tehesse azon vagyont, a' mellyet tsak rövid időre vett zálogba, örök időkre magájévé, mind a' mellett is, hogy az elzálogosító félnek tökéletesen megígértetik, hogy mihelyt koppant a' zálogos időnek utolsó órája, azonnal által fog a' jószág birtokába eresztetni. — Az Acquisitornak ezen esetekben ritkán fordul gondolatja és igyekezete arra, hogy miként adjon jobb mivelést földjének, de hogy terhelje azt meg szükségtelen épületekkel, és hogy zavarja azt bé külömbféle involúciókkal, mellyek a' kiváltó felet ijjesszék el attól, hogy a' kiváltást megpróbálja, 's inkább auctiókat szedjen fel, mellyekkel a' további birtokban való maradhatás biztosságba tétetik. És midőn ilyen fogásokkal a' zálogos intézetnek tzelja semmivé tétetik, nagy akadályok erednek ebből a' gazdaságos szorgalom kifejtődésére is. De szomorú következései vagynak ezeknek magának az acquisitornak maradékaira is, midőn osztályra kerül a' dolog, kivált a' falú helyeken a' sokba került, és semmi interest nem hozó, 's így a' gazdaságnak világos kárára lévő épületekkel. Láthatók tehát ezekből az industriának tetemes akadályai, egyszersmind nem szép ábrázatot mutat ezen tárgyakban morálitásunk is, 's hogy a' zálogokat tár-

gyazó intézetekben a' nemzeti demoralisáltas-
 tásnak némelly rúgóji rejtekeznek, nem lehet
 tagadni. De vélekedésem szerént vagyon még
 a' zálogoknak egy igen veszedelmes tulajdon-
 sága is, ha azon practicus esméretnél fogva íté-
 lünk, mellyet a' zálogolások tétele alkalmával
 lehet egybegyűjteni, ez abban áll, hogy ma-
 gában a' zálognak ketsegtető és biztató állapot-
 jában, mellynél fogva az elidegenítő azt hiszi:
 „hiszen majd visszaválthatom még én, vagy
 maradékaim azon vagyonomat, mellyet elide-
 geníték“ nagy, és igen hatalmas vehiculumá
 vagyon befoglalva a' vesztegetésnek. Noha meg-
 esmérem is, hogy nem minden elzálogosító adja
 épen vagyonát a' bővebb költhetés tekintetéből,
 hanem azért is talán, hogy más, több, jobb,
 kezeügyében esőbb jószágot vehessen, 's a' t.
 De a' majoritást vévén fel, úgy vélem, senki
 se fogja tagadni feljebbi előadásaimnak valósá-
 gát. Én esmérek több vesztegető embereket,
 kik ezen reménység alatt adták el vagyonai-
 kat, részenként óltsón, később az illy jó re-
 ménység alatt tett elidegenítések megtétele
 után, a' mi az illy gondatlanoknak természete-
 tekbe vagyon oltva, a' minden józan combiná-
 tió és calculus nélkül folytatott élésmódja által
 ismét békövetkeznek a' szűk környűlállások,
 auctiók szedetnek fel, involútiók tétetnek, 's
 így esik meg osztán, hogy a' negyvenedik uno-

ka se juthat hozzá ősi-vagyonához. Ha örökös adás vevés lett volna, talán felét vagyonoknak az ilyen szerentsétlenek megtartottak volna, és bizonyosan több pénzt kaptak volna egyszerre a' jószágnak örökösen eladott fele-részéért, mint így az egészért apródonként, 's így is elmosdottak jó reménység fejében vagyontól örökösen, még pedig sokkal siralmasabb következtetésekkel. Én meg vagyok győződve, hogy bizonyos, az aristocratiai principiumokkal megegyeztethető feltételek alatt, az örökös adás vevés béhozattathatna a' nemesi jószágokra nézve is.

Továbbá igen különös helyezettetésbe hozza a' mostani szokás, és birtokbeli állapot az embert más tekinteteket felvéve is. Tudjuk, a' világi környülállások melly gyakran messzire viszik szülőtte-földjéről az embert, úgyhogy oda sem vágyódása többé visszatérni, 's talán környülállásai sem engedik. Hátha még a' maradékokat is ezen gondolkozásunk tárgyává tesszük, még inkább sokasodnak ezen érzékeny állapotok. Hány nemes-ember lakik most Magyarországon, kinek ösisége Erdélyben van? hány nemes szántja a' Bánát termékeny földjét, ki a' Tátra töveinél vette eredetét? 's virtuálitásai is itt vagynak 's a' t. Ezek a' mostani mód szerint ha tsak új királyi-Adományokat nem nyernek, soha sem tarthatják ma-

gokat tős, gyökeres birtokosoknak, mert ingadozó jussal bírják vagyonokat, 's bár mennyire bé legyen is borsolva a' köz-mondás szerént a' záloggal szerzett birtok, szemére lobbantatik az illy embernek gyakran: „az Úrnak semmi biztos vagyona nints, mindene tsak fluxum jus.“

Azon feltételek tehát, mellyek alatt a' zálogoknak eltöröltetése megtörténhetne, e' következendők lennének tsekély vélekedésem szerént.

1-ször: Azon Törvény alkotásának dátumáig, a' midőn a' zálogolhatás eltöröltetne, tett zálogokat, mint eddig, lehessen mindennek ezután is visszaváltani.

2-szor: Az örökös adás vevés béhozattatván is, tartsa meg a' nemesi-jószág a' maga természetét, a' szabad nemesi-jószág bírhatása (capacitas possessorii) maradjon a' mostani karban.

3-szor: Az illy eladások eseteiben, az atyafisággal járó prioritások maradjanak fel a' vétel transvestiálhatására nézve. Tétessen kötelességül törvény által illyen vételeknél az atyafiaknak közönséges Vármegye Gyűléseiben való megkínáltatása 's intetése, 's a' ki ezt elmulasztja, vétele semmibe se tekintessen, 's a' vér szerént való atyafi, ad manus judiciarias letévén a' summát, a' jószágot elfoglalhassa. Sőt hogy a' későbbi transvestiálhatás vesztesége

megtéríttessen, az eladások eseteiben a' fatális napok száma hosszabbíttasson meg, p. o. tizenöt napról tétessen harmincz napra, hogy ennél fogva a' vevő szándékú atyafinak annál inkább legyen módja pénzt tsinalhatni. Ezen intézetről való értekezés alkalmával az a' nevezetes kérdés fordul itt elő: hogy a' Fiskusnak a' caducitásokból való jövedelmeit mi fogja kipótolni? Felelet: Tulajdon azon's olyan jövedelmek, mint eddig, mert azért hogy örökös szabad adások és vevések lennének, nem következik, hogy minden ultimus deficiens már préda és vesztegető is legyen, hiszen most sem köthetik meg a' magvaszakadásban lévőknek kezeiket, hogy jószágaikat el ne zálogosíthassák, 's az ilyen esetekben is ha a' Fiskus a' jus regium lateus titulusa alatt mások kezében lévő javakat el akarja foglalni, az investita summát köteles lefizetni. Az örökös adás vevés béhozatala esetében is tehát, az ultimus deficiensekre ascendenseikről szállott vagyonok avicitásoknak tekintetvén, a' Fiskusra szállának az eladás esetében is, tsupán akkor ne kereshetné latens jussát a' Fiskus, ha consensus superinducáltatott a' vevő által a' magvaszakadtól vett birtokra. Ezeknél fogva a' privát petsétek alatt költ örökös eladások kötelezzék a' feleket, de a' Fiskus successiójának ne praëjudicálhassanak. Továbbá a' mi azon jus re-

gium latenseket illeti, a' mellyek actu existálnak, de nintsenek világosságban, legyen jussa a' Fiskusnak azokhoz hozzá nyúlni mint eddig.

A' zálogoknak megszüntetéséből való speculativus szerzeményeknek hijjánosságát kipótolná az árendálás, mellyet a' Contribuensek is egész jussal tehetnének a' nemesi jószágokban is, melly árendáknak állapotját olly közönséges és bódogító karba lehetne tenni, mint az Angliában vagyon, hol élet-időkre is köttetnek contractusok, 's gyakorta az árendásnak fija 's unokája is succedál az árendába. Én úgy gondolom, hogyha a' commassatióval egybetsatolt proportionális regulációk béhozattatnának, 's ez által a' jószágoknak sokkal több hasznot adható természete is, ha valaki bajai miatt summás pénznek öszvetsínálására kényszerítették, 's több esztendőkre kiadná jószágát árendába, 's az árendális summát felkívánná venni anticipative, kapna annyi pénzt jószágának tsak bizonyos időig tartó haszonvételeért, mint most annak elzálogosításáért kapván, egyszersmind birtokától is elesik. Hát ha még azt veszem tekintetbe, hogy p. o. olyan nemesek, kik között már annyira megoszlott a' jószág, hogy nem elégséges egynek-egynek rátája a' kiélhetésre, 's talán más életmódját kívánná választani az ilyen sorsú ember, p. o. árendáskodás, vagy speculáció által akarna él-

ni, vagy egy atya, kinek számos gyermekei vagynak, kiket mesterségre taníttat, midőn kezekre kerül a' kis jószág-rész a' gyermekeknek, mit kapnak az ilyen környülállásban lévő emberek most az ilyen tsekély jószág-részért? valóban nagyon keveset, az örökös adás vevés által azonban nagy betse szereztetődven a' fekvő vagyonnak, sokkal nagyobb áron adhatnák el azt, 's a' bejövő nagyobb summa pénz által meglehet, hogy olly gyökeresen megvethetnék mesterségeknek vagy kereskedéseknek alapját, hogy a' jó fundamentomra szép következéseket lehetne építeni. Újra kérdem, mit kap most egy ilyen esetben elidegenítő ember a' maga kis vagyonaért? Valóban tsekélységet, sőt alig lehet eladni a' jószágot valahogy ezer kínálgatások után.

Úgy vélekedem, hogy ezekből által lehet látni, hogy a' zálogoknak eltörlése, 's az örökös adás vevésnek az említett, 's még jobban tökéletesíthető feltételek alatt való béhozatala által constitutiónalis prærogatíváink teljességgel nem sértetnének meg, sőt ez által a' szerzeménynek biztosságba való tétele eszközöltetne: melly a' polgári lételnek egyik legfőbb tzielja, úgy más részről a' részenként való vesztegetésnek, (mert az örökös adás és vevés esetében meggondolná minden mit tselekszik, 's a' vízeszű ember is, kit most szép szavakkal ke-

tsegtető ígéretekkel a' zálogolásra könnyen reá lehet vinni, ezen esetben gyermekeinek sorsát inkább szeme előtt tartana): és a' zálogokból folyó fentebb érintett immorálításoknak is határ tétetne. De különösen kedvező lenne ez a' gazdaságbeli szorgalomnak boldogabb kifejtődésére nézve is, rendkívül való hasznai pedig a' jószágoknak nagyobb betségben 's értékében mutatná ki magát.

Méltán óhajthatjuk tehát ennyi nagy következésű jóknak elérhetésbeli kívánságaitól ingereltetvén, hogy a' törvényhozó-hatalom ezen nagy fontosságú tárgyra is terjessze ki figyelmét, 's azoknak béhozatala által, egy új nemű boldogító rendszabás szaporíttatna. Én az egész nemesi rendet úgy tekintem, mint egy familiát, mellynek egyenlő interesszéji vagynak, 's hogy ezen javallataimnak bévétele által senki sem károsodna, senkinek a' másik felett praedjudicáló jussa nem történne, úgy vélem minden általláthatja, a' Státusra nézve mindegy akár Péter, akár Pál legyen a' gazdagabb.

(A' mi az Adófizetőknek urbáriális birtokai-
kat illeti, ezek eránt a' józan közvélekedés a'
mostani század lelkéhez alkalmaztatott, a' men-
nyire azt a' Hazában észre lehet venni. Óhaj-
tani lehetne egyéberánt az urbáriális adózások
alá tartozó dézmabeli daciákat vagy készpénz-
re, vagy kész életbeli meghatározott fizetésre

változtatni által, mert ezekben az industriának nagy akadályai vagynak befoglalva; siralmas példáját lehet ennek kivált nedves esztendőekben a' dézmálásnak elkésése miatt tapasztalni. De még nagyobb figyelmet érdemel a' praemio, 's hogy ez a' legszelídebb gyakorlásban is a' kereskedés principiumaival ellenkezik, senki sem fogja tagadni, ki a' kereskedés tárgyával esméretes; hátha meg az azzal való éléseket veszem tekintetbe, lehetne olly eseteket például előhozni, mellyek undorodást okozhatnának. Lehetne példákat találni, midőn a' Földesúr a' praemio ürve alatt maga által meghatározott tsekélyebb áron szedte el a' Jobbágyság természetményeit. Eltúrta a' szegénység ezen könyörületlenséget, félvén, hogy felsőbb helyeken tejendő panasza által üldöztetéseket fog magának okozni. Azonban, hálá az egeknek! illy visszaélések ritkán történnek, de méltán óhajthatják a' józan emberi érzések által felmelegített szíveink, hogy soha ne is történhessenek).

§. 15.

A' Creditum nem létéből eredő, 's a' gazdaságot és kereskedést érdeklő akadályokról.

A' mennyiben ellenemondhatatlan igazság az, hogy mennél jobb áron kél a' természetnek productuma, 's mennél többet vesz be jövedelmei által jószágából: annál több módja vagyon

industriális kinézéseinek 's tzeljainak eleget tehetni. A' millyen mértékben igaz azon állítás, hogy mennél több a' forgásban lévő pénz mennyisége, annál jobb áron kél minden természetmény. — Illy ellenemondhatatlan igazság az is, hogy a' Creditumnak, melly ama kedvező pénz-bőségbeli állapotoknak egygyik leghatalmasabb segédje, a' gazdaságos szorgalomra is igen nagy befolyása vagy on. — De minekelötte mélyebben ereszkednék ezen nagy fontosságú tárgynak fejtegetésébe, szükségesnek találok itten szölli ani arról, mi értetődik ezen szó alatt: Creditum?

Ez alatt értetődik azon hitele az egymással kötö feleknek, mellynél fogva a' költsön adó fél a' költsönt vevő félre nézve azon biztos állapotba tétetik, hogy ha az adós a' kötelezésnek eleget nem tesz, hirtelen, és minden idő-halasztás, 's nagyobb költség vesztegetés nélkül kényszerítettik kötését bétölteni. Ezen, az adó-félre nézve kedvező környúlállásból folyó bizodalom és biztosság értetik tehát a' Creditum nevezete alatt a' világos adósságok eseteiben, és azon bizodalom is, mellynél fogva a' vagyonos és betsületes ember tudja, hogy vagy onában való securitásánál fogva, költsön kaphat pénzt szükségének fedezésére.

Eleinknek, kik a' világos adósságokról alkottak törvényeket, kitetszik jó és engedelmes

szíveknek vonása: mert ők alkalmasint a' következendő módon okoskodtak: A' ki adhat másnak költsön, inkább várakozhat mint az, kit környülállásai költsönözésre kényszeríté- nek, 's ha törvényre kerül a' dolog, halasztani kell az időt, hogy a' szegény adósnak elég ideje lehessen tartozásbeli summáját egybe- gyűjteni. Ez a' gondolkozás módja szülte bizonyosan azon hosszas útat és módot, melly által Hazánkban olly későn lehet jutni a' költsön adott pénzekhez, a' morozitás esében. — És az előhozott alap-principiumnak bár melly szépen fénylő színe vagon is egy részről, mindazonáltal bizonyítják a' tselekvő életben tett tapasztalások, melly elszegényítő, és az igazsággal meg nem egyező következései vagnak annak más részről. A' következendőkkel kívánom tehát ezen némelleyek előtt meglehet különösnek látszó állításomat ellenemondhatatlanná tenni, és kivilágosítani.

A' tapasztalás folyvást élő bizonyysága annak, hogy a' lágyság az erköltsi romlottságot, és a' rendetlenséget inkább éleszti, mint elősegítené. — Ha a' Katona-Tiszt elmellőzi a' szükséges, és a' környülállásokhoz képest helyesen alkalmaztatható fenyítéket, alattvalóji rendetlenekké válnak, és demoralizálódnak: így vagon a' dolog a' Civilis életben is. A' szerfelett való, 's igen érzékeny büntetések-

kel járó pontosságnak, mellyben szinte szükséges a' mérséklést, és az individuumhoz való alkalmaztatást szemügyben tartani, nintsenek felényire is olyan káros következései, mint a' szerfelett való lágyságnak. Valóban azon immoralitást, mellyet a' világos adósságok eseteiben lehet Hazánkban nagy részben tapasztalni, egyedül annak lehet tulajdonítani, hogy a' törvénynek vas kezei késő érhetik utól a' kötelezést meg nem tartó felet, 's annak igazságos fogásai közzül, az alacsonyúl tsavargó félnek sok módja vagyon kisimúlhatni. Illyen kedvetlen következései vagynak törvényeink lágyságának morális tekintetekben. De melly káros következései vagynak matériális tekintetben is, a' következendők fogják bizonyítani.

Minekutánna a' pénzes embernek nintsen abban bizodalma, hogy az adós-fél megadja a' kötött terminusra pénzét, nehezen adja ki kintsét kezeiből, 's így a' megszorúlt ember nem kap pénzt költsön, és gyakran azon szorúlt ember, kinek ötvenezer Rforintig érő fundusa vagyon, ötven Rforintokat hosszú idő lefolyta alatt sem tud öszveszerezni; melly inség ez? melly elkedvetlenítő történetek ezek? Továbbá az, hogy a' Creditor nem biztos a' morozitás eseteiben abban, hogy hirtelen megkaphassa a' maga pénzét, szülte tagadhatatlan a' véghetetlen nagy uzsoráskodást, és a' maszamáták ne-

vezete alatt esméretes pénz-költsönözéseknek sok familiák bődögságát megemésztő lételét. Valóban olly közönséges ezen pusztító szokásnak elterjedése, hogy az uzsorásság szinte tiszteltetik; de ha felveszi az ember, hogy a' pénzes emberek sem capitálisaiikat nem kaphatják meg annak idejében, sem interesseiket nem fizetik rendesen az adósok, fájdalommal kell elismérni, hogy ezekben okokat talál a' vizsgáló arra, hogy az uzsorásságot, mellyet büntetni rendelnek törvényeink, mentse, és azt mondja: „hogy ezeknek létele törvényeink fogatkozásainak természetes és rendes következtése.“ — Szülte továbbá a' creditum nem léte azt, hogy a' nem uzsorás, hanem betsületes capitálisoknak is illő hasznait nem lehet venni, mert interesseit nem fizetik, sőt szülte azt, hogy a' legmorálisabb characterú ember is sokszor betsületes ember nem lehet: mert meglehet, hogy szinte kiadván azon időig pénzeit, a' midőn ő is tartozna másoknak fizetni, 's azt meg nem kapja, már ilyenkor nem fizethet, 's kénytelen megtsalja felebarátját; 's melly rettentés kín mind a' két részről így szenyvedni. — De megtörténhet ez más esetben is, p. o. egy jó birtokú ember jövedelmeiből várván (mellyekre bizonyosan calculálhatott) pénzeket bévehetni, mellyekből kívánta volna tartozását kiélegíteni, azonban egy véletlen eset calculu-

sát meghibáztatta, jövedelmeit nem veheti bé a' gondolt időre, 's a' fizetés terminusa békövetkezett, melly alacsonyok kénytelen az ember magát érezni illy esetben: költsön nem ad senki, mert nints creditum, noha fundus bőségesen van, a' mire lehetne adni, illy sanyarú esetek gyakran a' jó erkölcsű embereket is erköltstelen lépésekre kényszerítik. A' creditum tehát az adósnak állapotjait is főbenjáró képen segíti, tsak fundus legyen mire költsönözni. Szülte továbbá a' creditum nem léte azt, hogy nem tsak azon nagy Uraink, kik a' külföldi levegőt kedvesebbnek tartják a' hazainál, hanem azok is, kik okos gazdálkodások által száz meg száz ezereket és milliokat tudtak és tudnak egybegyűjteni, külföldre küldik interestekre kiadni pénzeiket, hol a' creditum virágzóván, biztosságban vagyon pénzek, 's a' mikor tetszik felvehetik; vagy ha ezt nem teszik, rakáson hevertetik othon, 's midőn ezen rendkívül való summáknak kezünk között való nem forgása által a' pénz szűkinek sanyarúságait érezzük, egyszersmind okoztatik ez által a' productumoknak is a' gazda fáradságait meg nem jutalmazó alacsony ára, 's magoknak a' fekvő vagyonoknak is betstelensége. Valóban igen nagy tiszteletre méltók a' káptalanbeli intézetek azért, hogy felesleg való jövedelmeiket illyen kedvetlen környülállásokban is a' megszorúltaknak

itt Hazánkban adják ki kamatozásra. Ezen szomorú következtetések okozták azt is, hogy itt a' megszorúlt ember, bár milliókig legyen is benne securitás, ritkán kap a' maga emberségére pénzt, hanem vagy uzsorabeli maga megkárosítása, vagy környörületesség, vagy a' barátság útján, azonban a' szabad Magyar embernek vagyona lévén, illő lenne, hogy tsúszás, mászás nélkül is juthatna pénzhez, ha szüksége vagyon, mert én azt tartom, a' hol a' creditum dolga rendin vagyon, inkább a' creditor köszönhet a' betsületes adósnak, kinél a' capitálista heverő pénze, a' rendes és törvényes interestekkel hasznot hajt, mint amaz hajlongjon jobbagyi módon a' creditornak azért, hogy nála néki egynehány százai vagy ezerei vagynak hasznot hajtó állapotban.

Kiki általláthatja tehát, hogy a' creditumnak béhozatalával, az előszámlált pokolbeli inségek megszüntetnének. Ezt pedig egyéb móddal gondolni sem lehet, mint úgy, hogy rész-szerént a' folyvást álló törvényszékek által a' pereknek hosszas folyamatjai megrövidíttessenek, leginkább pedig a' cambio-mercantile Judiciumoknak béhozatala által. Azonban ezen nagy fontosságú tárgyaknak kivitele, már az Országnek több kivivendő nagy tzéljai között a' legelső helyen áll, 's reménységünk lehet, hogy ennek életre hozása mi hamar bé fog

következni. Nékem pedig meg fog a' szelíd indulatú Olvasó, ki már ezen hasznait a' creditumnak esmérte is azért engedni, hogy itten azoknak kedvéért, kik nem jó oldalról veszik gondolóra ezen nagy fontosságú tárgyat, észrevételeimet előterjesztettem. Mert valóban barátságos társaságokban hallani gyakran ennek létele ellen szavakat, hallani nevezetesen azon ellenvetést, hogy a' hirtelen folytatandó igazság kiszolgáltatását különösen a' liquidumokban azért nem lenne jó bé hozni, mert sok ember megrontathatna a' meglepettetés által. Van is ebben egy kevés igazság, a' már megtett adósságokra nézve, de lehetne ezen segíteni azon provisio által, hogy a' sebesebb törvénykezés módjának béhozatala idejéig tett adósságoknak lefizetésére bizonyos meghosszabbított határ-idő rendeltetne, azon esetben, ha securitást tud mutatni az adós, ekkor a' törvénynek hideg szavai ne hajtathassanak ezen határ-időig rajta végbe. Ezt annyival is inkább gondolnám az illendőséget meg nem sértőnek lenni, mert valamint az adós eddig rendszerént calculusba vette azt: ha perbe idéztetem is, majd elhúzó egy pár évekig a' pert, 's az alatt módomban leszek terhem lefizetésére; úgy a' creditornak is midőn vagy uzsorából, vagy könyörületességből, vagy barátságból költsönözött, alkalmasint megfordult az a' gondolat elméjé-

ben, hogy ha adóssa nehezen fog neki azon időben fizetni, midőn a terminus órája koppau, mit fog akkor tenni? Természet szerént ide értvén tehát azt is, hogy az említett jóltévő törvény hozatala után tett adósságokra nézve, ezen előhozott kedvezések nem terjesztetnének ki. Ámbár, mondom, hogy a fentebb előhozott ellenvetésnek a kimagyarázott esetben némimű részben helye lehet, de meg vagyok győződve más részről az eránt is, hogy az adósságok tsinálásának és vízeszűségnek is, ez a szoros és igazságos procedura határt vetne; s a creditum következéseiről gondolkozván, nem tsak azt kell felvenni, hogy a szegény adós megromolhat, hát a szegény capitálista, ki jó reménység fejében kiadta pénzét, nem romlik é meg gyakran, ha a kirendelt időre nem kapja meg pénzét, nem romolnak é meg gyakran azon árvák, kiknek neveltetések ideje alatt jövedelmek tőkepénzé tétetik, midőn magok kezére kerülnek, s pénzeiket egyszerre és summásan meg nem kaphatván, apródonként emésztk el.

Továbbá nagyon kedvező lenne a creditumnak béhozatala, az életre való gazdákra nézve is: mert ennél fogva gyakran szerentsés speculálhatás idején, mérsékelt interes fizetés mellett készpénzhez juthatnának, mellyel kinézéseikhez képest hasznokat eszközölhetnének magoknak. De különösen kedvező lenne a cre-

ditumnak létele a' kezdő gazdákra, kik investi-
 álatlan jószágokba succedálnak. Tudjuk, hogy
 egy instruatlan jószág negyedrésnyi hasz-
 not sem hajt mint az, melly a' helybeli kör-
 nyúlállásokhoz képest megkívántató marhákkal
 és épületekkel vagyon felruházva. Hány esz-
 tendőkig kell most nyomorogni az illy fekvő-
 jószág bőségében, de készpénz szükiben lévő
 embernek, míg valahogy a' szükséges investitu-
 rák tárgyait megszerzi? Ha creditum lenne, az
 illyen ember mérsékelt interesek fizetése által
 pénzre tehetne szert, 's midőn az által az illyen
 emberek kezdetben is mindjárt energiával in-
 díthatnák meg gazdaságokat, mellynek a' kel-
 lemetesebb élés modján, és nagyobb bóldogúl-
 hatás következesein kívül még az a' jó oldala
 is lenne, hogy más gazdáknak felesleg való lá-
 bas józásaik is jobb áron kelnének.

Értekezésem tzélja vezet immár arra is,
 hogy a' kereskedést vegyem szemügyben. Mi-
 dőn tele töltjük a' világot azon panaszainkal,
 hogy nints kereskedésünk, elfelejtjük, hogy ott
 a' kereskedésnek virágozni nem lehet, hol a'
 creditum olly nyomorúlt lábbon áll, mint ná-
 lunk, 's hogy a' creditumnak béhozatala által
 lehet tsak kereskedésünket megindítani, a' mos-
 tani környúlállásainkban is elfogadott és eles-
 mért igazság. Én meg vagyok győződve, hogy
 ha a' pénznek szabadabb forgása lett volna hon-

nunkban, eddig az activa kereskedésnek dítséretes és bóldogító folytatására több Magyar adta vólna magát reá; vagynak mi közöttünk sok kereskedői talentummal és tűzzel bíró emberek, de készpénzek hibázzván, megindúlni nints mivel, fekvő-jószágot pedig illy tzelra használni nem lehet, sem uzsorás pénzel bóldogúlni.

De szükség lenne a' tsalárd adósokra nézve is keményen büntető törvényeket hozni, valóban igen különös, ha jól felveszi az ember, hogy a' tolvajt, ki egynehány Rftokat kilopott valakinek zsebjéből, melly keményen büntettetik törvényeink, azon adósoknak pedig kik álnok útakon kitsalják a' creditoroktól a' pénzt, 's később többnyire színlett pankrótot tsinálnak, 's illyen alávaló fogás által a' betsületes creditort tetemesen megkárosítják, alig van valami büntetése. Személye exequáltatik, 15 napig creditoránál szolgálai módon tartatik, 's azután meghiteltetvén eleresztetik, hogy ezentúl való keresetének felesleg való részét creditorának lessz köteles adni. Húzzon gályát az illy álnok a' többi embereknek rémítő példájára, 's ezen kemény büntetésnek melly orvosló befolyása lenne az álnok tsalárdokra, és a' könnyen gondolkozókra? Azonban a' szerentsétlenségből megkárosodott adósokra a' törvény rigora nem következhethetne.

Valóban itt az ideje, hogy bóltts törvények

által a' creditum, 's ennek száma nélkül való bóldogító következései béhozattatnának. Itt az ideje, hogy ez által azon szennyet, melly Nemzetünknek olly nagy gyalázatjára válik, mellynél fogva a' külföldön a' Magyaroknak törvényeink hijjánosságai miatt semmi credituma nints, magunkról elhárítsuk. Itt az ideje, hogy bólts törvények által e' részben megromlott morálitásunkat megorvosoljuk. — Itt az ideje, hogy ditsó Nemzetünkről, melly a' betsületért annyira ég, 's mindent ezen szempontból törekedik tenni, a' creditum dolgában se kéntelenítessenek a' Külföldiek, kik bennünket annyira szeretnek, tőlünk megvonni. A' creditum lábraállítása által lehetne mind inkább-inkább azt is várni, hogy nálunk is, mint más pallérozottabb Nemzeteknél, költsönöző Intézetek állítatnának fel, mellyekben olly rendkívül való segedelmei vagynak befoglalva különösen a' mezzei-gazdaságnak.

§. 16.

Az igazság késedelmes kiszolgáltatásából, és a' politianak hijjános létéből folyó akadályokról. Előterjesztése némelly tapasztalásoknak, mellyeket a' Szerző a' közép és szegényebb sorsú Nemesség között egybegyűjtött, a' rövidebb törvényes procedurának elfogadására nézve, több elmélkedésekkel, mellyek tapasztalásaiból folynak.

Hogy a' mostani törvénykezésbeli módunk, 's az ezen úton járó kiszolgáltatása az igazságnak késedelmes, sértés nélkül lehet állítani: mert az 1791-diki regnicolare operátumokban is azon igen bölts előterjesztések, mellyek de coordinatione Fororum szóllanak, ezen bajon való segítségre tzeolznak, és hogy ezeknek a' földmívelésbeli szorgalomra is igen jóltévő befolyásai lennének, kétségbe nem lehet hozni. Mert így a' politiai rendtartásoknak jobb karban való jövetelét inkább lehetne reményleni; most, midőn a' Juridicumok a' Politicumokkal egybe vagynak kaptsolva, valóban annyi sok foglalatossága vagon egy kerületbeli Tisztviselőnek, hogy igen ritka individuum az, ki tisztjének eleget tehesen; az emberek azólta nagyon megsaporodtak, 's ezzel a' hívatalt viselőt elfoglaló bajok is, 's a' civilis administratio foglalatosságai is igen megsokasodtak: miólta ezen most fennálló intézetek alkottatódtak. — Most egy Szolgabírónak többre telik protocolluma, mint ez előtt egy Századdal egy egész Vármegyéjé vala. Kívánatos lenne a' gazdaság tekinteteiből az igazság kiszolgáltatásának sebesebb folyása azért is, mert az illy hosszas perbeli folytatás a' felesebb költségeken kívül még igen sok időt is elvesz a' gazdától. Továbbá, hány esetek vagonak, hol industriális előmeneteleinkben való megháboríttatásunkat tsupán a' hirtelen való

igazság kiszolgáltatása orvosolhatja meg. Azonban távol vagyok attól, hogy itt ezen alkalommal a' Megyék hivataljainak mostani, a' polgári szabadsággal olly annyira egyben hangzó módját kárhoztatnám, 's a' helyett talán egy a' Státus jövedelmeit nagyon emésztő Birokráciai plánumokról gondolkoznék. Könnyen gondolhatná ezt rólam valaki, minekutánna fájdalom szavakat lehet hallani a' mostani Tisztiválasztás, és Vármegyék törvényhatóságai ellen; mert noha elesmérem is, hogy a' felsőbb rangú Törvényhatóságok birokriáciai állapotban ellehetnek, a' mennyiben közelébb állanak ezek a' kormány vigyázó szemeihez: úgy más részről meg vagyok győződve, hogy a' Vármegyék Törvényhatóságait legjobban controlle-risálja azon Publicum, melly között a' megyés Tisztviselő a' hivatalos foglalatosságokat exequálja. Távol vagynak tőlem a' fentebbi gondolatok, sőt azon hiszembe vagyok, hogy egy prærogatívánk sem ér fel ezzel, különösen hazafiúi tekintetben, 's a' Vármegyék Gyűléseiben való szabad tanátskozások, költő helyei a' hazafiúi igaz érzéseknek, és morális publicitásnak, egy nyilvánvaló példaadó hely, hol az ifjoknak szívekben a' köz-dolgok eránt való figyelem a' Király 's Haza javára felébresztetik. Továbbá ezen nyilvános vitéztások által a' Tisztviselőknek kantárja a' Publicum kezé-

ben vagyon, itt fészkel az a jóltévő oppositio, melly a' birokra tiákban, hol tsak Tisztviselő teszi leginkább a' Tisztviselőnek az oppositiot, ritkán virágozhat a' Státus javára úgy, mint a' Megyék törvényhatóságainál. A' sokak által helytelennek talált tisztválasztásbeli szabadságnak felséges vólta leginkább kitetszik azon esetekben, ha felvesszük azt, hogy a' minden emberrel köz gyarlóságnál fogva hányszor megeshetik, hogy a' Tisztikarban némelly vétkek eláradnak, mellyek a' Király 's Haza javainak előmeneteleivel, 's a' Nemzet egészének morális existentiájával ellenkeznek, melly rémítő szenyvedéseknek, és kárvallásoknak lenne kitéve ezen esetekben a' Státus java, ha a' szolgáló individuumokat megváltoztatni nem lehetne. — Az időszakonként előforduló Tisztválasztás jussai tehát felébresztik a' Közönségben az igazság tiszta kiszolgáltatására való törekedés mennyei lelkeségét, megtisztítja az eleget nem tevő tagoktól a' Magistrátust új tagoknak választása által, megfrissíti az elszunnyadt közdolgok folyását, és sokakat, kiknek a' természet nagy erőt adott a' hivatalok folytatására, félre vont helyeikből a' hivatal munkás mezejére szállítja, 's ha történik is némellyeknek, kik demeritumot nem tettek, kimaradások, szép körök marad fel mint voksal bíró szabad Polgároknak a' köz-dolgokra befolyjni, 's ezek

áltai gyarapíttatnak azon tagok, kik a' Magistrátusnak hasznos oppositiót formálnak, 's a' melly Tisztviselő magát ezen változásnak lelkeséggel való elszenyvedésére nem tartja készen, és felesleg érzi azt, hogy részére vakot vett a' kotzka, nem méltó arra, hogy illy szabad nemzet díszes tagjának tartasson, 's kételkedem benne, ha azon lelkeséggel szolgált é, a' mellyel kell egy igaz embernek szolgálni, mert az illyet szolgálatjának jó folytatásából folyó érzése nyugodtá teszi. Akkor érdemelne tekintetet az illy kimaradásból való fájdalom, ha a' mi megyés szolgálatainkat elélésbeli módnak kellene tekinteni, ez pedig törvényünknek 's gondolkodás módunknak lelkével ellenkezik. Örülni kell a' Tisztválasztásnak eseteiben mindennek, mert a' ki azt éri, akár úgy, mint választó, akár mint választatott, akár mint kimaradt, egy nemzeti dicső innepet szerentséje vala elérni. Ezekben vagynak érdemei a' Tisztválasztásnak. — Azonban valamint mindennek, úgy ennek is vagynak gyenge oldalai, mellyeket ugyan többnyire nagyító-úvegen szoktak tekinteni, 's ha jól felveszi az ember azokat, más színben állanak elő; így p. o. ritkán történik meg az nagyobb buzdúlással járó zajgások nélkül, de volt é ennek még valaha valami rendkívül való rossz következése? soha sem; azon hibákat, mellyeket vagy a' Státusok ejtettek,

vagy a' Kormányozók, mindég meg tudták még ditsó Fejedelmeink orvosolni, 's az egész láрма egynehány órák alatt elmúlván, vége nagyon mindennek.

Igaz, hogy sokkal szebb, sokkal méltóságosabb lenne, hogyha ezen választások egybeszövetkezések nélkül eshetnének meg, de ki tehet róla; hiszen alig lehet egy ebédet is főzetni egybeszóllalkozás nélkül, a' Házi-asszony főzójével tanátskozás, és előre való kitsinálás után készítetteti el többnyire az ebédet. A' gyermekek ritkán gyűlnek egybe a' nélkül ártatlan gyermeki játékaiknak kedvteléssel való töltésére, hogy elébb öszve ne szóllalkoznának öszvejövedelekről; mindenütt és mindenben nagyon kitsinálás, öszveszóllalkozás, melly tsak azon esetben dísztelen, ha megvesztegetésekkel történik: büntetésre méltó akkor, ha a' Király 's közönséges-társaság hasznai ellen van egybeszerkeztetve, melly ezen esetben akkor történik, ha ügyetlennel 's gyávával foglaltatik el egy derék szolgának helye. Nintsen egy történet is, a' hol ez a' szó fordul elő: választás, és több emberek kezén 's akarattján fordul meg a' dolog, hogy öszveszóllalkozás és szövetkezés nélkül történhessen meg. Ritka az a' Tisztiválasztás, a' hol ez meg ne esne, azzal a' külömbséggel, hogy egyikben többen, másokban kevesebben vesznek részt, melly egymás ellen dolgo-

zó erők következései teszik a választás Inne-
pét tsendesebbé vagy lármásabbá. De sokszor
a köz-dolgok rendbe-vevését más úttal ki sem
lehet vinni; p. o. legyen egy Magistrátus,
melly a maga kötelességét nem teljesítette, 's
's a köz-jó azt hozza magával, hogy ezen indi-
viduumokat ki kell tenni: de ezek magoknak
partiát tsinálnak, 's megmaradásokon erősza-
kosan dolgoznak; mi által lehet az ilyeneket
kimozdítani egyébbel, mint azzal, hogy hason-
ló ellen-partiába állanak öszve az igazak, 's így
vesznek erőt amazokon. Valóban az egybeszö-
vetkezések tsupán azon esetben veszedelme-
sek, ha rossz a tzeljok, 's rendszerént a tzelok
kivitetvén, megszűnnek azok magokban: 's
hogyha az tovább is folytattatik, nem egybe-
szövetkezés többé, hanem liga vagy factio, melly
mindenkor veszedelmes, mert ez már nem tsak
egy tzel miatt tétetik, hanem olly móddal
esik rendszerént, hogy azon személyek, kik
ezen egybeszövetkezésben vagynak, egymást
akár igazságos a feltétel, akár nem, minden
esetre segítik, ez a forrása a Magistrátusok mo-
rálitásbeli degenerálásának, mellyek a Várme-
gyék dolgait sokszor veszedelmes labirintusba
viszik. A Restaurációknak egyéberánt gyakran
igen kellemetlen színt adnak a nagyobb elra-
gadtatások, és díztelen történetek, de hijába,
ezeket nem lehet mindenkor kikerülni, 's az

ilyen történetek leggyakrabban nem előre kiteszített dolgok, hanem a' fátum munkája, 's ez véletlen gyakran díszes történeteket is szül, és vélekedésem szerént az individuumokról való ítélethezásra próbául nem vétethetnek. — Tapasztalni lehet ugyan is, hogy gyakran a' legdíszesebben elválasztott Tiszt a' Publicum javát nem mozdította elő, sőt annak kárára élt, 's mások kik kevesebb szerentsével választattak el, ditsóségesen szolgáltak a' Közönségnek. Jó é az elválasztott Tisztikar? derék é az egyes Tisztviselő? nem a' választás hogy és miként történt vólta határozza meg, de maga a' szolgálat. Legbizonyosabb barometruma ezeknek, a' Publicumnak, azon nép-körnek áldása vagy átka, mellyek között a' hivatalos foglaltságok gyakoroltatnak. A' ki nem ezen dátumokból ítél, hibás, és tekintetet nem érdemlő ítélete.

A' mostani, nem képviselők, hanem az egész vótummal bíró nemesi Közönségnek befolyása által történni szokott Tisztiválasztás módjai által, kikerülhetetlenek tsaknem ezen előszámlált fogyatkozások, 's néha történő dísztelenségek. Szükséges lenne tehát a' Tisztiválasztást képviselőkre által változtatni, ennél fogva az említett nagyobb lárma, és factióknak egybeszerkeztethetése tagadhatatlan hogy kevesebbítetne, 's az egész választásnak szerényebb és

tisztességesebb színe lenne, de vélekedésem szerént az egybeszövetkezések így sem küszöbölthetnének ki egészen. *)

Az előadottaknál vélekedésem szerént sokkal nagyobb bajai vagynak a' Tisztiválasztásnak, 's a' Megyénk Törvényhatóságainak, melyek némellyek által kevésbé vétetnek észre.

*) Az egybeszövetkezések alatt értem azt, midőn a' közelgető Tisztiválasztáskor, különösen a' főbb hivatalokat folytató személyek eránt a' közvélekedés szava egyik vagy másik individuum eránt nyilatkoztatja ki magát, 's ekkor a' választók vélekedése respective megoszlik, az egyik p. o. Pétert, a' másik Pált kívánja Tisztjének, illy esetben rendszerént történnek öszveszóllalkozások, némellyik atyafiát, másik barátját, vagy azon esmerőseit, kik tőle néha talán tanátsot kérnek, szóllítja meg: ki-vel tartasz? tegyük ezt, tegyük amazt. Hogy az illyen öszveszóllalkozás is akadályoztatja a' választási szabadságot, tagadni nem lehet, 's óhajtándó volna, hogy minden választó független lenne; de ez az óhajtott függetlenség valóban tsak ideában lehetséges, nem valóságban, 's azon esetben, hogyha a' választók teljességgel nem tudnák kik fognak candidáltatni. Mert bizony az emberi dolog úgy megy, hogy a' mi történni fog, arról előre beszélgetnek, egyik is, másik is a' maga vélekedését előre kinyilatkoztatja, 's másokkal is azt követtetni a' mit az jónak lát, törekedik, mellyet sokan osztán tsak azért is követnek, hogy a' vélekedését kinyilatkoztató személynek előttük nagy tekintete legyen.

Hlyennek tartom 1-ször azt, hogy azon szent principium ingadozni kezd, hogy a' megyés Tisztviselők inkább betsületért szolgáljanak, mint a' hivatalos foglalatosságoknak megjutalmaztatásából folyó jövedelmekért. A' nemesi familiák között igen megoszlott a' birtok, kevés a' tehetős ember, 's tapasztalni lehet, hogy némelly fáradságának törvényes honoráriumán kívül másra is vágy, 's a' tilalmasban való járást több esetek bizonyítják, hogy most gyakrabban történnek talán mint valaha. Én ugyan nem vagyok azon vélekedésben, hogy tsupán vagyonosabb ember szolgáljon betsületért, mert tapasztalám gyakran, hogy gazdag Tisztviselők is, a' hivatal segedelmével rossz úton más véres verejtékeivel, másoknak mintegy erőszakos megrontásával gyarapították gazdagságok fényét; tapasztalék szegény sorsúakat, kik példás jó erköltsiséggel, 's nagy szorgalommal és ügyességgel szolgáltak a' Státusnak, 's vélekedésem az, hogy valamint a' katonaságnál sokszor azon vitézek, kik tsak azt mondhatják, én Magyar születésű vagyok, és vagyonok nintsen, vitézebbül szolgálhattak, mint a' kinek Dominiumai vagynak; úgy a' civilis szolgálásban is a' szegény-legény szolgálhat, tapasztalni lehet, nagyobb energiával, és nemesebb hazafiúsággal, mint egy nagy vagyonú, 's bátorkodom állítani, hogy nem a' vagyon adja a' jó lelkes-

méretet, talentumot és activitást, de a' természet és nevelés, 's azt sem tartom hibának, ha a' Tiszt törvényes honoráriumát maga sorsán való könnyítésnek tekinti, tsak törvénytelenül ne gyarapítsa jövedelmét, és ne ez legyen ingere szolgálatba való lépésének, hanem a' Hazának való szolgálat ditső érzése. Igaz azonban az is, hogy a' vagyonosabbak között nagyobb lehetőség vagyon ezen virtusoknak sarjadztatására, mert tsakugyan a' szükség sok rosszaságnak szülője, 's a' vagyonosok inkább is adhatnak jó nevelést gyermekeiknek; mindazáltal lehet ezekből következtetni azt, hogy áxiomának nem lehet venni, hogy tsupán a' vagyonos ember lehet a' Státusnak hűséges és ügyes Tisztviselője, 's hogy gyakran igen derék individuumok martzongoltatnak a' kevés vagyonosság miatt, 's hogy sokszor ezeknek érdemlett helyét más ügyetlen vagyonosokkal töltetik bé, fájdalom, szinte lehet tapasztalni, mellyből millyen nagy kárai származhatnak a' közönséges-társaságnak, könnyen el lehet gondolni. Ezekén kívül némelly vagyonosokban gyakorta egy más hibát is lehet észrevenni, azt t. i. hogy a' reájok bízott hivatalt kevésbe veszik, 's nem illó energiával folytatják. Vélekedésem szerént tehát ne a' vagyonosság tekintessen a' Tisztiválasztáskor fő-érdemnek, de a' jó lelkiesméret, activitás, és egyéb megkívántató tulajdonságok, ez

vezérelje a Választók yótumait. Szükséges tehát ezeken kívül gondoskodni arról is, hogy a vagyonosság is mozdíttasson elő, mivel valóban a Státus az adófizetőknek terheit tekintvén, a mostani honoráriumoknál többet nem adhat, ha csak mi Nemesek is nem fogjuk fizetni a Házi-pénztár terheit.

Hogy lehet ezt eszközölni? Vagyon egygy mód, egygy igen nemes, és egygy igen díszes mód, t. i. a gazdaságbeli szorgalom kifejtődését ösztörszörító bilintseknek ösztörszörése által, mellyeket már nagyobbára a fentebbi előterjesztéseimben, 's még a következőkben is tehetségem szerént világosságra hoztam, 's fogok hozni. Hogyha ez meg fog tétetni, úgy a vagyonosság, 's ebből eredő jó következesek, mind inkább-inkább fognak áradni, mellyek most apadásban vagynak; mert noha igaz is, hogy nagyon megoszlott a jószág a Nemesek között, de ha reguláztatni fognak a fekvő-jószágok, minden most jószágaban nyomorgó Nemesnek annyi jövedelmei lehetnek még, hogy a mi nemzeti szokásainkal megegyező, 's általunk különös betsben tartott megyés Hívtalok eránt, az elszegényedésből eredő kifogás elenyészik. Azonban a regulázott jószágaban gazdálkodni is könnyebb, mint a rendetlenül fekvőben, 's inkább távozhat a Tisztviselő házanépétől, 's a ki tagadja, hogy a commassált jószágaban

való gazdálkodás több bajjal jár, mint a' melyeknek földjei, rétjei igen sok darabokban vagynak, 's hogy a' mesgyén belől nem háborított é meg szomszédom, minden földemet gyakorta meg kell visgálnom, valóban nem ért a' gazdasághoz. Továbbá lehet a' vagyonosság híjánosságát még egy mással is enyhíteni: az által t. i. hogy ezen szép szó által: vendég-szeretet, ne kövessünk vesztegetést. Minden Magyar lássa szívesen vendégét, mert ez a' mi legdiszesebb nemzeti virtusaink közzé tartozik, de ezt soha se tegye a' maga megerőltetésével. A' vendég-szeretet alatt nem értetődik az, hogy mindég tömve legyen az embernek háza evőkkel és ivókkal, de az, ha vidéki idegen száll bé hozzánk, tehetségünkhöz képest lássuk szívesen: ezt tegyük akkor is ha barátunk látogat meg, vagy meghívtuk azokat házunkhoz, 's örüljünk emberségeknek; de hogy sorsunkhoz nem alkalmaztatott költséggel tartsuk asztalunkat, ezt a' józan vendég-szeretet nem kívánja, azzal szolgáljunk a' mi házunktól kitelik, 's gyermekeinket általok meg nem rontjuk, és ne vendégünk méltóságához, de a' magunk állapotjához alkalmaztassuk magunkat, betsületes ember nem fog érette neheztelni, sőt tisztelni fog. Így éltek azzal a' mi bölts Eleink is. Sok Tisztviselők ezen gondatlanság miatt szük környülállások közzé jutván, húségtelen szolgáljivá let-

tek a' szükség által kényszerítettén a' Státusnak, 's rendszerént ezen mértékletlenség által tsak a' tányér-nyalók száma szaporíttatik. Bizonyítják ezen fényűzésnek siralmas következéseit sok szomorú példák a' Hazában.

2-szor: Nagy kárára vagynak a' Státusnak a' Tisztiválasztás alkalmával némelly hibás principiumokon épült gondolkozás módjai is: p. o. ha valamellyik öreg Tisztviselő kimaradt, 's van fija, rendszerént ez a' szó fordul elő: consolálni kell ezt az öreget a' fijában, bár legyen az a' hivatal viselésére egészen alkalmatlan. — Tsupán akkor szükséges azt tekintetbe venni, ha az ifjú alkalmas a' hivatalra. Továbbá: ez még fiatal a' hivatalra, ez már érdemesebb, mert idősebb, valóban ezek a' Státus javát nem gyarapítják; vélekedésem szerént itt minden magános tekinteteknek meg kell szűnni, 's hősi lelkességnek tartom, midőn valaki a' Hazának való szolgálat tüzétől élesztetvén, elnyerni a' Hivatal méltóságát törekedik, és annak meg is felel, 's midőn a' privátus életben az engedékenységet, hasznainknak barátinkért, véreinkért való feláldozását igen nagyra betsülöm, a' Tisztiválasztáskor ezen tekinteteknek hideg félretétele szükséges, tsupán az igaz hazafiúság tüzeének illik ekkor lángolni, ez gyarapítja a' Király 's Haza javait.

3-szor: Vagyon még egy nagy hiba vala-

mint a' Tiszti, úgy az országgyűlési Követek választása alkalmával is, melly a' 19-dik Században már igen illetlen, t. i. a' vallásbeli gyűlésnek uralkodása: ezt ne válaszd, mert Pápista, ezt azért mert Református 's a' t. Igazságos akarván lenni, meg kell vallanom, hogy ezen részrehajlást nem igaz hazafiúságot szülő vélekedések nem ok nélkül történtek, mert vala egy idő, midőn még a' keresztyén vallásbeli különböző ritusú Felekezetek között egymás ellen való törés indulatja háborgatá az egytetértést, azonban hogy ezen fanaticus indulat már nagyobbára elenyészett, 's tsupán egyes individuumokban maradt fel, bizonyítja a' tapasztalás, és hogy azt nem mondhatjuk egészen megszűntnek, fájlalni lehet minden józan felvilágosodással bírónak.

Méltónak tartom itt egy papi méltóságnak szavait előhozni, ki, midőn előtte panaszképen beszéltetnék, hogy egy Megyében több Református Tisztviselők választattak mint Catholicusok, azt felelé: barátim! sokkal erősebben áll a' Catholica Religio, mint hogy egynehány Református Tisztviselő azt megingadoztatni tudná; így vagon ez a' Reformátusokkal is. Továbbá hallani ilyen választásokkor: „ezt ne válaszd, mert Mágánás; ezt válaszd, mert Nemes; ezt ne válaszd, mert noha okos is, de nem vagonos, és a' Megye fényét nem fogja pompával fel-

tarthatni.“ Valóban dísztelen, és a' Haza javá-
val egészen ellenkezők ezen hibás vélekedések,
nem a' Kálvinistaságban vagy Pápistaságban,
nem a' gazdagságban vagy pompa-úzhatásban,
's a' t. vagyon a' Követ, a' Tisztviselő érdeme,
hanem az ő lelki műveltségében, jó gondolko-
zása módjában, erős characterében, és szolgál-
latbeli készségében. A' fent írt előítéletek gá-
tolják azt, hogy minél tökéletesebb Magistrá-
tusaink, 's az Ország nagy tzéljainak megfelelő
Követeink lehessenek. *)

Óhajtni való dolog tehát a' Forum poli-
ticumnak a' juridicumtól való elválasztása, és
a' Districtuális Tábláknak egybeolvasztása a'
Vármegyékben alkotandó állandó Törvényszé-
kekkel, mellyek által a' perlekedésbeli commo-
ditás is előmozdítottatna, és az igazságnak is hir-
telenebb való kiszolgáltatása. A' Szolgabírák-
nak bíroskodhatása azonban a' majd alább elő-
hozandó esetekben megmaradhatna.

Vagynak azonban sokan, kik azt állítják,
hogy ezekre nints szükség, 's a' Vármegyék
mostani Törvényhatóságai elviselhetik továbbá
is mind a' politiai, mind a' törvényes tárgyak-
nak terheit. Igaz, hogy lehet azokat viselni, de

*) Reményilem, hogy eltávozásomért bocsánatot ér-
demlek, mert ezen tárgyak az industriát is illetik
messzebről, sok ilyen dolgok fordulnak meg a'
megyés Tisztviselők és Követek előtt.

nem olly szorgalommal, nem olly energiával és pontossággal, mint illene, 's gyakran a' sokasodott terhek miatt a' legfőbenjáróbb dolgokat kéntelenek különösen a' Szolgabírák elmelőzni. P. o. az így vélekedőtől azt bátorkodom kérdeni, tudja é mi az individuális Repartitio? továbbá tudja é az így ítélő, hogy melly rendtelenségben vagon az adózás kivetésének nagy fontosságú tárgya, mellytől függ az adó terhek igazságos viselése? vallyon elégséges é azon Szolgabíró, kinek nagy Districtusa vagon a' juridicumokon, commissáriaticumokon és egyéb politicumokon kívül, még ezen igen nagy munkát is jó rendben tartani? fájdalom! a' tapasztalás bizonyítja hogy nem.

(Noha ezen nagy fontosságú tárgynak folytatásokkal teljes karban léte megérdemelné, hogy észrevételeimet itt az adónak fejenként való kivetéséről, 's ezen tárgyban való káros visszaélésekről is szóljak; de félek hogy eddig is azon megjegyzésre szolgáltatam okot, hogy igen messzire tértem el Jutalom-írásom tzeljaitól. Másszorra tartom fel tehát magamnak azon szerentsét (ha az Isten éltet) 's ezek eránt különösen az adófizető nép javára esméreteimet elő fogom terjeszteni. De legyen szabad a' fentebb előterjesztetteket még némelly észrevételekkel gyarapítani).

Némellyek azért is ajánlják a' mostani sy-

stema maradását, hogy ez által a' perek a' Vice-Ispánok és Szolgabírák előtt folyván, ennél fogva több a' tsekélyül fizetett Tisztviselőnek jövedelme. — Akárki legyen az, ki így ítél, megsérti ez által a' megyés Tisztviselők betsü-letérzéseit, a' felvilágosodott Magyarok nem fogadják szívesen ezen tanátsot, 's illőbb, hogy a' 19-dik Századnak lelkével menjünk elő, 's a' megoszlott vagyonosságból eredő fogyatkozás-
nak helyreütésére jobb mód lessz alkalmasint a' nagyobb industriának megindítása, és a' mér-
téketlenségnek mind inkább-inkább való gya-
rapítása.

Én bátorkodom ezennel úgy is mint Polgár, úgy is mint Tisztviselő még mást is ajánlani, betsület-érző, az igazságot és jó rendet szom-
júhozó Polgár és Tiszt-társaimnak képekben, ú. m. azt, hogy a' tiszti-szolgálatokra nézve sánctiók tétessenek. A' ki meg nem felel seré-
nyen, és illő hűséggel szolgálatjának, rekesz-
tessen ki a' Tisztviselők köréből, 's töltsen
bé helye más alkalmatossal. Individuum van
elé, ki kész a' hivatalra. A' controlleria állít-
tasson fel, melly most egybe lévén kaptsolva
a' Juridicumokkal, Politicumokkal, kevésbé gya-
koroltatik. Illyennek tartanám p. o. hogy az
Al-Ispánok vagy az Al-Ispáni hatalommal ki-
nevezett Táblabírák arra is terjeszkednének
ki, hogy a' Faluk ládáját időről időre vizsgálják

meg, vallyon megvizsgálta é a' Földesuraság, vagy a' kerületbeli Tiszt a' számadásokat? vallyon annak rendi szerént tétetett é meg az individuális repartitio? nem bitangoltatik é a' Falu pénze az előljárók által? meg kellene szabni a' Kiküldtetések határidejét is, hogy mitsoda időn túl ne maradhasson ki a' relatiónak megtelete 's a' t. A' ki több ízben hibázna ezen rend ellen, mint ügyetlen és alkalmatlan tétessen ki. Úgy szinte szükséges lenne, hogy minden Tisztiválasztáskor, a' Tisztek változása esetében Deputációk vennék által a' kimaradt, vagy nyugalomra lépett Tisztól az Actákat, és Inventárium mellett adnák azt által. Különösen kellene ezen gondoskodásnak kiterjeszkedni az Archivumokra, mellyek valóban nem mindenütt vagynak azon hiteles állapotban, mellyet ezen dolognak szentsége kíván. Így lehetne a' Vármegyék Törvényhatóságainak azon tökéletességet elérni, mellyet a' Státus java kíván, mert ez tsak jó rend által eszközöltetik, 's hogy ezen jobb rendtartásnak mediate az industriális tárgyakra nézve is felséges következései lennének, tagadni nem lehet. Találatnak ugyan olyan individuumok, kik mind a' két tárgynak megfelelnek, de ez ritka tünemény, 's ezen dolgok különböző temperamentumú individuumokat is kívánnak. A' törvényes emberek rendszerént tsendes természetűek, a' sok nyug-

hatalansággal járó útazásokat nem kedvellők. A' politiai Tisztnek inkább sanguineum temperamentumúnak kell lenni, kinek tüze legyen járó-kelő foglalatosságait nem restelleni.

Azonban akármilyen jó rendben szerkesztetik egybe a' Tisztviselő-Karnak állapotja, minden hijába lessz, hogyha hatalom is nem fog adadni kezekbe. Különösen a' politiai és gazdaságbeli tárgyakra nézve elkerülhetetlenül megkívántatna, hogy a' kerületbeli Tisztviselők a' kártételek és politiai rendek megsértése eseteiben, a' rendháborító Nemesek ellen summarie procedálhatnának, 's rajtok a' birságiumokat, vagy kártételek betsárát, kihalgatván mind a' két feleket, azonnal exequálhatnák. Valóban ezen provisio hijjánossága miatt a' jó rend nem állhat fel, 's a' betsületes emberek a' character nélkül valóknak mintegy alájok vagynak vetve; 's midőn a' nemo, nisi legitime citatus 's a' t. törvénynek határtalan széles kiterjedésben és állapotban való maradhatását a' szabadsággal megegyeztethetőnek gondolják némellyek, megfelejtkeznek az így ítélők, melly siralmas következése vagon ennek a' személyes és vagonbeli biztosságra nézve sok esetekben. Lehet különösen azt a' gazdaságbeli dolgokban tapasztalni. Sőt az igazságnak hirtelen való ki nem szolgáltatathatása miatt gyakran a' megkárosított maga is elkeseredvén, kártévővé té-

tetik. Hogy ilyen esetekben a' polgári Tisztviselőnek adatott nagyobb hatalom szabadságunkat meg nem sértené, nem szükséges magyarázni annak, a' ki tudja, mi a' valódi szabadság. Olly Tiszt hozván az ítéletet, kit magunk választunk, olly törvény értelme szerént, melly a' törvényhozó Hatalom által képviselőink befolyásával alkottatott, olly esetekben, midőn a' megsértett félnek tsupán a' legrövidebb úton való igazság kiszolgáltatása enyhítheti sérelmeit, a' szabadsággal ellenkező nem lenne, sőt a' mostáni állapot ellenkezik azzal, mert a' hosszas út, a' halasztás, az ilyen esetekben a' vétkesnek, a' kárt tevőnek kedvez, és tsupán a' nyomon következő büntetés tarthatja az excessusokra hajlandókat zabolán. De nem tsak a' kártételek és rendek megrontása esetében lenne szükséges a' kerületbeli Szolgabíráknak azon hatalmat adni, hogy summarie szolgáltatassanak igazságot, de a' világos és midennémű adósságok eseteiben is bizonyos summáig, p. o. száz Rftokig. Valóban igen szükséges lenne ez a' hatalom, mivel sok szegény ember nagyon megromlik a' terhes perbeli taksák fizetése által, sok pedig igazságát tsupán a' Prókátornak fizetendő taksa nem léte miatt sem keresheti, s ezen hatalomnál fogva, a' kissebb summájú subsidiumokat, és köz rendtartásra megkívántató költségeket megadni nem akarók is kön-

nyen szoríthatnának kötelességeiknek teljesítésére. Azonban ezen rövid procedura mellett felmaradván jussok a megítéltetteknek extra dominium appellálhatni a Törvényszékre, a hová a sérelmét érző instantiationaliter recurrálván, hozzá tsatolván ahoz a Szolgabíró által kiadott Ítéletet is, mellyben a species factinak benne kellene foglaltatva lenni, a Törvényszék által való kihalgatás megtétetvén, az ítélet a recursus hátára tétethetne fel, s a reexecutio esetében az esedező-levélre tett indorsáta által venné a Tiszt a rendelést, mellyről meghatározott idő alatt relatióját köteleztetne beadni. — Megmaradhatna tehát a nemo nisi legitime citatus s a t. törvény, de mérsékelve, t. i. az előhozott esetekben is természet szerént köteleztesen a bíró a feleket hivatalos levele által meghívni, de a kihalgatás és ítélethozás ne húzódjon esztendőig, hanem egynéhány óráig vagy napokig.

Továbbá szükséges lenne a Statutumok állapotján is egy jóltévő változtatást tenni, mert valóban a realis securitásnak nagy kárára vagon az, hogyha p. o. egy Communitás a határbeli rendtartások eránt előre kihirdetett tanátskozásokat tartván, a melly Nemes a határozásban megegyezni nem akar, most kényszeríteni nem lehet azt, hogy tartsa a rendet; s kik szoktak rendszerént az ilyen magokat

ellene szegezők lenni? többnyire a' legnagyobb rendetlenek, 's ímé itt is a' rendszerető embereknek kelletik szenyvedni. Vélekedésem szerint tehát, a' Statutumok tételéről jó lenne törvény által megállapítani, hogy midőn a' birtokosok ilyen rendet tesznek magok között, elég legyen annak kötelező erejére nézve, ha a' birtokosoknak megjelenő számosabb része megegyezik a' határozásban, 's ez kötelezze a' meg nem egyezőket és meg nem jelenőket is.

Nem lehet eléggé kimagyarázni, melly jótévő következesei lennének ezen értelemben szólló törvényes rendszabásoknak, 's hogy ezeket a' nemesi rend a' legnagyobb örömmel fogadná, minden, ki a' közép-rendű és szegényebb Nemességgel esméretes, igaznak fogja találni. És ezen civilisált gondolkodása módját a' Nemességnek kinyilatkoztatni a' legszentebb kötelességemnek esmérem, 's távol lévén tőlem minden sértés indulatja, bátorkodom állítani, arról, hogy az előhozott szükséges rendszabásoknak törvényvé való alkottatásának örömmel való fogadására, hajlandó é a' nemesi Közönség? és hogy szükségesek é ezek? mi a' Tisztviselők, kik hivatalos foglalatosságainkat közöttök töltjük, közöttök élünk, és sorsunkhoz képest is ezen rend közzé tartozunk, legjobb útasítást tehetünk. De lehet állításomat történt dolgok-

kal is erősíteni, mellyek az ilyen jóltévő, az industriát, a' reális, és personális securitást, szóval a' magasabb civilisációt előmozdító rendszabásokra való vágyakodást bizonyítják. Ugyan is ritka Helység az, hol számos Nemesség lakik, hogy a' Hadnagyi-Székeknek magok szántszándékosan ne adnának a' Nemesek olyan hatalmat, hogy az ilyen kártételek, mezei és egyéb politiai rendtartások, 's apróbb adósságok megvétele eseteiben, az igazságot röviden szolgál-tassák ki. Azonban fájdalom ezen jó rendtartás gyümöltseivel az illy Communitásokban a' betsületes gondolkozásúak is nem mindenkor élhetnek, mert a' melly Nemes az ilyen privata provisiókban meg nem egyezik, azon rendszabásokat nem köteleztetik megtartani, 's tapasztalni is lehet, hogy minden communitásokban ezen fávort használó kitsapongók találatnak. Tésznek gyakran némelley alacsony gondolkozású Törvénytudók a' legbetsületesebb szegény Nemesekből is felloholásaik által rendháborítókat. 'S imé itt vagon egyik fészke annak, hogy a' Helységekben és határaikban ritkán vagon jó rend.

Itt vagon azon botránkozás köve, melly-nél fogva nem ok nélkül tétetnek azon ellen-
vetések, hogy törvényeinkel nem férhezhetik meg a' magasabb civilisáció. Valóban örömmel tészem közönségessé, hogy én az industriára,

és nagyobb civilisátióra való hajlandóságnak kifürkészésére tett tapasztalásaimnál fogva merem állítani, mint már feljebb is említém, hogy ajánlásaimnak elfogadására a' középszerű és szegény Nemességnek igen nagy hajlandósága vagyon. Midőn ezen sorokat írom, egy Comunitásból érkezék lakomba vissza, hol nyóltzvan nemes Háznépek laknak a' magok szabad jószágaikban, 's közöttök a' Hadnagyi-Szék régebben virágzik, mellyet némelly jó rendszabásokkal gyarapítani magam is törekedék. — Ezen Helységben szinte vagyon egy pár ember, ki a' közrendet megtartani nem akarja, 's némelly criminális tetteik miatt tiszti-hatalommal procedálván ellenek, ugyan akkor, az egybegyűlt számos Nemesség között hallám minden felszóllítás nélkül ezen önkényesen előhozott köz óhajtás szavait: Bár tsak az Isten azt adná, hogy olyan törvényt alkotna az Országgyűlése, mellynél fogva az ilyen elvetemedett emberrel is könnyen és rövid úton lehetne banni, 's az ártatlan, a' megkárosított részére az igazságot kiszolgáltatni. Hallám nem egyszer betsületes köz-nemesek szájából, hogy bár tsak olyan törvények alkottatnának, mellyeknél fogva a' tolvajkodás, a' szántszándékos gyilkosság és gyújtogatás eseteiben, az illy elvetemedetteket személyekre nézve (felmaradván gyermekeikre azonban a' nemesség jussaival való

élhetés) meg lehetne fosztani. Hallám tiszteletre méltó Öregektől, kik ugyan tsak az ekeszarva mellett nevedtek fel, de igaz magyarság lelkesíti kebleket, hogy ilyen rossz emberek miatt kissebbítették Uram az egész Nemeség betsülete, az ilyen elvetemedhetéseknek számos példái fogják egykor eltemetni ditsó nemesi szabadságainkat, mellyeket Eleink hősi tettekkel szereztek. Illyen tiszteletre méltó kifejezéseket és beszédeket barátságos circulusokban úton-útfélen, 's minden részeiben lehet a' Hazának hallani.

Igen szükséges lenne tehát bizonyos gonoszságokért a' Nemeseket prærogatíváiknak elvesztésével büntetni, p. o. a' szántsándékos hideg meggondolás után tett gyilkosság, rablás, állortzásság, gyújtogatás és tolvajság eseteiben. Nem értem hát ide a' vak történetből esett emberöléseket, sem a' verekedésbeli szerentsétlenségeket, mert a' tüzes temperamentumú, egyébiránt legjobb charecterű, kivált ifjú Magyarok, gyakran belé keveredhetnek a' verekedésekbe; ha az illyen legényt valaki pofonüti, visszaüti az, ha mindjárt meghal is, mert kissebb 's nagyobb mértékben lelkesített heroicus characterellen való dolognak tartaná azt zsebre tenni, és egy hosszú instántziával végezni el a' dolgot. Zaboláztassanak az illyen vétkek az előadottnál kissebb büntetésekkel. — A' heroicus

charactert határtalanúl elnyomni nem kell. —
 A' fentebb megírt esetekben tehát a' személyes Nemességnek elvétele hatalmas orvosi-szer lenne a' betsület érzésnek illő fényben való tartására, melly az aristocratiának legerősebb oszlopa. Valóban a' gázolás, prærogatíváknak fityogtatása által nem erősítjük aristocratiái állásunkat, de azzal mennél inkább meggyőzzük az alsóbb classisokat a' felől, hogy mi nem tsak név szerént, de valóságos Nemesek vagyunk; és midőn némelleyek az exáltált büszkeség, kevélység, és másoknak lenézése által gondolják az aristocratiái prærogatíváknak állandóságát, fényét fenn tarthatni, én az ilyen emberekben magának az aristocratiának legnagyobb ellenségeit tekintem, mert azok által tsak az ellenségek szaporíttatnak. Nemes büszkeséggel (t. i. hogy alacsonyyságot ne kövessen el a' nemes) kell bírni az aristocratiának, kell auctoritást is mutatni különösen akkor, ha a' könnyű elméjű, vagy ravasz és rossz characterű ember ki akarja játszani, vagy megsérti, de a' betsületes és jó indulatú emberekkel humánitással kell bánni; ezeket tartván szemügyben, örökösen állani fog az aristocrátia. Sőt a' ki az adófizetőt betsületében szóval vagy tselekedettel méltatlanúl megsérti, (melly eseteket a' criminálitás rájárára húzni nem lehet) a' homágium vivumnak rövid úton való megvétele, 's a' meg-

betstelenítettnek való szolgáltatása által kelle-
ne büntetni. Így lehetne azon sok inhumáni-
tásoknak gátat vetni, a' mellyeknek, fájdalom,
példájit majd minden nap lehet tapasztalni.

Míg tehát az előadott rendszabások nem
fognak megtéetni, vélekedésem szerint nem
csak a' gazdaságos szorgalom fog a' visszaélhe-
téseknél fogva igen sokat szenvedni, de az
óhajtott politia sem fog azon jó lábon állani,
melly által a' rendet, rendszeretet, szemé-
lyes és vagyombeli biztosságot valódi módon
eszközölni lehessen. Nem lessz az aristocrátiai
rend azon erős állásban, azon fényben, mellyet
annak méltósága és szükséges volta kíván, ha
a' rothadásnak indúlt tagoktól meg nem lehet
tisztítani.

Én tehát ki tsupán a' practicus esmérete-
ken szeretek építeni valamit, és ki szegényebb
Nemes társamtól nem iszonyodom mint né-
mellyek, velek örömet beszélgetek, és mulla-
tok a' nélkül, hogy gyengeségeikben részt ven-
nék, bátran merem állítani, hogy ők mind azon
liberálisabb, 's a' józan civilisációt előmozdító
tárgyakat, mellyeket a' commassációról, a' ne-
velésről, a' jószágok örökös adásáról, a' coor-
dinatio fororumról, és az erköltstelen Neme-
seknek nemesi szabadságaiktól való megfosz-
tásáról, 's egyéb már eddig is előterjesztett,
és még terjesztendő intézetekről előadtam,

örömmel fogadnák, annyival inkább hajlandók erre a' tehetősebbeknek józan 's nagyobb része. Ezen tárgyakról én valamint vagyonosabb, úgy szegényebb sorsú Nemesekkel is úton-útfélen beszélgetek, 's azon erősségeket, mellyeket ezen munkámban, a' fentebb előhozott tárgyaknál nyilvánvalóvá tettem, bár megvalljam is, hogy némelleyek sokak előtt új dolgoknak látszattak, de mivel sikeres előmeneteleket és morális igazságokat láttak azokban, örömet és szívesen halgatják, 's buzgó óhajtásra fakadnak. Ezen köz-vélekedésnek igaz vagy nem igaz volta felől bátorokodok mindent, kit ezen tárgy interessál, felszóllítani, hogy próbáljon több Nemesekkel beszélni azon tónussal, a' mint az individuumnak sorsa hozza magával, leginkább populáriszsal, meg fog győződni állításom igazsága felől, vagy pedig még a' következő feleleteket fogja kapni: „Én Uram megnyugszom benne, a' mit fognak végezni.“ Vagynak ugyan olyanok is, kik azt mondják: „jól vagyunk mi így is;“ de meg kell az ilyen embert vizsgálni, alkalmasint azt fogja tapasztalni a' kérdező, hogy az így felclőnek semmi baja sints ugyan, de tsak magáról ítél, nem a' közönség dolgáról, holott a' Státus javáról lévén szó, nem az egyes személynek, de az egész testnek állapotjáról kell ítélni. Találatnak olyanok is, kik azt állítják: „ezek az újítások

nem nekünk valók, azoknak semmi jó követkevései nem lennének.“ Kik az így ítélő emberek? Ollyanok és azok, kik magokról azt hiszik, hogy Minerva minden böltsességét az ő agyvelejekbe alkotta bé, azonban ezen elbizakodottságnál fogva, nem törekedvén a' Világgal előmenni, a' helyes és practicus esméretekben tisztességesen hátramaradtak.

Szóllok immár az Úriszékekről is, mert nekem úgy látszik, hogy ez által is hosszabbítatik az igazság kiszolgáltatása, 's ezen tárgyról több észrevételeket lehet tenni, mellyek a' nagyobb figyelmet megérdemlik. Ha felveszem egy részről, hogy millyen szép élet vala a' pátriarchális élet, midőn a' Fő, Alattvalójinak dolgait maga elintézhette, ezen meggondolás arra bír, hogy az Úriszékeket, mellyek bizonyosan a' pátriarchális systemának maradványai még, magasztaljam: de ha más részről meggondolom, mennyire elhagytuk már a' pátriarchális élet módját, mennyire szaporodtak az interessék, mennyi önn haszon vadászásbeli kedvetlen eseteket szült és szül helyyel-helyyel az úri-székebeli hatalom, ellenkező vélekedésre kell térnem, és hogy annak mérséklése által a' földesúri hatalom semmit sem veszítene, meg vagyok győződve. Ha felveszem, hogy az Úriszéken folyt panaszoknak forum superrevisoriuma vagyon, melly forumnak bíráji szinte Aristocraták, nem

látom miért kételkedjen a' Földesúr abban, hogy igazsága kiszolgáltatik é? ha épen ezen Bírak előtt kezdődne is személyét interesszáló pere, nem a' maga tulajdon, vagy képviselőji bírósága előtt. De erre azt felelhetné eggy valaki: „ha Jobbágyomnak bírāja nem lehetek, sokat derogálok a' magam auctoritásának.“ — De vallyon nem sokkal fontosabb é ezen észrevétel: „ha a' Földesúr azon Törvényszékben nem bízik, a' melly tsakugyan forum superrevisoriuma az Úriszék ítéletének, megsértetik ez által nem tsak a' törvényszékek méltósága, de minden tagok is, kik a' Törvényszék bírószkodhatóságában részesülhetnek, t. i. az egész aristocratiai test (azonban maradhatna a' Földesúr bírószkodhatása azon esetekben, midőn magok a' jobbágyok között vagyon a' kérdés, a' mérséklést azon esetre gondolván tehát, midőn az Úr és a' Jobbágy között vagyon panasz). Úgy vélem, hogy ezen kifejezéseimmal némelly Földesúr megsértettnek fogja magát találni, kinek lelkiismerete nyugodt, hogy soha úriszékbeli hatalmával vissza nem élt. Nem is értem én ezeket az Urakat, tsak a' rendin túl ment eseteket, 's épen azért gondolnám jónak ezen hatalom mérsékelését, mivel az Úriszék olyan hatalom, mellyel az egoista könnyen vissza is élhet. Hátha még azt veszem tekintetbe, hogy sok jó characterú nagy Földesúr, ki azt hiszi,

hogy Dominiumaiban rendin megyen a' dolog, ha azt tudná mit követnek el gyakran némelly zabolátlan Tisztek, (nem értvén a' jó gondolkozású és betsületes Tiszturakat itt, ezek megbetsülhetetlen kintsei egy Uraságnak, hanem a' hibásokat) a' szegény Jobbágysággal, tudván azt, hogy panaszaiknak elnyomására mennyi hatalmok vagyon, másként gondolkoznának. — Ezen kedvetlen környűlállásokat neveli még az is, hogy külső egybeszerkeztetésénél fogva az Úriszékről a' megítéltetett Alattvalók azon esetben is, midőn a' legigazságosabb ítélet hozatik ellenek, azt hiszik, 's azt lármázzák, hogy nem igazságos az ítélet, mert interessátus Bíráji valának.

Én gondolom, hogy midőn ezen soraimat fogja olvasni némelly Földesúr, azt fogja mondani, ennek az embernek bizonyosan egy telke sinsz, azért beszéll az Úriszék ellen. Az így gondolkozót hogy azon alkalmatlanságtól megmentsem, hogy utánna tudakozódjon hány telkekre mehet birtokom 's a' t. e' részben kívánom fáradságától megkímélleni, 's azt felelem: noha én is a' magam szabad nemesi jószágomban termett kenyereket ettem mind ez ideig, hogy egy századrésznyi telkem vagyon csak, legyen a' velem ellenkező értelemben lévőnek p. o. hatvan faluja, mihelyt azt elesméri, hogy az Úriszékeknek mérséklése áldozat, úgy én

mint kis birtokú sokkal többet áldozok akkor, midőn azt mondom, szűnjön meg bizonyos feltételek mellett az Úriszéknek hatalma, mint az, ki illy környülállások között azt mondja, ne szűnjön. Mert vélekedésem szerént, midőn ez előtt egy pár esztendővel Frantziaország-nak nemes érzésű fiai, ama' nagy ember Generális Foi-nak, ki hólta után tsak kardját hagyta successióba, gyermekeinek jó karba való helyheztesére nemzeti háládatosságból önkényes ajánlásokat gyűjtöttek egybe; azon nagy summák között, mellyeket ezen hazafiúi tette áldoztak a' hazafiak, a' legdíszesebb áldozat az vólt, midőn egy napszámos az ő keresett napszámját az ajánlásokat beszédőnél az elhúnyt nagy Polgár gyermekeinek felsegállítására erővel befizette. *) Hallám némelylektől ezen tárgy-

*) Nagy tökéletlenségre mutat az sokakban, hogy ha illy kedvezésekről hall mást szólnani, erősségül azt hozza fel, bírnál tsak te annyival mint én, másként gondolkoznál. Igaz hogy magam is jobban szeretnék sok ezereket húzni esztendőnként vagyonomból mint keveseket, de hogy a' nagyobb tehetőség józanokosságomon 's moralitásomon erőt vehetne, mint gyáva hihetném, mint nem az, tagadom. Mennél többje vagyon valakinek, annál inkább köteles nemes áldozatokat tenni, 's idétlen szülemény, ki illy helyheztesben azt nem gyakorolja, valamint az is, ki azért, hogy ő gazdag, a' szegényebb sorúakat lenézi. Mennél többet adott valakinek a'

ról való beszélgetés közben: „hiszen csak engedjünk jussainkból, majd elenyésznek azok osztán mind, 's ledűlnék az egész aristocratiai jussok is utánna.“ Azonban engedjen meg nékem az így gondolkozó, hogy a' következőt felelem néki: Én ezen erőt mutató vélekedésben a' legnagyobb erőtlenséget és félékenységet veszem észre, mert azt hinni, hogy ha az ember valamit enged, már ez által egész létele őszveroskad, valósággal a' legnagyobb gyengeség. Gyakran az engedés által erősödik az állás, 's a' nem engedés által gyengül, és megfordítva. — De hogy ezen tárgyakban, mellyekben itt az engedést ajánlom, inkább erősödne állásunk, meg vagyok győződve, 's azt bátorkodom állítani, hogy vége a' Magyarországi aristocratiának akkor, ha mi olly gyengék vagyunk, hogy ilyen semmi materiális károkat nem következtető, csak morális erőt kifejtő engedés után is attól tartunk, hogy alkotmányunk őszveroskad. — Az aristocratiának erős állása az emberi természetben vagyon megfundálva, minekutánna az agyvelőkben az eszet, a' szívekben az érzéseket, az egész testi alkotmányban a' tehetéseket nem egy mértékkel adta a' természet:

szerentse, annál több hálával tartozik a' Mindenhatónak. Ha kevély, világos jele annak, hogy szerentését nem érdemli.

következik, hogy magok között ezen tulajdonságokkal bíró teremtmények között is megkülönböztetéseknek és rangoknak kell lenni. — Innen lehet a' respublicáknak elébbi vagy utóbbi öszveroskadását következtetni, hol a' nagy érdemeknek megkülönböztető jutalma nintsen, sőt az irigység dühössége háborgatja azt, bizonyítják ezt a' Görögök ostracismusa, Róma történetei, és Frantziaország esetei. Látható tehát az előadattakból, hogy az Úriszékek által nem csak hosszabbítatik az igazság kiszolgáltatásának útja, de más észrevételeket is lehet itt tenni, mellyek különösen a' Törvényhozók figyelmét megérdemlik, 's orvoslást kívánnak.

§. 17.

Útainknak 's folyóvizeinknek a' kereskedést megakadályoztató karban léttek felől: és némelly javallatokról, mellyek által azokat jobb rendbe lehetne hozni. — Hogy az útaknak 's folyóvizeknek rendben léte gazdaságos tekintetekbe is nagy következtetésekkel teljes tárgy, kétségbe nem lehet hozni, mert midőn egy részről az utak a' természetményekkel való kereskedésre nézve nagy befolyással vagynak, 'a' folyóvizek a' hajókázáson kívül, még más tekintetekben is megérdemlik a' nagyobb figyelmet. Ugyan is azoknak áradásai gyakorta igen nagy földterületeket haszonvehetetlenné tesz-

nek. Ezen nagy fontosságú tárgyak körül tehát, noha azoknak állapotjaiban illő jártasságom nintsen, mindazonáltal némelly észrevételeimet előterjeszteni szükségesnek találom.

A' mi az utakat illeti, hogy ezek jó karban niutsenek, fő oka az, hogy az adófizető nép nem elégséges kivált azon Megyékben az utaknak tsinálására, és rendben tartására, hol az utakhoz messziről kell fuvarozni a' matériálékat. Alig találtatik már olyan Nemes, ki azt ne mondaná, én örömet fizetnék valamit esztendőnként birtokomhoz képest, tsak jó úton járhatnék. (Azonban hogy erre némellyek tsak akkor hajlandók, midőn a' dágványban el szoktak akadni, tagadni nem lehet). Talán semmi sem fizetné meg olly gazdagon az interest, mint az útakra tett költségek; vegye calculusba a' kinek tetszik, mennyit veszít marhájában és szerszámában esztendőnként az utak rosszasága miatt? Eggy hosszas útnak a' rossz útak miatt szaporodott költségei több esztendei útakra adandó fizetését megemészti az útazónak. — De mennyit veszítünk ezen fogatkozás miatt a' kereskedés tárgyaiban esztendőről esztendőre, eléggé kimagyarázni nem lehet. Méltó lenne tehát, hogy midőn előjön a' szó az útakra adandó segedelemről, minden resolutus lenne. Ezt annyival inkább óhajtom, mivel alkalmasint vagyon eggy mód, melly által prærogati-

váinknak megsértése nélkül sikeres segedelme-
ket lehetne szolgáltatni. Minekelőtte azonban
ezekre kiterjeszkednék, szükségesnek találom
ittén szólni arról, hogy mi annak az oka, hogy
Hazánkban a' jól megtsinált utak is hamar el-
romolnak?

Fő oka útaink elromlásának abban áll,
hogy a' mint elkészítettnek, a' történt hibák
korán meg nem igazítottak, hanem akkor, mi-
dön már tetemesebb romlások támadtak azon.
Különösen ártanak a' tsinált utaknak a' potsogók,
mellyek essőzések alkalmával formálódnak,
vagy hó-olvadáskor. Ugyan is a' nedvesség meg-
lágyítja a' kavits réteget, azon keresztül szi-
várog, 's a' kövek alatt lévő földet puhává té-
szi, 's a' kerekek alatt való ingadozását az alap
köveknek hathatósan elősegíti. Továbbá a' kot-
rások is, mellyeket a' kerekek kivernek, leg-
inkább a' nedvesség által indítottak meg. Axio-
mává vált tehát a' tsinált útakra nézve, hogy
mennél inkább lehet azokat szárazon tartani,
mennél hamarébb megigazítottak a' történt
kotrások, annál tovább tartanak a' töltések, sőt
annál kevesebb erő kívántatik azoknak újon-
nan való rendbe vételére.

Azon bizonyos távolságra felállított út-iga-
zítók, kik a' külföldi útakon szemléltetnek, 's
a' kiknek kötelessége a' potsogókat tsákány-ka-
pákkal kivágott keskeny árkotskákon a' tsinált

útról leereszteni, 's a' kotrásokat az út szélein készen lévő kavittsal bétölteni, eszközlik leginkább azt, hogy ott az utak mindég jó karban vagynak, sokáig tartanak, és kevesebb munkába kerülnek mint nálunk. Szükséges lenne tehát, hogy Hazánkban is ezen út-igazító emberek minden fél mértföldnyire állíttatnának fel, 's ezeket minden Megyében a' Nemesség fizethetné mint nemzeti betsületből tett ajánlást. Valóban olly tsekélység esne ezen teherből egy telekre, hogy azt a' birtokosok meg sem éreznék. Ezen esztendőnként tett fizetésekről köteleztetnének a' felügyelő Tisztek a' Státusoknak időről időre bémutatni számadásaikat, 's így ezen tehernek mérsékelhetése kezünkben lévén, nem történne ez által semmi rövidsége szabadságainknak. Ha felveszem, hogy egy ilyen út-igazító embernek esztendei kitaratása nyóltzvan pengő Rftokba kerül, Zemplén Vármegyében, hol körül-belől harmintz mértföldnyi töltéseknek kellene lenni, az egész esztendei költség négy ezer nyóltzszáz pengő Rftokra menne, mellyből egy telekre körül-belől 6 vagy 7 xrok esnének. Ha már egybekötöm a' fentebb ajánlott apró adósságok eseteiben való rövid procedurát, az incassálás is minden nehézségek nélkül történhetne meg, és midőn most nagy része az úti munkára fordított erőnek az elromlott utak igazítására fordíttatik, ezen eset-

ben sokat meg lehetne a' folyvást dolgozó út-igazítók által kíméltetni, 's a' megkímélt erővel a' még sok helyeken hibázó tölteket meg lehetne tsináltatni.

Ezen javallatomnak nagy hasznát lehetne venni a' folyóvizek egykori regulációja alkalmazásával is, mert noha az Udvartól több-több segedelmeket reménylhetünk: mindazonáltal Hazánk termékeny mezeit keresztül hasító nagy folyóvizeknek rendbeszedéseit ha el akarjuk érni, pedig elébb-utóbb tsakugyan kell azt eszközölni, ezen nagy munka a' nélkül nem történhet meg, hogy az aristocratiai rend is ne concurráljon a' megkívántató terheknek viselésében.

De vagyon még egy fundus az úti-költségekre nézve, az t. i. hogy majd minden faluban, de különösen a' Mező-Városokban a' mestereberek ki szokták magokat a' Vármegye kézi-munkája alól váltani három vagy több Rfkért, 's ezen summát több helyeken a' Bírák emésztik el. Tudok olyan Mező-Várost, hol esztendőnként egy pár száz Rftokra ment ezen jövedelem, és több esztendőig a' Bíró erszé-nyébe folytak ezen summák, 's a' szegényebb adófizetők viselték a' tehetősebbek helyett a' terhet. Szükségesnek vélném tehát, hogy a' Dicalis Conscriptiók eseteiben, a' Szolgabírák ezen magokat kiváltó embereket is conscribál-

nák, a' váltság taksáját pedig az élelembeli tárgyak árához képest a' Vármegyék határoznák meg időről-időre, 's folynának ezen summák az úti-cassába.

Illyen országos munkákról való beszélgetések alkalmával gyakran lehet hallani, hogy a' katonaságot kellene az illy nagy munkák végbevitelére alkalmaztatni. Részemről azonban ezt több tekinteteből jónak nem tartanám.

1-ször: Az illyen fáradságos munkában igen sok katona invalidussá lenne. — Világos ezen állításom azon tapasztalásnál fogva, hogy statútió alkalmával azon vidékekről hozott ifjakon, hol nehéz kapáló munkák vagynak dívatban, már a' szakadásnak kisebb mértékben való jelenlétét lehet észrevenni.

2-szor: A' katonának frissnek, és jó kedvűnek kell lenni, hogy pedig az illy fáradságos munkáltatások által ezen jó tulajdonságok kevesebbíttetnének, kétségbe nem lehet hozni. — Van a' katonának elég foglalatossága a' maga tisztogatásával, és fegyverben való gyakorlásával, 's illy fáradságos munkák által a' vitézeket elegésségtelenítené, elkedvetlenítené, nagyobb kár lenne, mint munkájok által eszközlött hasznok.

§. 18.

A' gazdaságos szorgalomnak jutalmak kiosztogatása által való élesztéséről.

Mindent jutalomért teszünk! a' vitéz ki halálát előre tudva ugrat az ellenség hadirendei közzé, a' ditsősség 's Hazaszeretet jutalmazó büszke érzései által lelkesíttetik. — Azon ifjú, ki bújaságra vetemedik, azt hiszi, hogy az ő tüzes képzelődéseit mindenkor édes érzések fogják jutalmazni, míg végre erejének elpazérlása betsületét 's életét mi hamar eltemeti. A' tudós gyakran a' maga felmagasztaltatása, gyakran a' Haza java előmozdításának jutalmazó érzéseinél fogva teszi közönségessé gondolatait. A' magában elbizakodott kis lelkű, a' mások lenézése által képzeli a' valódi nagyságnak jutalmazó érzését elérhetni, 's fent héjjázása miatt azon veszi észre magát, hogy őt, ki imádtatni kívánta magát, a' megvettetés tárgyává tette kevélysége. — Sőt a' titokban tett nemes tselekedetekre is, az abból következő meglegedésnek és lelki nyugalomnak jutalmazó bóldog érzései szolgálnak rúgóúl. Innen ered tehát, hogy a' kik e' földi életben, akár morális, akár matériális értelemben vett jutalmakat tudtak tisztességes úton módokon szerezni, ezek a' közönség által tiszteltetnek. A' kik pedig, módjokban lévén ezeket megtenni, azt elmulatták, sőt tisztességtelen úton járván, magokat megrontották, a' durvábbak által gyaláztatnak, a' kimíveltek által pedig a' hiba

vagy véték vóltához képest vagy sajnáltatnak, vagy megvettetnek.

Azon jutalmak, mellyek matériális jó következéseken kívül moralis érzéseket is szülnék, p. o. a' Publicumnak figyelmét 's tiszteletét következtetik, különösen tsiklándoztatják az emberi érzéseket, és igyekezetre ingerlik.

Minden mívelt Nemzeteknél elesmértetvén ezen dolognak fontossága, a' gyarapításra méltó hasznos tárgyakra nézve tétettek 's tétetnek időről időre jutalmak, mellyek a' tzelít éröknek osztogattatnak ki. Hogy ezek nevezetesen, mind a' literaturai, mind a' gazdaságos tárgyak előmozdítására nézve a' mi Monarchiánkban tétettek, közönségesen tudva vagyon, de még sem történtek azok olly nagy mértékben, hogy nagyobb következésű forrást tudtak vólna gerjeszteni. Eggy, a' Cassinó-Társaság nevezete alatt esméretes nemes tzelokra törekedő Egyesület, Hazánk Attyának kegyes engedelmével szinte hasznosan, 's a' nemzeti pallérozódás előmozdítására gyarapítja ezen ditső pályát, 's már kezdetben is aratja a' jó következesek, a' megelegedés és ditsösség tisztos kalaszait, 's minden hazafi óhajtja, hogy ezen minden tekintetekben nagy tehetségű hazafiakból egybegyűlt Egyesületnek munkálkodásai olly állandók lehessenek, mint a' millyen valódik hasznos behatásai a' nemzeti előmenetelre.

Hogy a' jutalom-tételeknek a' gazdaságos szorgalom előmozdítására nézve hathatós befolyások vagyon, kétségbe nem lehet hozni, 's igen kell törekednünk az illy hasznos következésű Intézeteknek terjesztésén. — Vélekedésem szerint nem nagy áldozat-tételekkel lehetne minden Megyében illyen jutalom-tételekre állandó fundust alkotni. Nintsen ugyan hatalmunk arra, hogy törvényes úton ajánlásokra kényszeríthessük a' Publicumot. De azért teremté az Isten a' nemes tselekedetekre ingerlő mennyei indulatot az emberi szívbe, hogy a' hol a' polgári sinórmértékül szolgáló rendszabások híjánosak, pótoljuk azokat ama felséges indulatok által lelkesített tselekedeteinkel. — Egy első rangú Vármegyében önkényes ajánlások által, melly észrevehetetlenül lehetne öt vagy hat ezer Rftokat egybegyűjteni, mellyeknek interestesei, a' mezei-gazdaságot tárgyazó feltett tzelok legjobb elérőjinek jutalomul adattathatnának a' közönséges mezei-gazdáknak. Lehetne a' centrális helyeken bizonyos napokon, tavasszal vagy nyárban hirdetések által közönségesé tenni, hogy ezen napon, a' meghatározott helyen, a' földművelők által kiállított legszebb négy esztendő kantza vagy ménló tsikók tenyésztőji kapnának az alkotandó statutumok szerint száz vagy ötven Rftat 's a' t. — Hogy ezen jutalmak, 's az ezek elnyeréséből eredő

betsület, a' közönséges földművelőket a' mar-
 hatenyésztés nemesítésére unszolná, kétségbe
 nem lehet hozni. — Lehetne ezt más földmü-
 velésbeli tárgyak, vagy kézi-művek tökéletesí-
 tésére is alkalmaztatni. Így p. o. jutalmat le-
 hetne tenni arra, hogy azon jobbágy-ember, ki
 legelőször kezd takarmány-plántát, lóherét, lu-
 tternát, bükkönt termeszteti, az ajándékoz-
 tatna meg bizonyos summátskával, nem lévén
 azoknak szöllője ilyen jutalmakhoz, hol már
 ezek divatban vagynak, mert ott valódi jó kö-
 vetkezései lévén az illy termesztésnek, nem
 hagyódik el többé, 's így tsupán azon ember-
 nek adatna a' jutalom, ki hiteles bizonyság-le-
 velekkel kivilagosítaná, hogy ő vala az első,
 ki a' kezdetet tette. Igen tzeleányos lenne p. o.
 azon közönséges asszonynak, vagy leánynak,
 ki legszebb vásznat tud szőni, jutalmakat adni,
 egyszóval, a' helybeli környülállások minden
 Megyében megmutatnák, mellyik ágát kellene
 a' mezei-gazdaságnak illy segdelmek által élesz-
 teni, 's egy felügyelő értelmes tagokból álló
 Biztosság hasznosan kormányozhatná minde-
 nütt ezen nemzeti előmenetel segítő eszközeit.
 Illy segdelmek által lehetne az elaljasodott
 lótenyésztést virágzó karra indítani. Illy sege-
 delmek által lehetne azon hasznos termények
 művelésének kezdetét a' köz-népnél béhozni,

mellyeknek elfogadásához most sem kedvek,
sem esmérteik nintsenek.

Óhajtani való tehát, hogy ezentúl Hon-
nunkban nagyobb figyelembe vétessenek a'
mezei-gazdaságnak ezen hatalmas segédjei.

V. SZAKASZ.

Honni állapotunkhoz legjobban alkalmaztatható földmívelésbeli módokról. Továbbá mitsoda következéseket lehetne várni, ha javallataim munkába vétetnének? (alkalmaztatás a' Jutalomírás témájira).

§. 19.

Honni állapotunkhoz leginkább alkalmaztatható földmívelésbeli módokról.

A' földmívelésbeli módokat tekintvén, kivévén némelly majorságokat, és regulázott tiszta birtokokat a' többi jószágokban, mellyek regulázva nintsenek, legalkalmasabb a' szokásban lévő két és három nyomású szántóföldek állapottja, a' réteknek kaszálása, és ugaroknak, legelőknak lelegeltetése, mivel akármit ajánlanék, ki nem lehetne javallatomat vinni az extravilánumoknak, és lelegeltetésbeli jussoknak zavaros vóltok miatt.

Azonban ha felveszem, hogy noha még mai napig is olyan törvényünk nintsen, mellyben valódi praesidiumot találhatnának a' magasabb

industriára törekedők, de a' jövő Országgyű-
 lése alkothat illy értelmű törvényeket, 's ennél
 fogva a' jószágok lassan-lassan reguláztatni is
 fognak. Ezen környülállást vévén szemügyre,
 azonnal tágas mező nyílik fontosabb szemlé-
 désekre. Minthogy tehát a' józan regulationális
 törvényeknek lételét mi hamar elérhetőnek gon-
 dolum, tehát értekezem itt arról is, hogy ha
 commassatio által fog reguláztatni a' határ, mi-
 tsoda földművelésbeli módokat kövessenek a'
 gazdák? Én részemről az igen sok nyomású
 földművelésbeli módot nem tartom a' nagyobb
 haszonvétellel megegyeztethetőnek, hogy min-
 denből legyen egy kevés, sok semmiből, akkor
 is, midőn valamelly hasznos és kelendő ter-
 meszterményből lehetne bővebben is termesz-
 teni, gazdaságnak nem tartom, nem is találok
 példáját az igen sok nyomású gazdálkodásnak,
 ha végig futom elmémmel Angliának és Né-
 metországnak földművelésbeli módjait, tsupán
 némelly Magyaroknál gyakoroltatik az, 's meg-
 vagyok győződve, hogy azon földterület, melly
 tíz szakaszokba van osztva, 's majd ugyan an-
 nyiféle productumokat terem, nem ad annyi
 hasznót, mint az, melly négy szakaszban, vagy
 legfeljebb ötben vagy hatban műveltetik. Én
 tehát, a' majorságbeli földek környülállásaihoz
 képest, a' három, négy, vagy legfeljebb öt sza-
 kaszos földművelésbeli módokat ajánlom, te-

mészet szerint hogy ugar nélkül. Miért ezeket? felelet: azért, mivel ezekkel a marhatenyésztés, gabonák, s némelly kereskedésbeli plánták nagyobb mértékben való termesztetése legjobban gyakoroltathatik. p. o. ha felveszünk egy gazdát, kinek birtoka, vagy a jobbágnak urbáriális eke alá jöhető competentiája 10 hóld földből áll, a többi kevés rész pedig pascuum, vagy rét, az illyennek következő gazdálkodást ajánlanám. Egy köblös földet fordítana rész-szerént szállásán lévő istálónak és udvarnak, mellyen termett életjét is kinyomtathatná, vagy tsépelhetné, szénáját, szalmáját is boglyában tarthatná, mint az Alföldségen vagy on, részszerént lutzernás vagy lóherés kertnek, a még felmaradt 9 köblös földet három szakaszba lehetne felosztani, s a barázdákba ritkán gyümölcsfákat ültetni. Egyik szakaszban lehetne őszi vetés, a 2-dikban tavaszvetés, lóherével, s ezen szakasznak fele része p. o. kapáló veteménnyel is műveltethetne, melly darabba a következő tavasszal a lóhere mellé bükkönt lehetne vetni; a 3-dik szakaszban tehát takarmány-plánták termesztetnének, mellyet lekaszálván és feltakarítván a szénát, ezen földek ismét feltöretnének őszi vetés alá. Ezen gazdálkodást a következő táblás felosztás mutatja:

Esztendők:	1-ső Szak.	2-dik Szakasz.	3-dik Szak.
1829.	őszi vetés	tavaszi vetés, árpa, zab, dohány, kukoritza (a' mi tetszik)	lóhere bükkön
1830.	tavaszi vetések 's a' t. lóherével	lóhere, bükkön	őszi vetés
1831.	lóhere, bükkön	őszi vetés	tavaszi vetések 's a' t. lóherével.

Ezen földművelés módjánál fogva a' lóherét és bükkönt termő föld feltörése után, az őszi vetés bekövetkezéséig, lehetne kerék répát termesztetni, valamint aratás után is a' feltört tarlóban, mellynek étetésére minden nemű házi-állatokat telelés folytában reá lehet kaptatni. De lehetne a' tarlót, azonnal feltörvén aratás után, hajdinával, vagy tatárkával is bévetni, mellyet még őszig mint 2-dik termést a' köz tudomás szerént használni lehet. A' gazdasághoz megkívántató marhák, különösen a' vonók és tejelők, istálón tartathatnának télen nyáron, a' rideg pedig vagy meddők 's nevendékek, a' legelő competentian, a' többi Jobbágyság marháji között legelhetnének. Hogy ezen gazdálkodás módját követvén, hat 's nyóltz darab marhát az illy kis birtokú ember kitarthatna gazdagon, a' nevendék-marhát is ide számít-

ván, nem fogják tagadni azok, kik a' gazdasághoz értenek, ide értvén azt, hogy még itten a' rétbeli competentiája tekintetbe nem jött, s ennek természetét is méltán tekintetbe vévén, 8 — 10 — 12 darab marhára mehetne a' marhak száma, de ha a' rétek száraz természetűek lennének, úgy több lenne 10 hóldnál az eke alatt lévő föld, mert mint már feljebb is említém a' commassatióról tett értekezésemben, ilyen esetben a' rétek is mind eke alá jönnek, és természet szerint így még több marhat tarthatna a' gazda.

A' trágyázásnak a' tavaszvetés alá tétetni, a' hol jó ágya van a' földnek, legjobb lenne, mert a' friss trágyás földben az őszi vetés elbújul gyakran. Azonban, a' mint alább is látni fogjuk, a' hol a' termő földnek felülete alatt ritka kavits réteg (stratum) vagyon, ott az őszi alá kell trágyázni.

Hogyha azonban közel a' tanyához elegendő pascuum lenne, és rétek is a' határ fekvéséhez képest, ezen esetben az illy kis gazda a' bükkön és lóhere helyett kapáló veteményeket, úgymint: kukoritzát, dohányt s a' t. termesztethetne, melly esetben a' trágyázás a' kapáló plánták alá történne.

Jegyzés. Noha egykor azt hitték, hogy a' föld ugyan azon plántát megúnná egymás után teremni, s alkalmasint ennek lettek az általam nem ajánlott igen sok szakaszos földművelésbeli módok következései; azonban az újabb tapasztalások bi-

zonyítják, hogy ugyan azan földben egyneimű plántát folyvást lehet természeteni egy feltétel alatt; t. i. hogy a' földnek elvesztett ereje időről időre trágya által helyre pótoltasson. Búzát, gabonát, árpát 's a' t. lehet mindenkor egymás után ugyan azon földben természeteni. — Azonban az őszivetés még is conditionátusabb, mert az aratás és vetés ideje között rövid az idő a' földnek jó kimívelésére. Nevezetesen a' búza-föld hamar meggordonosodik. De ha a' tarló feltörése alkalmával meg is boronáltatik a' föld, a' boronálás által minden fűmagok bétakartatván, azok egy eső után kikelnek, és a' második szántással alá szántatván, kivesznek ezen dudvák, 's tisztán marad a' föld. — Mindazonáltal a' mennyire lehet mindég kerülni kell, hogy egy fajtájú vetés ne következzen egymás után, mert így tsakugyan rendesebb művelést tehetvén, gazdagabb aratásokat tapasztalunk.

A' fentebb megírt földművelésbeli módot követhetik a' 20 vagy 30 hóld földeket bíró gazdák is, megjegyezvén azt, hogy az ilyenek két három hóld földeket is lutzernásnak fordíthatnak. *) de lehet ezen gazdálkodás módját 5 vagy 6 hóldakon is gyakorolni.

A' 40 hóldat bírók követhetik a' fent írt

*) 1.) A' lutzerna száraz természetű földet kíván, a' hol egy ölnyi mélységre vizet találnak gyökerei, az ott kiveszne hamar, 's illy természetű földben időről időre a' lutzerna helyett veres lóherét lehet természeteni, vagy pedig sárga virágú lutzernát (Svétiái lutzerna), melly a' veres lóherénél gazdagabb

példát szinte, de ezek már négy szakaszos termés változtató földművelésbeli módot is munkába vehetnek. p. o. öt hóld földet vegyünk tanya udvarnak és lutzernásnak, vagy lóherésnek, a' felmaradt 35 hóld földet 4 szakaszba lehet osztani, az 1-ső szakaszban őszi vetést, a' 2-dikban tavaszt lóherével, a' 3-dikban lóhere vagy bükkön, a' 4-dik szakaszban kapáló plánták, kukorítza, dohány 's a' t. Ezen gazdálkodás módja szerint a' lóherésnek több hasznát lehetne venni, mert nem kényteleníttetnék a'

ren deket át, több esztendőig tart, 's a' nedvesebb, sőt az áradásoknak kitett földet is kiállja, ha t. i. azon néha a' víz csak általfut.

2.) Hogyha valamely határ commassatio által reguláztatván, némelly birtokosoknak úgy esne rendszeres kerengésre változtatott ugar nélkül való földművelések, hogy őszi vetés után kényteleníttetnének az 1-ső esztendőben ismét őszi vetni, a' tarlót minél előbb kellene feltörni, 's a' vetés kis szántásba esne. Nem lehetne ugyan kivált soványabb földben olly gazdag aratást reményleni az 1-ső esztendőben mint a' hevert ugar-földben, de ha módjában lenne a' gazdának még vetés előtt megtrágyázni őszi vetés alá jövő szakaszát, vagy vetés után télben felülről, úgy nem nagy lenne a' termés hibája, sőt hasonló lehetne a' hevert föld terméséhez. Azonban a' leghasznosabb változtatás is kezdetben kisebb 's nagyobb áldozattal történik, mellyet a' később következő nagy hasznok és békességesebb 's gyönyörűsegebb birtok kipótolnák igen gazdagon.

gazda azt első kaszállás után mindjárt feltörni, hanem tsupán ősszel, 's így lóheréjét több ízben megkaszáltathatná. Ezen gazdálkodást a következő Tabla-rajzolat ábrázolja:

Eszt. || 1-ső Szak. || 2-dik Szak. || 3-dik Szak. || 4-dik Szak.

1829.	őszi vetés	tavaszi vetés, lóherével	lóhere vagy bükkön	kapáló plánták, kukoritza, kumpli 's a' t.
1830.	tavaszi vetés lóherével	lóhere vagy bükkön	kapáló plánták, kukoritza, krumpli 's a' t.	őszi vetés
1831.	lóhere bükkön	kapáló plánták, krumpli 's a' t.	őszi vetés	tavaszi vetés lóherével
1832.	kapáló plánták krumpli 's a' t.	őszi vetés	tavaszi vetés, lóherével	lóhere vagy bükkön

Az ilyen kiterjedésű majorságot bíró gazda, a föld gazdagságához képest, húsz, huszonegy 's több darab lovakat vagy szarvasmarhákat kitarthat, apraját nagyját véve, kivált ha még a tarlóba, 's feltört bükkön földbe répát is vet, segítségére lévén természet szerént a szénának a kapáló plánták is, valamint körülbelő 18 köblös földben termesztett őszi és tavaszi életnek szalmája. Lehetne a krompélyon

kivül az ilyen gazdának egy vagy két hóld Burgundiai répát is, melly által a' téli takarmányok igen gyarapíttatnak, természetni. — Hasznosan elősegítené a' kukoritzza-kórónak takarmányúl való használása is a' telelést.

Az 50 hóldas gazdának, ha akarja, már juhot is lehet tartani, p. o. ha 8 hóld földet legelőnek hágy fel, és a' többit az elébbi példa szerént műveli, 's a' 8 hóld földön, kivált ha azt feltörvén perje-maggal és fejer lóherével (*trifolium repens*) bévetette, 160 darab juhot legeltethet. Ezen legelő-nyomást, ha igen megféküdne a' földje, lehetne ismét feltörni néhány esztendőök múlva, és más nyomást hagyni legelőnek. Ezen esetben azonban nem lehetne annyi szarvas-marhát 's lovat tenyészteni.

Ezekhez hasznló földművelésbeli módokat javasolnék a' kisebb gazdaságokban, melyeket a' környülállásokhoz képest nagyobb mennyiségű több száz hóldas majorságokban is munkába venni ajánlok. — Látható azonban, hogy ezen gazdálkodás módjait kétféleképen lehet felosztani, ú. m. olyanra, hol legelő is hagyódván, ennél fogva a' marhatartás szélesebben terjesztethetik ki, és olyanra, hol inkább a' gabona-nemek természetnek, és tsak egy negyedrésze fordíttatik takarmány-plánták termesztésére, vagy épen semmi. Ezekre nézve, hogy mellyiket kövesse a' gazda, a' helybeli

környülállások határozzák meg, miként történő gazdalkodásának planumát. p. o. ha jól kel az élet azon a vidéken, hol a gazdaság fekszik, természetesen a gazda több életet, ha kevésbé kel az jól, szenteljen többet a marhatartásra. Sőt ha p. o. közel a szálláshoz jó legelők s elegendő rétjei vagynak, mellyek eke alá nem jöhetnek, ezen esetben is több életet természet, vagy más kereskedésbeli plántákat, és kevesebb földet fordíthat takarmány-plántákra. A nagy pusztaságokon azonban, hol kevesebb az emberi erő, a természetes száraz réteknek és legelőknek használása maradhat, de az eke alatt lévő földeknek ugart hagyni, itt is a gazdaság tzelja ellen való dolognak tartom. *) —

*) Feljebb, hol a commassátiókról szóllottam, azt javasoltam, hogy mind azon földek, mellyek eke alá jöhetnek, és így a nem vizenyős rétek is commassáltassanak a szántóföldekkel együtt, hogy annyi-
val inkább nagyobb és egy tagban lehessen a birtok, és itt is, a hol a földművelésbeli módokról szóllok, javallottam, hogy az illy eke alá jöhető rétek is szántásvetés által hol étellel, hol takarmány-plántákkal műveltessenek. Azonban szükségesnek látom itt megjegyezni, hogy ha valakinek talán lejtősebb kövér földterületje is jutna a többi szántható földjeinek sorába, mellyen talán a vetés néha kiázna, az illyen részt meghagyhatja szénatermő természetes rétnak, mert illy helyeken olly gazdagon nevedik a fű, hogy a lóhere sem ad több szénát má-

Azonban az előszámlált földművelésbeli, és úgy szólván rendes kerengésű módokon kívül kivált azon gazdaságoknál, hol különbözőféle természetű földterületek vagynak, lehet másféle földművelésbeli módot is gyakorolni, t. i. szabadot, az-az olytat, a' hol a' gazda értelmességénél fogva földjeit béléltásaihoz képest majd ez, majd amaz plántával vetegeti folyvást. — Megtörténhet ilyen esetben, hogy egy nemű plánta kétszer is természetetik egymás után, vagy többször is, p. o. ugyan azon táblában. Hogy az ilyen földművelésbeli mód szinte igen jó lehet, bizonyítják több próbatételek; — de meg kell jegyezniem, hogy az ilyen gazdának igen próbált embernek kell lenni, s jól beavatottnak a' földművelés és gazdálkodás taticájába.

za számra. Megjegyezvén azt, hogy az illy rét is az illő művelést megkapja, p. o. a' zombékoknak lesimítását, tavaszi boronálást, és minden három vagy négy esztendei felületes (superficiális) trágyázást. A' takarmány-plántáknak rendkívül való hasznaik, a' kopár ugarmezőknek és dombos réteknek, mellyek kevés füvet teremnek bévetésénél mutatja ki magát, és abban, hogy igen sok táplálóerőt foglalnak magokban. A' természetes réteknek nagy betset ad az is, hogy a' rajtok termett fü-szénát könnyebb megszáritani, mint a' vetés által természetett takarmány-plántákat.

Szükségesnek találok itten még több észrevételeket is előterjeszteni.

1-ször: A' mi a' trágyázást illeti a' három, négy, vagy öt szakaszos földművelési módoknál, ha jó ágyú a' föld, az-az, a' földfelület (superficies) alatt mindjárt nintsen kávitrs-réteg (stratum), melly a' zsíros nedvességeket nem tartóztatja fel, hanem a' föld gyomrába szivároztatja által, tehát ezen esetben egyszer trágyázni meg egy szakaszt egy vetés kerülőben elég, 's az ilyen természetű földnél a' kapálás által vetendő szakaszt kell megtrágyázni, melly után az őszivetés következik

2-szor: A' melly földfelület alatt kavits-réteg van, itt egy kerület alatt, noha sokkal vékonyabban, de legalább kétszer kell trágyázni, mert illy földben két esztendőnél tovább nem marad fent a' trágya zsírja; megjegyzem itt azt is, hogy az illy természetű földeket mélyen szántani soha sem kell.

3-szor: A' commassátiók terjedésével egygyütt kell a' Földesuraknak iparkodni azon, hogy a' Jobbágyság, (a' hol az szokásban nintsen) a' földből való könnyű építés módjait, mellyek között a' fetske-rakás első helyet érdemel, terjesszék el, hogy az egy tagban kiadott majorságban istálókat építhessenek, 's marhá-jokat kinn telelhessék, ez által nem tsak a' majorságra való szorosabb felvígyázás eszközölte-

tik, de a' trágyának is messzebb földre való fuvarozása megkíméltetik. A' hol istálók nintsenek még készen, az időközben kihordott trágyát egy kis helyen szarvasba lehet rakni, 's midőn eltakaríttatik a' szántóföldről a' termés, hirtelen széljel lehet a' föld végén készen lévő trágyát szekeren hordani.

4-szer: Az egy tagban kiadott ráták sántzoltassanak körül, a' sántz partjaiba azonban liceum barbarumot ültetni nem javaslok, melly később igen messzire elterjed, 's a' földet bébokrosítja, úgy annyira, hogy kiirtani is alig lehet. Ha jó nagy a' sántz, nem igen mász azon a' marha által, 's inkább a' sántznak fenekébe, a' belső oldala mellett rakottya vagy veres fűzfa vesszőket kell sűrűen két-két lábnyira egymáshoz bedugdosni, mellyek ott megfogván, annyira elbokrosodnak, hogy meglehetősen eleven sövényt adnak, 's időről időre vesszőt is némelly kerítéseknek és fonott eszközöknek készítésére. — Ezen rakottya vagy bokros veres fűzfa ágait öszve is lehet fonni egymásba, mellyek öszvenővén 's forrván, erősebb eleven sövényt adnak. Hellyel-hellyel azonban a' sántz-partban sárga fűzfákat is lehet nevelni, mellyek felnevekedvén, később gallyaikból kollátokat lehet készíteni, p. o. a' legelő helyetskéknek elrekesztésére, megjegyezvén, hogy az ilyen fűzfa kollát fák tovább tartanak ha héjok lehántatik.

A' mi a' fákat illeti egyébaránt, a' szakaszok barázdájiban gyümölcsfákat ritkán lehet ültetni, a' nélkül, hogy árnyékok által a' szomszédságokban mívelt plánták növényekben megakadályoztatnának. A' szilvafák három ölnyire, a' körtvély 's almafák pedig hat ölnyire állhatnának egymáshoz.

5-ször: A' hol partos vidékek vagynak, és ritka a' föld, mellyben könnyen tsinálnak a' vizek mosásokat, a' majorságbeli földeknek sántzokkal való körül foglalását igen vigyázva kell tenni, nehogy nagyobb gödröket mosson azokból a' víz, sőt illy helyeken jobb lenne a' szállítás földjeit tsak sűrűn ültetett bokrokkal elkeríteni, vagy ha sántzoltatnak a' lefelé nyúló sántzok, legfeljebb minden 10 ölnyire szakadjanak meg, 's egy két öles hízak hagyattassék hol sántzolás ne legyen, mellyek mintegy gát gyanánt szolgálnának, hogy az öszvegyült víz le ne rohanhasson, 's a' földet ez által ne szagassza. A' sántz nélkül való hízakok erősen betöviseltethetnének.

6-szor: A' melly Helységben a' commaszió bé akar hozattatni, szükséges mind a' Földesuraknak, mind a' Jobbágyságnak figyelembe venni azt, hogy jó előre a' takarmány-plánták magvait beszerezzék, sőt ha Jobbágyaik azoknak hijánossága miatt illó lenne a' Földesuraknak

ságoknak vagy ingyen, vagy később megfizetendő tartozásképen Jobbágyaikat felségíteni. Mivel azonban a fentebb megírt földművelésbeli példákat munkába vévén, a legelső kezdő esztendőben azon szakasz, melyben lóherének kellene lenni, nem teremhet mindjárt lóherét, ezen szakaszt tehát igen hasznosan lehetne bükkönnel bévetni. Világos tehát ebből, hogy ezen fejedelmi takarmány-plántát addig is, a mennyire lehet, míg a commassátiók békövetkezéneek, úgy szinte a lóherét 's lucernát is nem tsak mint takarmányt szükséges lessz igyekezni termesztetni, de úgy is, mint olyan plántákat, mellyeknek magvaira a béhozatandó pallérozottabb gazdálkodás eseteiben elkerülhetetlenül nagy szükség vagon.

7-szer: A commassátiók eseteiben, a marháknak télen nyáron való istálón tartása szokásba jönne, erre nézve ezek lennének észrevételeim:

Tudván azt, hogy a folyvást istálón álló marhák bőrei nem olyan erősek, mint azoké, mellyek a szabad-ég alatt nevednek, 's nem is olyan erősek a viszontagságoknak eltűrésére, mint ezek, ezen fogyatkozásoknak kikérülésére nézve tehát jónak látnám azt, hogy mind addig az ideig, akár a szarvasmarhák, akár a lovak, míg azon szolgálatot nem kezdik tenni, mellyet rendeltetéseknel fogva tenniek kell, ne

tartassanak meleg istálókban, hanem félig nyílt aklokban, mellyeknek udvarán télben nyárban szabadon járván, a' zivataroknak elszenyvedésére megerősödjön testi alkotmányok. A' szarvasmarhákat, mellyek istálón tartatnak, majd minden nap kell egy pár óráig jártatni, hogy ez által az útatásra, mellyet egykor mint hízott marhák fognak meglehet külföld felé tenni, alkalmasak lehessenek, 's ezt egésségek is megkívánja. A' kisebb gazdaságoknál a' tsikók a' szekerek után járhatnak, vagy a' hámos lovakhoz vezetékre köttethetnek; mert én azt hiszem, hogy azon ló, melly szopós tsikó korától fogva tsupán az istálóban és major udvarban mozog, soha sem lehet olyan erős inú, és győzős, mint az, melly több és nagyobb mozgások között nevedkedhetett.

S-szor: A' hol a' commassált batárban még közös legelők is vagynak, mellyeken a' numerica proportió sinórmértékénél fogva a' kisebb birtokosoknak vagy adófizetőknek marháji egygyütt legelnek, mindég szemügyben kell tartani azt, hogy akár a' nevendék lovak, akár a' szarvasmarhákra nézve a' hím állatok külön legeljenek, külön a' nőstények is, mert a' még ki nem nőtt 's formálódott fiatal állatok idejénél előbb öszvepárosodnának, melly által nem

csak az apa's anya állatok, de az ivadékok is elkortsosodnának. *)

Ezen földművelés és tenyésztésbeli tárgyak olly gazdagok, hogy a' belőlök folyó észrevételeknek tökéletes előadhatására igen hosszas idő kívántatna, melly már részemről igen rövid, a' mennyiben ezen sorokat, 's a' még következő értekezéseket Aprilisnak 30-dikán, azaz, a' jutalomírásnak utolsó napján írom. — A' ki tehát ezekben magának szélesebb esméretekét kíván szerezni, a' gazdaságot tárgyazó könyveknek olvasására igazítom, megjegyezvén azonban, hogy az iparkodók jószágaikat regulázzván, a' földművelésbeli módok közzül, mellyeket vagy mások munkájiban találnak fel mint javallatot, vagy magok ideájok szerint szerkeztetik össze plánumaikat, mindég arra

*) A' commassált birtok ellen némellyek azt hozzák fel, hogy azért lenne jobb a' széllyelszórt földek állapotja, mivel így a' jégessők esetében inkább lehet reményleni, hogy a' gazdának egyik vagy másik földjében vetése megmarad. Ebben van igazság, de kipótolja ezen híjjánosságot először a' nagyobb szorgalomnak gyakorolhatása, másodsor az, hogy a' Commassátiók esetében kinn gyűjtetvén, nyomtattatván, vagy tsépelteztvén az élet a' major-ság földjein, kevésbé van a' gazda vagyona a' tűz kártételeinek kitéve, mint a' széllyelszórt földek állapotjában, melly esetben a' faluba szoros helyekre hordatnak rakásra a' termések.

törekedjenek, hogy a' gabona-nemek kelendőségéhez képest, a' marha-tenyésztést is kisebb vagy nagyobb mértékben, egybehangzással gyakorolják, 's ne csak azért gyarapítsák a' marha-tenyésztést, hogy ez által a' trágya szaporodván, kövérebb állapotban tarthatják termő földjeiket, hanem azért is, mivel Magyarországnak geográfiai fekvéséhez, és minden környülállásaihoz képest legfőbb jövedelem forrása a' marhatartás, és az is lesz mindég, míg a' föld kerekése a' mostani formájában marad; — 's újra állítom, hogy mi ezen állapotunknál fogva, mint a' 2-dik szakaszban is érintém, nem fogunk a' legnagyobb elősegeltetés mellett is annyi hasznot látni a' mesterségekből, mint a' természetből, széles értelemben felvéve.

§. 20.

Mitsoda következéseket lehet várni ha javallataim munkába vétetnének. (Alkalmaztatás a' Jutalomírás témájira, és bérekesztési elmélkedések).

Ambár minden szakaszban 's §. alatt tett előterjesztéseimből a' következéseket is kihúztam, úgyhogy azokat itt ismételni szükségesnek alig találok: mindazonáltal még sem lesz talán feleslegvaló megjegyezni, hogy a' gazdaságos szorgalmat nagyobb virágzásra emelni, a' magasabb civilisációt eszközölni, úgy szinte

azon szükségét is, mellyet minden termékenysége mellett Hazánk földjének nagy mértékben tapasztalunk, eloszlatni, tsupán tzélerányos újításokkal lehet. Némelly törvényeinket módosítani szükséges, sőt újakat is kell alkotni, 's azon prærogatívákon is, mellyek a' valódi előmenetelnek gátat vetnek, és az igaz szabadságnak is, változásokat kell tennünk. Ha ezeket követjük, haszon és nagylelkűség fogja lépéseinket koronázni; ha elmulasztjuk azokat tenni, az ellenkező. — Valóban a' birtokosok szaporodásából, 's jószágok megoszlásából eredő matériális vagy tehetőségbeli erő jobban-jobban való gyengülését tsupán a' szorgalomnak nagyobb kifejtődzhetése által lehet megszüntetni, sőt a' tehetőséget új virágzásra is emelni. Azon Nemes, vagy Adófizető, kinek tsak tíz, vagy kevesebb, vagy bár sokkal több, de széljelszórva fekvő hóldakból, és tsekély legelésbeli jusból áll birtoka, nehezen élhet, kevés gyönyörűségeket tapasztalhat, többnyire inségekkel küszködik. Ha a' fent írt mennyiségű földje az ilyen kis birtokosnak, a' mennyire a' környülállások engednék, egy tagban lenne, szorgalma által még igen tisztességesen kijöhetne mint termesztő, számosabb marhákat, 's jobb karban tarthatna, 's annak nemesebb vólta nem tsak az ő házi állapotjának díszesebb tekintetét: de jövedelmeit is gyara-

pítaná, 's a' közös birtokkal járó zivakodásoktól is ment lévén, földi pályája boldogság lenne a' mostanihoz képest. Mennyivel inkább lenne a' földművelő fáradozása megjutalmazva, ha a' hitel (creditum) által elősegített pénz forgásánál fogva természetménye jobb áron kelhetne, vagy szorult állapotjában törvényes interessere pénzt költsönözhetne 's a' t. — Azonban ezekben előmenni kívánván, igyekeznünk kell mint már többször is említém, hogy azon esméretek, mellyek által a' hasznosabb gazdálkodás módjait gyakorolni, 's annak jó következéseit felfogni lehet, terjesztessenek el, mert hogy a' fel nem világosodottak száma nagy, kik az előléphetéseknek akadályára vagynak, tagadni nem lehet.

Ezeknek előre botsátása után most közlelébbről kívánom tekintetbe venni munkám alkalmaztatását a' jutalomírás feltételeire.

Ha ezen munkámat úgy veszem fel, mint a' közönségessé tett témákra kidolgozott jutalomírást, külső formájában is találok olyan hibákat, mellyeknél fogva azt mondhatom, hogy ebben az esméretek olyan oskolai rendben, mint szoktak a' jutalomírások készülni rendszerént, előterjesztve nintsenek. Ezt én nem szántsándekosan tettem, hanem kéntelenítetttem azt tenni az előfordúlt tárgyak természeti tulajdonságaihoz, és egymásból való folyósá-

gokhoz képest. De kénytelenítettem ezt tenni azért is, mivel a` témák pontjai vélekedésem szerént nem foglalják magokban azon nagy fontosságú tárgyakat, mellyek a` megelőző, széles esmérerekre mutató beszédben találtak. — Mert ama nehéz problema is: „az ezen tárgyban forgó előítéleteket megvívni, `s termékeny földünknek ügyesebb és munkásabb használatát előmozdítani, ez volna úgy vélem mostani helyheztesítésünk `s esméreteink mellett a` legvalóbb lépés, a` nemzeti vagyonságot feljebb emelni,“ a` jutalomírás témáját megelőző beszédben találtak. Magam is legszükségesebbnek találván tehát az előmenetelt hátráltató előítéleteknek megvívását, innen eredt, hogy több helyeken talán szúrós egyenességgel kellett, `s kell még ezen túl is szóllanom, `s épen ezért reményilem botsánatkokat azoknak, kik engemet talán a` kímélés határát át hágnak ítelhetnének. A` jutalom kérdéseket tevő nagy tiszteletű Úr is tehát (kinek hazafiúságát itt minden esetre mint hív polgára Hazámnak, megköszönni kötelességemnek tartom) nem tartván esméreteinek `s kívánságainak kimagyarázását oskolai rendben, ha belső érdemére nem is, külső egybeszerkeztetésére nézve az én jutalom-írásom megfelel.

Azonban belső foglatatjára nézve is még itten tovább terjeszkednem, `s munkámnak a`

thémák rámájára való alkalmaztatását folytatnom szükségesnek találok.

Hogy a' nagyobb hasznot hozó pallérozottabb mezei-gazdaság miként lehető elterjesztésére törekedtem, ha nem hibázom, észre lehet venni ezen munkátskámban. Miként lehessen jó gazda-tiszteket formálni? miként kellessen a' gazdaságos szorgalomnak sebesebb kifejtődését eszközölő értelmességi erőt elterjeszteni, a' gyermekekben is a' rendszeretetet felébreszteni, sőt a' gazdaságbeli dolgokban hibázó jobb rendtarthatást a' Hazában felállítani, a' jószágoknak bétstét, 's a' pénz bőséget is gyarapítani, az adófizető és egész földművelő Közönségnek vagyonságát előmozdítani, a' harmadik és negyedik szakaszokban kívántam előterjeszteni. Mitsoda földművelésbeli módokat ajánlok közönségesen munkába vétetni, ezen §-ot megelőző értekezésben terjesztém elő. — Vallyon hasznosak é javallataim, még a' következő erösségekkel kívánom bebizonyítani.

A' melly mértékben igaz az, hogy az ugarmezőnek takarmány-plántákkal való művelése és mesterség által javított legelőkön több marhát lehet tenyészteni, mint a' kopár heverő ugar tartás által *), a' melly mértékben igaz azon

*) A' tapasztalás bizonyítja, hogy az ugar-mezőknek takarmány-plántákkal való használása, és mester-

állítás, hogy Magyarország nem tenyészt annyi és olyan jó lovakat, sem szarvasmarhákat, mellyek a' magunk 's külföld szükségeinek fedezésére elégségesek lennének: szinte azon mértékben igaz, hogy mind azon javallatok, mellyek a' harmadik, negyedik és ötödik szakaszokban is tételnek, mint a' nagyobb jövedelmű gazdálkodás módjait előmozdító fogások, Hazánknak bódogabb sorsban való helyheztesére nézve elkerülhetetlenül szükségesek és hasznosak. — Sőt nem tsak a' materiális vagy vagyonosságbeli erők gyarapíttatnának javallatim által, hanem a' moralitás is, melly most apadásban vagyon. Sikeres befolyással hatnának ezek a' kereskedés virágoztatására nézve is, 's a' nevededő népességhez és szükségekhez képest, a' mesterségek is így juthatnának virágzó, 's több embert tápláló tökéletesebb állapotra.

* * *

Világos tehát, mennyire fontosak az országos Kiküldöttségnek munkálkodásai, mellyek főképen tárgyazzák az industriális előmeneteket is, és melly buzgóan kell azoknak gyarapodását, 's törvényekké való alkottatását óhaj-

ség által javított legelők által három annyira is nevededhetik a' tenyészhető marhák száma, mint a' közönséges ugar-legelőkön ugyan azon földterületen tartatott.

tanunk. Mind azon polgár-társaink, kik ellenkező vélekedésben vagynak, 's amaz a' közbeszélgetéseknél fogva esméretes állítást támogatják, hogy nekünk legjobb zavarban maradni, a' mi valóságos szükségünket nem esmérik, előmeneteleinknek tzeljét nem látják, sőt magának az uralkodó Felség és Nemzet majestásainak is derogálnak. Mert millyen tárgyak ezek? olyanok, mellyek a' múlt század végén még, Hazánk szeretett Attyának óltalma alatt az Ország által meghatalmazott felvilágosodott nemzeti képviselők által szükségeseknek és hasznosoknak találtattak, 's azóltától fogva is, miolta az Országlószéket a' háborús viszontagságok azoknak végrehajthatásától elfogták, az Ország által a' Felségnek több Országgyűléseken mint praferentiale gravament hozták elő a' Haza Rendjei. — Az előbotsátottal ellenkező gondolkodás módját tehát nem helyesnek, hanem az inconsequenség mustrájának lehet tartani. Meg vagyok győződve, hogy több Magyar lessz, ki ezen kinyilatkoztatott egyenességemért megszeret, mint a' ki gyűlölni fog, mert ezen tárgyakban a' Király és a' Haza betsülete 's javai forognak fel, mellyeket Istennek hálá az igaz Magyarok mindenkor tudtak férjfiisan védelmezni.

De azt is hallám némelleyektől, hogy a' *regnicolare Operatumok* eránt a' megelegetlen-

ség majd akkor mutatná ki magát, ha végrehajthatnának. Hogy tehát ezen állítást, mellyen némelyek lovagolnak, megtzáfoljam, a' következőket jegyzem meg. — Eggy rossz kunyhót se lehet lebontani a' nélkül, hogy ne retsegen, ne ropogjon, sőt annak némelly lerohanó részei a' vigyázatlant meg is ütik, de azért erős és alkalmas épületet lehet helyére építeni, tsak erő legyen hozzá. Így lessz a' dolog a' regnicolare Operatumoknak, 's még az ezeken kívül szaporodható helyes javallatoknak törvényé tétele után is; némelly szabadságával zabolátlanul éltnék szoros lessz a' dolga, és azoknak is, kik a' szabadoskodhatást a' valódi szabadságnál, és az egoismust a' morálitásnál jobban szeretik; de érdemelnek é ezek tekintetet? 's vallyon nem alacsonyosság lenne é azt mondani, hogy a' Haza Lakosainak nagyobb része, az egoisták, és szabadoskodhatásokat szeretők osztályába tartozik? Annyival inkább nem foghat pedig ezeknek béhozása nagy retsegést és ropogást okozni, mivel azért, hogy törvények fognak hozatódni, p. o. a' mellyek szerént a' gazdaságokat regulázni, a' creditumot felállítani 's a' t. lehet, ezeknél fogva azért nem fog minden azon pillantatban arra szorítatni, hogy az ezekkel járó változtatásbeli terheket is érezze, mert az tsak lassan-lassan fog kifejtődzni. A' melly communitásban p. o. az

intellektuális erő annyira fog nevedezni, hogy a' commassatiót szükségesnek fogja látni, ott elkezdik azt munkálódni, 's általesvén rövid idő alatt a' változtatás terhén, az igazságos, és meg nem akadályoztatott industriális haszonvételekből folyó bődögságok fogják jutalmazni az igyekezetet. — A' melly helység birtokosai nem értek meg ezen változtatás megtevésére, vagy nints elég költségek, ezek bődögabb időre fognak várakozni 's a' t. Valóban tsupán előítéletes és homályos látású emberek kételkedhetnek azon, vallyon a' regnicolare operatumoknak, mellyeknek nagy része mint már feljebb is érintém, a' gazdaságos szorgalmat 's kereskedést is tárgyazza, hasznosak lesznek é? 's nem lelkesíti kebelét a' valódi hazafiúság tüze, ki a' mostani szent pezsgést ellenző ítéletével háborítja. Tsupán úgy lehet az előmenetelre való vágyakodás kapujit megnyitni, 's az apáthiát jóltévő akaratra, a' szorgalmat hasznos izgásba, a' kereskedést és mestersegeket nagyobb virágzásra, 's a' házi bődögságokat, különösen a' megromlott moralitást bődögító gyarapodásra indítani, ha az országos Kiküldöttségek munkálkodásai hasznos esméretekkel gazdagítva, a' Törvényhozó-hatalom által erős törvényekké fognak alkottatni.

Immár végéhez közelíték értekezéseimnek, szükségesnek látom azonban ezen jutalom-írás

magyarázatjának első pontját is, hogy tudniillik a munka magához vonzó stilusban légyen kidolgozva, érinteni. Én ezen tzelra is törekedék ugyan, de meglehet nem értem el, kevésbé lévén e tárgyban gyakorlott, 's különösen igen gyenge a grammatikai esméretekben. 'S bár mennyire elesmérjem is, hogy a Grammatika igen szükséges és tiszteletre méltó tudomány, nem tudom miért? de igen kevésbé vonhatták magokra figyelmemet az ilyen tárgyak, 's tudván azt, hogy a grammatikai hibák olly annyira megdísztelenítik az ember beszédét 's értekezését, mint midón a gála öltözetről egy pár gomb hibázik, egyébbel nem enyhíthetem azoknak élességét, kik az illy hibákat nagyvak veszik, mint azon ígéréttel, hogy mihelyt megpihenhetek, mind azon nyelvek Grammatikáját, mellyeket értek, átfutom. Egyéberánt meg vagyok győződve, hogy ezen jutalom kérdések nemesen gondolkozó Alkotója, valamint azon nagy tekintetű 's érdemű ítélő Választottság is, melly a Jutalom-írásokra ügyel fel, és az olvasó Közönség is meg lesznek elégedve, ha ezen munkák velejét tárgyzó problémák megfejtetnek. Kevésbé vagyok járatos a neologiai tárgyakban is. Ez onnan eredt némelly részben, mivel úgy vélekedtem, hogy a neologizálás inkább hátráltatta literaturai előmeneteleinket mint elősegítette; sokan elrémültek az érthe-

tetlen új szavaktól, 's bátor meg vagyok győződve, hogy in theoria a' neologiai törekedések nemeseek: — mindazonáltal a' praxis bizonyítja, hogy ez által a' valódibb tudományos előmenetel kevésbé gyarapodott, sőt inkább szakadásokat szült, mellyek az öszvevetett valakkal való munkálódást nagyon akadályoztaták. Én magam is sok verseket 's a' t. mellyek különösebben fellengős neologusok által íratlak, több millió hazamfiaival nem értek megvallom. Ellensége nem vagyok, sőt tisztelője a' nyelv tsinosításának; de új szavat tsak olyat kell alkotni úgy vélem, mellyet a' született Magyar megérthessen. Örömmel fogadom el ezt p. o. erómív, (machina) mert értem, és gondolhatom hogy mit jelent, soha se örülök az olyan szavaknak, mellyek érthetetlenek, p. o. rény (virtus). Azonban sok új szavak félig meddig szokásba jövéen már, véghetetlen sokak pedig még apocriphusi állapotban vagynak. óhaj-tándó lenne, hogy nemzeti tudós meghatalmazottak ítélnék el az illy szavaknak polgárisodását, a' hibasak pedig hagyattatnának szokáson kívül. A' nyelv az egész Nemzet tulajdona lévén, egyes emberek nem szolgálhatnak aucto-ritásul a' közönségnek arra, hogy az ő találmányaikat, mellyek igen hibásak is lehetnek, tulajdonának elfogadja. Úgy vélem másokhoz hasonlítva elég eredeti a' mi nyelvünk, 's elébb

állunk nyelvünk eredetiségében, mint a' valódi műveltségben, inkább kellene törekedni magának a' nyelvnek terjesztésére, mellyet nagyon akadályoztat az, ha a' tanulhatását nehezítjük. Hogy a' nyelv eredetiségétől különben is nem függ a' Nemzet valódi műveltsége, bizonyítják különösen az Angolok és Frantziák, hol állanak ők épen nem eredeti nyelvek mellett is a' culturában mi hozzánk képest? Sőt ha a' honni literatúrát tekintjük is meg: úgy találjuk, hogy a' világra jött valódibb tárgyú munkák, nem fellegős neologusok tollaiból folytak. Mind azon vélekedések között, mellyek a' neologusok és orthologusok állapotjait illetik, legnyomósabbnak hiszem 's vallom, ama nagy tudományú 's böltsességű, és egyszersmind Mœcenas Gróf Teleki Jósef Ő Nagyságának jutalom-írását, melly ezen tárgyakról szölván, meg is koronáztatott. Én a' tisztelt jutalom-írás principiumait méltán auctoritásúl tekintettem.

Azon sértegetésekkel teljes critériumokat, mellyek folyó-írásainkban nagy számmal találtnak a' nyelv tárgyaiban, én is kezdői éretlenségeknek tartom. Undorodással olvastam mindig azon a' józan critica díszes színével méltatlanul tisztelt vetélkedéseket, mellyekben személyességekre is került a' dolog; valamint azokat is, mellyeknek tzelja vala, elhúnyt Írók érdem-koszorújit letépni, 's különösen olly fogá-

soknak tekintém, mellyek által a' személyes szabadság szentsége tetemesen sértetik. Azon elgázoló Recenziók, mellyek némelly gyenge kezdőknek igazítására tétettek, vélekedésem szerint szinte nagy kárára valának literaturánk-
nak. Nem tsak az írástól rettentettek el sokan, de megútták többen az olvasást is, egyszerűsmind az ilyen mérsékletlenségek vilagos jelei annak is, hogy a' kik ezeket, magokat nagyoknak híve tették, nagyságok képzelt vala. Azonban mindennek nagyon jó oldala is, az érintett ízetlenségek előmozdíták a' humanitásnak fényét, s hogy ezen virtusnak gyarapodása mind inkább-inkább halad elő, nagyon észrevehető. — Nékünk, minekutanna meg a' culturának alsóbb fokain állunk, az egészet felvéve, inkább együtt kell tartanunk, s egymásnak szelíd segítő kezeket nyújtanunk; hová jutunk, ha az erősökké válhatók gyenge korokban elrémíttetnek. Szemünk előtt kell tartani ama ditsó mondast: *Concordia res parvæ crescunt, discordia maximæ quoque dilabuntur.*

Kettős botosánatot vagyok itt köteles kérni, midőn mentekezni kívánván, egyszerűsmind recensensi észrevételekbe is avatkozék. Ha bőven fognak találatni hibák ezen munkámban, azok abból is eredtek, hogy ezt én sem nyugodalomban, sem egy tentatartóból nem írtam, hanem hivatalos foglalatosságaimat végezve, magamat

akárhol félre vonva, úgyhogy ama tudós barátom Terhes Sámuel Úr Zsidó Epigrammájának végén nyilatkoztatott tréfás szavait én is elmondhatom, hogy t. i. a' pogány is megszánt volna, látván mennyire töröm 's kínozom magam kivált utolsó napjaiban ezen jutalom-írás határidejének. Azonban: nil mortalibus arduum est; mire nem viszi az embert a' Haza szeretete!

Megszakadtak tehát itt értekezéseim, mint aratás idején a' búza gyökerei meg szoktak szakadni a' nyár hősége és megérés miatt. Adja Isten! hogy olly hasznos magvak hullhassanak belőletek a' hazafiak szíveibe, 's olly termékek legyenek következései, mint az érett kalászoknak a' földbe elhintett magvai után szoktak következni. Mert ha semmiben igazat nem mondtam is, hogy a' haza lakosai nagyobb részének gondolkozása módja kész a' jó magvak elfogadására, ez valóban igaz. Még tehát személyemről egy két szót, 's némelly tapasztalásaimról.

Midőn a' jutalom-írás kihirdetésétől kezdvén, sőt még az előtt is, ezen munkámban előhordott esméreteknek öszvegyűjtögetésére nézve imitt-amott experimentális beszélgetésekbe ereszkedék, bukkantam helyel-hellyel különös gondolkozású emberekre is. Némellyek, midőn a' Magistrátusnak adandó nagyobb hatalomról

szóllék, azt felelek egész philosophusi tekintettel: az Úr azért beszéll így, mert maga is hívatásban vagyon, 's szeretné a' nagyobb hatalmat. Az így gondolkozókat tehát a' Tisztiválasztásokról tett értekezésemre útasítom. — Masok, midőn a' kereskedés tárgyában előadott politikai béléltásaimról szóllék, azt mondák, az Úr bizenyosan fényes rangokat keres. — Istennek hálá illyenekről nem álmodozom. Megtörtént az is, hogy midőn azt állítám, itt a' Fábrikának nints hazája, 's a' hegyallyai bortól, Gallitziába vitetvén, nem kell négy arany vámadót fizetni, azon feleletet kapám, hogy nékem igazságom nintsen, hanem kegyelmeket halászok állításaimmal. Ennek pedig tsak az az oka, mivel ébren lévén, ott kísértetet nem látok a' hol nints, sem azt nem teszem, hogy örökké tartó panaszokkal vesztegessem magam akkor, midőn az előmenetelre nyílásokat lehet eszközölni erős akarattal, és midőn az illy embereket az előmenetelt akadályoztatóknak vélem, más részről szerentsétlenebbeknek tartom mint a' rabszolgákat, mert amazokra más teszi a' bilintseket, ezek pedig magok rakják magokra. Ezeknek orvosságúl egygy megavúlt nótát ajánlok, mellynek nevezetesebb sorai a' következő módon hangzanak:

Ez az élet úgy sem sok,
Használják az okosok;

Zivataros néha bár,
Vesztegetni még is kár.

Hallok Embereket beszélni a' felől, mitso-
da karban kellene lenni a' kereskedésnek, és
más minutumban tüzesen beszéll a' cambio-
mercantile Judiciumok béhozatala ellen. Ugyan
tud é az ilyen álmodni a' kereskedés felől? —
Tanúja valék gyakorta annak is, hogy midőn
némellyek fontos beszélgetéseket folytattak a'
Haza dolgairól, a' következendőre fakadt va-
lamellyik tagja a' társaságnak: „mit bóltsel-
kedtek, ne legyetek okosabbak Öseiteknél:“
ezt én hasoulónak találom ahoz, midőn egy
betsületes ember, egy fiúnak atya jelenlétté-
ben azt kívánta, hogy külömb ember lehessen
az apjánál; ezt hallván az előitéletes atya,
megharagudott, 's azt felelé: ha tudná, hogy a'
fija nálánál külömb ember lessz, mindjárt ki-
tekerne a' nyakát. — Gondolom, hogy minden
erősebb fogásaim mellett is, mellyekkel talán
némellyeket szívek gyökerénél markoltam meg,
lesznek olyanok, kik elolvashván ezen kis mun-
kám, azt fogják mondani, hijába okoskodtál
hazafi, gondolkozásom modját nem változta-
tóm; mert vagynak, tapasztalni lehet, a' Ke-
resztyének között olyanok még, kik általlát-
ván is némelly igazságokat, tsak azért, mert
azok nem az ő agyvelejekből ugrottak ki, hely-
telennek állítják. Azonban a' józan többség,

hálá az Egeknek! a' tökéletesedést, 's a' tzel-
 erányos előlépéseket óhajtja, 's hogyha enge-
 met ezen esméretem 's látásom megtsalna, ak-
 kor én valóban mind azon hazafiakkal, kik a'
 haza valóságos szükségeit esméri, és a' keresz-
 tyén Vallás szent principiumai által vagynak
 lelkesítette, méltán sírasra fakadhatnék, mert
 hogy bóldog lehessen, ezt kellene óhajtanom:
 „Teremtóm! fossz meg engemet azon esmére-
 teimtől, mellyeket olly tzelállal gyűjték egybe,
 hogy általok egykor a' Közönségnek használ-
 hassák,“ azt kellene mondani: „Törökök! ad-
 játok ide a' ti kóránotokat, melly azt tanítván,
 hogy nem szükség a' tökéletesedés, a' homályos
 időkben alkotott rendszabások minden legkis-
 sebb kifogás nélkül alkalmasok az újonnan tá-
 madott szükségek fedezésére is;“ nékünk ezen-
 tül tzelerányosabb kézi-könyvünk lészen mint
 a' Biblia, mellynek szent szavai azt mondják,
 hogy az ember szabad valóság lévén, a' töké-
 letesedés ditsó tzeljai felé előmehet, 's kitud-
 ja, ha ezen gyűlöletes tserét némelleyek meg
 nem tették é?

Tapasztalván tehát, hogy minden ember
 követ valakit 's valamit, vagy embérek, vagy
 principiumokat, 's gyakran hibásokat, midón
 tollamat felvettem, én is eltökéllém magamban,
 hogy szabadságommal élni fogok. Én a' regi
 Rómaiaknak egy szokását vettem szemügybe,

mellynél fogva nálok a' plebéjusi rendből equesī rangra emeltettek, köteleztettek nagy hazafiak képeit házaikban tartani, mellyekre tekintvén, ez őket nemes tselekedetekre ébresztette. Én is tehát azon kebelünkből nevededett nagy polgárokat vettem emlékezetembe, kik a' valódi hazafiúság pályáján magokat megkülömböztették. Ezeknek fő character vonások abban állott, hogy mind azt, a' mit jónak láttak, bátran megtették a' Király 's Hazza javára. Ezek valának fő vonásai ama világ nagy emberének is Hunyadi Jánosnak, kinél külömb polgárt 's hazafit még az Anyák nem szültek. Azt kívántam tehát tenni én parányi e' kitsinyben, a' mit tettek nagyok a' nagyokban. Valóbau méltó, hogy a' Rómaiak szokását kövessük! 's meglehet, hogy sok elhúnyt nagy polgároknak képére tekintvén, ez bennünket buzgóbb hazafiúságra fog ébresztetni, mert hogy a' serkentés nem felesleg való, igaz.

Már első Május, 's én még is írok, és ha Hazánkban az a' törvényes szent szokás nem lenne, hogy ex æquitate is lehet ítélni, már úgy vetélkedő-társaim, tsupán a' külső formának szorosabb szemügyben való tartásánál fogva meggyőztek vólna. Bé kell végezni tehát munkám t, pedig még ezen nagy fontosságú tárgyakról igen sokat lehetne írni. Azonban most jut eszembe, hogy én Olvasóimat a' birálgatásra fel-

fogom szállítani, 's ilyen tsekélyebb vélekedések hártzaban is szükséges a' vetélkedőnek tartalék-sereget hagyni, mellyel, ha szorúl, erősségeit, 's a' pályára kiállított vélekedéseit támogathassa. Így tehát értekezésem fonalát elhagyom. De a' küszöbön állván, illő, Hazafiak! hogy a' mi érzékeny, és jó szívre mutató nemzeti szokásunkat megtartsam, melly abból áll, hogy benneteket, kik talán megsértetteknek érzitek magatokat, megkövessenek. Én senkinek személyére nem tzeloztam, tsak vélekedésekkel hártzolok, 's ezennel tisztelettel felszólítok mindent, hogy ejthetett hibáimat orvosolják, fogyatkozásait igazítsák, sőt azokat is felszólítom kik azt hiszik, hogy előadásaimban semmi igazságom nintsen. Nyitva állanak folyóírásainknak ajtaji, ide vetem a' kesztyűt, a' kinek tetszik emelje fel. Ha meggyőzöttetem, örömmel fogom azt mondani: victas do manus, mert ez által a' Haza java gyarapíttatni fog, nékem pedig ez fő tzelom.

Még hatalmamban vagy kéz-iratomban, 's egy kis tűzzel semmivé tehetlek, mert ki tudja, nem szövődött é soraid közzé olyan, melly a' köz-jó gyarapodásának árthatna? mit tegyek? útnak eresszelek é? vagy lángodnak füstjében párolgottassam el az én hazafiúi jó szándékomnak lelket? — nem hirtelenkedem, megtartom jó szokásomat, midőn magam eltévedek, más jó

lelkútól szoktam tanátsot kérni, 's ímé egy nagy és szerentsés Hazafi, egy követésre méltó bölts tanátsot adott Földijeinek, melly ebből áll:

Vizsgálja kiki mindenkor és mindenekben szorgosan lelkiesméretét, hogy vallyon az, a' mit tesz, intéz, szabad és ment é minden magát kereső, a' köz-jót hátráltató indulattól? illik, fér é az egy igaz Magyar lélekhez? kövesse bátran azt, a' mire nemes szíve azt feleli: hogy igaz valódi magyarság a' miben jár, óvja pedig attól magát, a' mi ellenkező.

Minden indulatim azt felelik egy hideg meggondolás után, hogy ezen bölts tanátsnak lelke vezérlé tollamat mindenkor és mindenekben.

Útnak eresztelek tehát téged szülöttem, mellynek egybeszerkeztetésére olly buzgóau áldozám igyekezetemet. Azonban hazafiúságom nem engedi, hogy néked szerentsét kívánjak, sőt azt óhajtom, hogy te légy utolsó mind azon munkák között, mellyeket illy tárgyakra nézve fognak készíteni a' buzgó hazafiak, 's mind egyikben haladják felül a' Haza javát gyarapító előadások azokat, mellyeket te magadban foglalsz, 's te tsak úgy jelenj meg a' közönség előtt, mint az a' vitéz, ki egy Hazája javát gyarapító mérész tetre szánta el magát, 's mind azt, a' mi erejétől kitelhetett, végbevitte, sike-

retlenül ugyan, de a' fáradságnak verejtékeivel tért vissza. Ez légyen szülöttem a' te díjod! Szerződ letéven tollát, meg fog elégedni egy nyugalmat adó sohajtással, melly ezt lehell: Hazám! erántad tartozó fiúi kötelességemnek ez úttal is megfelelttem,

E O L D A I R K

T Ó L D A L É K.

Hallván némelyektől a' Commassatiók ellen azon kifogást, hogy azok csak idealiter történhetnek meg, mivel a' szaporodó örökösök között tsakugyan ismét apróbb darabokra oszlik a' jószág, és hogy a' commassatiók által az igen kis birtokúak elnyomattatnak, s hogy így kevesebb embernek adódik elélésbeli mód, ezen elenvetésekre megfelelni e' jelen tóldalék jegyzetben szükségesnek találtam, s a' következendőkben terjesztem elő észrevételeimet.

A' commassatiók alatt én nem értem azt, hogy p. o. egy familiát illető jószág mindég egy tagban maradjon, hanem azt, hogy az egyes személyt illető földterületek, a' mennyire a' környülállások engedik egy tagban adattasanak ki, különösen az eke alá jöhető föld. —

P. o. Ha egy atyának 40 hold földje vagyon, és négy gyermekei vagynak, ezek közzül egy-egy 10 hold földet fog bírni, és azt áll-

tom, hogy az ilyen 10 holdas birtokos jobban kijöhet, több jövedelmet, nyugodalmat eszközölhet, ha ezen 10 hold földeket egy tagban bírja, mintha azok 10 darabban nyomásokra oszolva lennének, annyival inkább jobban kijöhetnek azok, kiknek nagy a birtokok. A commassatió által tehát, csak a birtoknak egy tagban való privativus használhatása eszközöltetik, nem pedig az osztoztatásnak megakadályoztatása. Teljességgel meg nem áll előttem az sem, sőt nevetségesnek látszik, hogy a commassatiók akadályoztatnák az élélsbeli módokat, sőt inkább gyarapítják, mert természet szerént, a commassatiók az industrialis előmeneteleket elősegítik, melly a több munkást is elkerülhetetlenül megkívánván, természetesen következik ebből, hogy így a legalsó Classisoknak előbb mehetése is eszközöltetne. Tekintet érdemel még az is, hogy a commassált állapotban a természetményeknek is nagyobb mennyiségben való természetése talán csak nintsen a népesedésnek és kiélhetésnek ellenére? hanem könnyebbségére. Továbbá, vegyük fel a mostani állapotot, hogy él az a gazda, a kinek már csak egy pár holdja van, nem kényszerítetik é az ilyen kézi munkájával keresni élelmét, 's gyermekeit mesterségre adni? sőt az illy tsekély vagyonosok nem kényszerítetnek é kis jószágotskájokat eladni, 's mit ad-

nak most azért? Hogy a' commassatio esetében a' szomszédok az illy eladó kis jószagnak kétszeres árát örömetst fizetnék, könnyen el lehet gondolni. És hogyha felveszem, már a' mostani állapotban is az illyen kis birtokosnak számosabb marha tarthatása tsupa irgalom. — Mert a' numerica proportiót lehet eszközölni, 's így az illy kis birtokúakat a' magok compe-tentiájára szorítani; egyéberant a' commassá-tió esetében is senkinek sem köttetik meg a' keze, 's ha tetszik, a' maga birtokában jó ked-véből, szegényeknek, vagy zsellérjeinek meg-engedheti a' legelést 's a' t. Részemről ugyan annyira meg vagyok a' commassatióknak hasz-nos, szükséges és tzélerányos vóltok felől győ-ződve, hogy a' ki az ellen szól, 's az ellenke-zőt akarja hébizonyítani, erőlködését ollybá tartom, mintha azt akarná megmutatni, hogy a' Duna vizét lehetne arra kényszeríteni, hogy a' Tatra tetőjin keresztül folyhasson észak felé.

* * *

A' 115-dik lapon kifelejtven az említett két Rabbinusoknak neveit, itten a' fogyatkozást ki-pótolni kívánom. Az Aradi Rabbinust hívják A. Chorinnak, ki magát több jeles munkaji által is nevezetessé tette; a' S. A. Újhelyit a' Haszidi-mek fejét Tajtelbaum Mó'sesnek, kiről egy 'Si-dótól nem régen azt hallám, hogy ő ugyan a' talis-

mánokért taksákat szed, de jövedelmét szegényeknek táplálására fordítja. Hogy ő szegényeket táplál igaz, és igen nemes dolognak tartom: de vallyon jövedelmét kiosztogatja é mind a' szegényeknek, nem tudhatni, sőt elhíresedett gazdagsága az ellenkezőt bizonyítja.

MUTATÓ-TÁBLA

[Faint, mirrored text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is illegible due to fading and orientation.]

MUTATÓ-TÁBLA.

Lap.

K ivonás a' Tek. Derczeni Dertsényi Pál Úr Beszédéből, midőn a' 100 aranyból álló Jutalomtételt előterjesztené, melly a' legjobb munka kidolgozójának ajánlatik.	1 — 14
Előbeszéd	15 — 24

I-ső Szakasz.

Észrevételek ezen Jutalomírás tárgyairól szorosabb értelemben, nevezetesen annak méltó érdemeiről, fő tzeljairól. Miként jutott a' Szerző ezen Jutalomírás megfejtetésére megkívántató esméretetekhez? Az egész országot felvéve hol állunk ma gazdaságos dolgainkban? Továbbá előterjesz-

tése azon okoknak, mellyeknél fogva a Szerző a Jutalomírás közönségessé tett thémáji által mutatott úttól némelly részben eltért.

24 —

§. 1. Mitsoda tekintetben lehet venni ezen Jutalomírást? 's mik főbenjáró tzéljai?

24 — 28

§. 2. Miként jutott a Szerző ezen Jutalomírás megfejthetésére megkívántató esméretekhez? Az egész országot felvéve, hol állunk ma gazdaságos dolgainkban? mitsoda okok bírták a Szerzőt arra, hogy azon úttól, mellyet a Jutalomírás thémáji, 's az ezekkel egybetsatolt közönségessé tett magyarázóbeszéd mutatott, némelly részben eltért.

28 — 40

II-dik Szakasz.

Miként kezdődött a míveitség, 's hol veszi eredetét? hogy a nemzetek abban különböző előlépéseket tettek. Mitsoda környűllások okozták, hogy Nemzetünk a míveltségben elébb nem haladt? Nem annyira political, mint természetes és környűllállásos o-

koktól származik az, hogy a' mesterségekben elébb nem haladtunk. Szemlélődések ezen tárgyak fe-
lől, valamint némelly kereskedés-
beli környülállásainkról is, és több
előítéleteknek 's balvélekedések-
nek megtzáfolásairól. Mitsoda tze-
lokra törekedjünk hát természete-
tes és pólitcai fekvésünkhöz ké-
pest míveltségi állapotunkban kö-
zönségesen felvéve? — Miben áll
nemzeti bóldogságunk? 41 —

§. 3. Hogy kezdődött a' míveltség?
's hol veszi eredetét, hogy a' Nem-
zetek abban különböző előlépése-
ket tettek? 41 — 46

§. 4. Mitsoda környülállások okoz-
ták, hogy Nemzetünk a' mívet-
ségben elébb nem haladt? Le-
het é okokat mentségünkre talál-
ni? mellyek egyszersmind a' ró-
lunk balúl ítélőket megtzáfolják?
(alkalmaztatás az előbbi §. fog-
latatjára). 46 — 56

§. 5. Nem annyira pólitcai, mint
természetes és környülállásos o-
koktól származik az, hogy a' mes-
terségekben elébb nem haladtunk.

- Szemlélődések ezen tárgyak fe-
lől, és némelly kereskedésbeli tár-
gyakról is, valamint több balvéle-
kedéseknek 's előítéleteknek meg-
táfolásairól. 56 — 77
- §. 6. Mitsoda tzélokra törekedjünk
tehát természetes és politicali fek-
vésünkhöz képest míveltségi ki-
nézéseinkben, közönségesen fel-
véve? 77 — 81
- §. 7. Mitsoda fő-alapokban gyöke-
redzenek nemzeti bóldogságaink? 81 — 87

III-dik Szakasz.

- Mit ért a' Szerző az alatt, hogy a'
honni gazdaságbeli dolgokban
szükséges előmenni? 's mik a'
honni gazdaságos szorgalomnak
közelébbi akadályai? mellyek or-
voslása módjai? 88 —
- §. 8. Mit ért a' Szerző az alatt,
hogy a' honni gazdaságbeli dol-
gokban szükséges előmenni, szo-
rosabb értelemben véve? 88 — 95
- §. 9. Gazdaságos szorgalmunknak
mellyek közelébbi akadályai? 95 — 96
- §. 10. Mit ért a' Szerző az alatt,
hogy fekvő vagyonainkat tetszé-
sünk szerént nem mívelhetjük?

- 's miként orvosoltathatnak meg ezen fogyatkozások? (javallatok és szemlélődések a' commassatiók-ról) 96 — 120
- §. 11. A' szokásban lévő erdő regulációknak fogyatkozásairól, és orvoslása módjairól. 120 — 125
- §. 12. Azon akadályokról, mellyek kevésre haladt értelembeli (intellectualis) felvilágosodásunkból származnak a' gazdaság folytathatására nézv. 'S miként lehetne ezen fogyatkozásokon legsikeresebben segíteni? (a' gazdaságbeli tudomány theorética és practica tanításának nagy fontosságáról, 's nem nagy költségekkel alkotható gazdaságos institutumokról.) 125 — 146

IV-dik Szakasz.

- Gazdaságos iparkodásaink hasznos kifejtődhetésének távolabbi akadályairól. 147 —
- §. 13. Mit ért a' Szerző a' távolabbi akadályok kifejezése alatt? 147. — 148
- §. 14. A' zálogoknak azon tzelokra való meg nem feleléséről, mellyekre vagynak alkotva, 's a' va-

- gyonoknak örökösen való el nem adhatásából eredő akadályokról. 148 — 158
- §. 15. A' Hitel (creditum) nem létéből eredő, 's a' gazdaságot és kereskedést érdeklő akadályokról. 158 — 169
- §. 16. Az igazság késedelmes kiszolgáltatásából, és a' politianak hijjános létéből folyó akadályokról. — Előterjesztése némelly tapasztalásoknak, mellyeket a' Szerző a' közép és szegényebb sorsú Nemesség között egybegyűjtött, a' rövidebb törvényes procedúrának elfogadására nézve, több elmélkedésekkel, mellyek tapasztalásaiból folynak. 169 — 203
- §. 17. Útainknak 's folyóvizeinknek a' kereskedést megakadályoztató karban léttek felől: és némelly javallatokról, mellyek által azokat jobb rendbe lehetne hozni. 203 — 208
- §. 18. A' gazdaságos szorgalomnak jutalmak kiosztogatása által való élesztéséről. 208 — 213

V-dik Szakasz.

Honni állapotunkhoz legjobban alkalmaztatható földművelésbeli mó-

- dokról. Továbbá mitsoda követke-
 zéseket lehetne várni, ha ja-
 vallatim munkába vétetnének?
 (alkalmaztatás a' Jutalomírás thé-
 májira). 214 —
- §. 19. Honni állapotunkhoz legin-
 kább alkalmaztatható földműve-
 lésbeli módokról. 214 — 231
- §. 20. Mitsoda következéseket le-
 hetne várni ha javallatim mun-
 kába vétetnének? (alkalmaztatás
 a' Jutalomírás thé májira). 231 — 251
- Tóldalék. 252 — 255

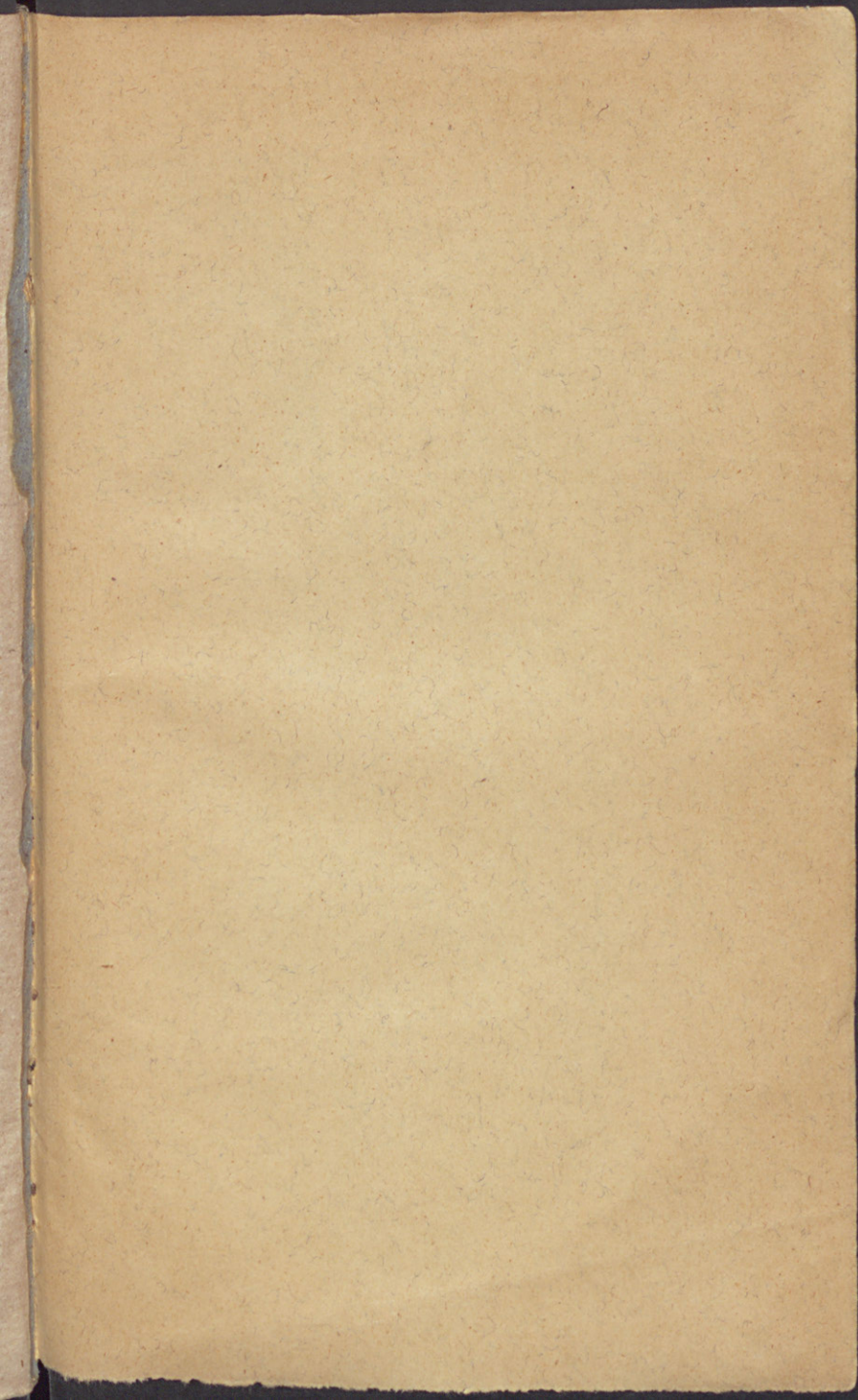

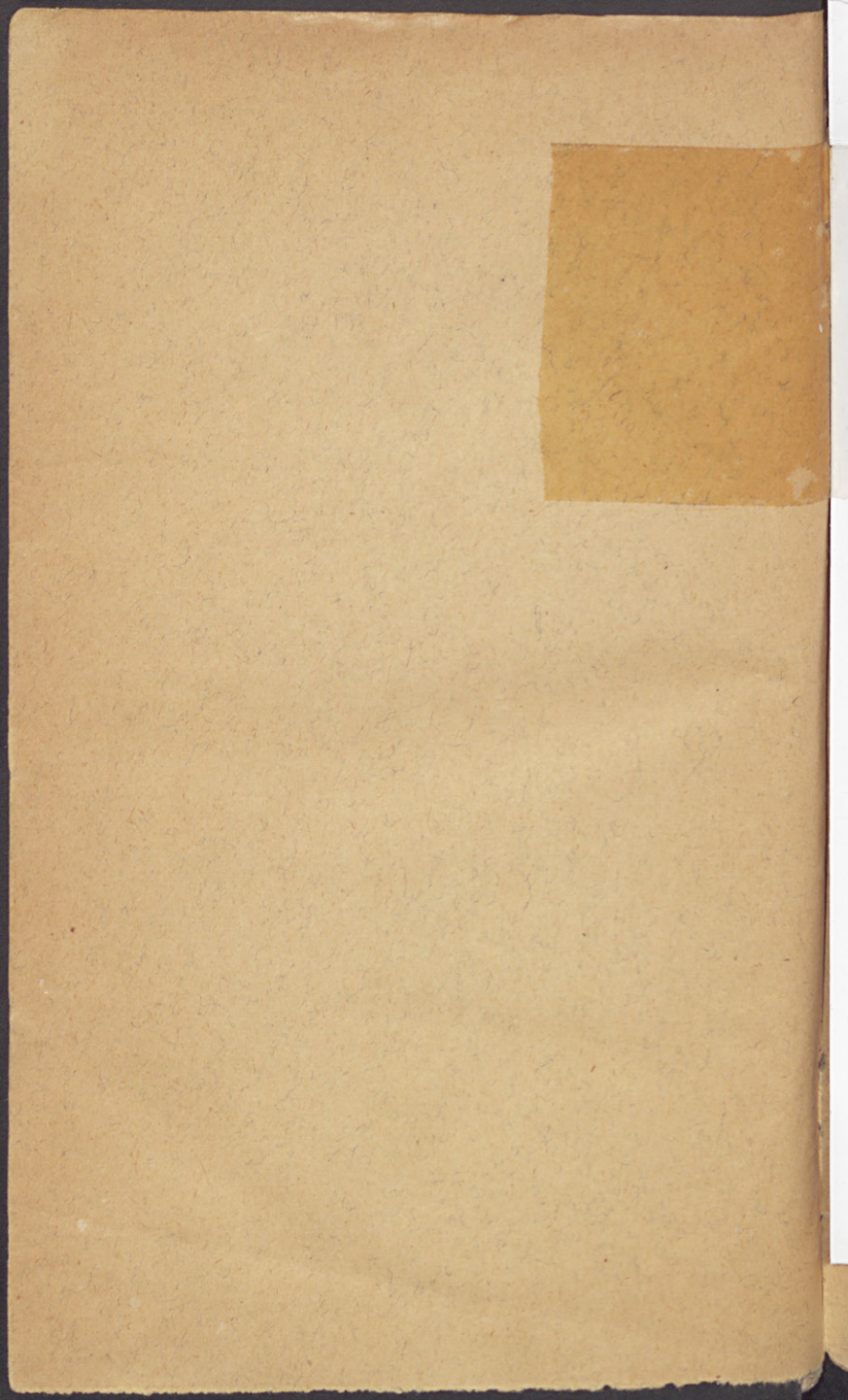
Jobbítások.

Óldal	sor	helyett	olvasd
39.	alól 14	terjesztési	tenyésztési
73.	alól 9	eggy	némelly
110.	alól 9	semmi	kevés
117.	alól 1	Én	Ez
122.	felül 5	illy	igy
138.	felül 4	igy	illy
158.	felül 9, 10	éléseket	visszaéléseket
184.	alól 7	Tvényhatóságai	Tisztviselőji
186.	alól 5	a' Juridicumokkal Politicumokkal	a' Juridicumok a' Politicumokkal
208.	alól 5	elegésségteleníténé kedvetleníténé	elegésségteleníteni elkedvetleníteni
210.	felül 14, 15	Monarchiánkban	Monarchiánkban is
215.	alól 9	Magyaroknál	Majoroknál
220.	alól 12	kis	két
225.	alól 7	Jobbágyság	Jobbágyság között
240.	alól 6	munkák	Jutalomírás

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 10 horizontal lines across the middle of the page.

764.450

764.450

